

36 Από το ορφανοτροφείο στο πλοίο, με κοριτσίστικο παλτό και τα υπάρχοντά του σ' ένα μπόγο (Αρχείο Yad Vashem, Ιερουσαλήμ).

37 Η ρεμπέτισσα τραγουδίστρια Στέλλα Χασκίλ (δεύτερη από δεξιά) με το σύζυγό της (δεξιά) και τη μητέρα της, συνοδεύει στον Πειραιά την αδελφή της Λιλί Γαέγου και το σύζυγό της τη μέρα της αναχώρησής τους για την Παλαιστίνη (7.5.46) (Συλλογή Μάριου Ιεχασκέλ, Αθήνα).

Λάιμα, Μ. και Σιρηνή, Ι. 2010. Η Ζωή απ' την Αρχή: Μείνανόστρωμα των Ελλήνων Εβραίων στην Παλαιστίνη (1945-1948). Αθήνα: Απεξόνδρεια

8

Η προετοιμασία

Οι πρώτοι απεσταλμένοι

Την άνοιξη του 1945, σαράντα εθελοντές από την Παλαιστίνη έφτασαν στην κατεστραμμένη Ελλάδα. Οργανωμένοι σε Ομάδα Βοήθειας, είχαν αναλάβει μια διπλή αποστολή. Επίσημα, εργάζονταν για την UNRRA, παρέχοντας βοήθεια και ιατρική μέριμνα στον ελληνικό πληθυσμό. Ανεπίσημα, ενεργούσαν για λογαριασμό της εβραϊκής εγκατάστασης στην Παλαιστίνη. Η εντολή που είχαν ήταν να βοηθήσουν στη φυσική και ψυχολογική αποκατάσταση των Εβραίων που είχαν απομείνει στην Ελλάδα, καθώς και στην ανασυγκρότηση των κοινοτήτων τους. Να αναζητήσουν τα κρυμμένα παιδιά, να συγκεντρώσουν τους υποψήφιους μετανάστες σε συγκεκριμένα μέρη και να τους προετοιμάσουν για τη νέα τους ζωή. Ο Μπούμπεκ, ο Σάρικ, ο Φάιμπελ και οι άλλοι εθελοντές ήταν ενεργά μέλη διαφόρων κμπούτς και εβραϊκών κινημάτων στην Παλαιστίνη και είχαν μεγάλο μεράκι για την αποστολή που ανέλαβαν. Έκαναν συχνά απολογισμό του έργου τους και μετέφεραν με γλαφυρό τρόπο τις εντυπώσεις τους στους συντρόφους τους.

Ο πρώτος απεσταλμένος του Ιδρύματος Μετανάστευση Β' έφτασε στην Ελλάδα τον Μάρτιο του 1945. Ήταν ο Λέβι Σβαρτς, συνοδός παράνομων μεταναστών πριν από τον πόλεμο, που διέθετε τις αναγκαίες επαφές για την εξεύρεση πλοίων τα οποία θα μετέφεραν τους Εβραίους πρόσφυγες στην Παλαιστίνη. Μαζί του ήρθε ο Εούντ Αβριέλ, ο οποίος βρισκόταν στη διάρκεια του πολέμου στην Κωνσταντινούπολη και όταν κάποια στιγμή τον έδιωξαν οι Άγγλοι από την Ελλάδα, πήγε στη Γιουγκοσλαβία.

Όμως, λόγω της επίσημης ιδιότητάς τους και της στολής που αφορούσαν, οι εθελοντές της Ομάδας Βοήθειας –και ιδίως ο αρχηγός τους, ο Ελιάου Σαχναϊ, ο οποίος επρόκειτο να παίξει κομβικό ρόλο στην οργάνωση της παράνομης μετανάστευσης στην Ελλάδα– είχαν μεγαλύτερη άνεση κινήσεων και καλύτερη πρόσβαση στα υπουργεία.

Η απόφαση για τη συγκρότηση των Ομάδων Βοήθειας είχε ληφθεί από το Εβραϊκό Πρακτορείο τον Ιανουάριο του 1945.¹ Οι Ομάδες θα πήγαιναν στις χώρες των Βαλκανίων για να οργανώσουν την παράνομη μετανάστευση και η ένταξή τους στο δίκτυο της UNRRA δεν ήταν καθόλου εύκολη υπόθεση, μολονότι αποτελούσε τη μόνη ρεαλιστική λύση. Οι συμφωνίες που είχε υπογράψει η UNRRA με χώρες της Κεντρικής και Νότιας Ευρώπης, όπως η Τσεχοσλοβακία, η Γιουγκοσλαβία και η Ελλάδα, είχαν ένα κοινό σημείο: η οργάνωση αναλάμβανε τον ανεφοδιασμό των πληθυσμών με τα σημαντικότερα είδη πρώτης ανάγκης, αλλά για τη διανομή της βοήθειας φρόντιζαν τα ίδια τα κράτη. Η συμφωνία της UNRRA με την Ελλάδα έγινε επί κυβερνήσεως Πλαστήρα, πριν ακόμη φύγουν οι συμμαχικές δυνάμεις από τη χώρα. Υπογράφηκε την 1η Μαρτίου 1945, τέσσερις μήνες μετά την άφιξη της κυβέρνησης εθνικής ενότητας του Γεωργίου Παπανδρέου στην Αθήνα, και έπαψε τυπικά να υφίσταται στις 31 Δεκεμβρίου 1947, μολονότι η Ελλάδα συνέχισε να επωφελείται από τα σχετικά κονδύλια μέχρι τις 31 Σεπτεμβρίου 1947. Η συμφωνία προέβλεπε ότι η στρατιωτική συντονιστική επιτροπή των συμμαχικών δυνάμεων θα μεταβίβαζε, πριν από την αναχώρησή της την 1η Απριλίου 1945, όλο της το υλικό στην UNRRA. Η ελληνική κυβέρνηση ζήτησε, επίσης, από την οργάνωση εθελοντές για ιατρική βοήθεια. Μέχρι εκείνη τη στιγμή, δρούσαν στην Ελλάδα 156 εθελοντές (49 του αγγλικού Ερυθρού Σταυρού, 38 του ελληνικού Ερυθρού Σταυρού κ.ά.), μεταξύ των οποίων 79 γυναίκες. Για να είναι η βοήθεια πιο αποτελεσματική, υπήρχε ανάγκη 100 επιπλέον εθελοντών. Τις διαπραγματεύσεις για να δεχτεί η UNRRA την ένταξη παλαιστινιακής ομάδας στο δίκτυό της ανέλαβε ένας από τους επικεφαλής του ιδρύματος Keren Hayesod-United Israel, ο Λέο Χέρμαν. Ιδιαίτερη βαρύτητα είχε η γνώμη των Άγγλων και αρχικά η οργάνωση απάντησε αρνητικά, καθώς η Παλαιστίνη δεν ήταν κράτος και, σύμφωνα με τις προδιαγραφές του ΟΗΕ, η αποστολή Ομάδων Βοήθειας επιτρεπόταν μόνο σε κράτη.

Ωστόσο, οι συνομιλίες που είχε ο Χέρμαν με το διευθυντή του τμήματος κοινωνικής πρόνοιας της UNRRA Άρι Γκρινστάιν² απέδωσαν και ο τελευταίος εισηγήθηκε στην οργάνωσή του να σταλούν στην Ελλάδα 100 εθελοντές, εκ των οποίων 30 από τη Νότια Αφρική, 30 από την Αυστραλία και 40 από την Παλαιστίνη.

Μετά από σκληρή διαπραγμάτευση, η UNRRA συμφώνησε, υπό τον όρο ότι η παλαιστινιακή ομάδα θα παρείχε βοήθεια σε όλους τους κατοίκους της

1. Επιστολή Λέο Χέρμαν προς μέλη Συμβουλίου Ταγμάτων Βοήθειας, 21.03. 1945 ΑΓΤ 2/19/113. Επιστολή Λέο Χέρμαν προς Επιτετραμμένο Δ. Παππά, Ελληνική Αποστολή, Κάιρο, 20.03.1945.

2. Στο ίδιο.

Ελλάδας και όχι μόνο στους Εβραίους. Ύστερα από πρόταση του Χέρμαν, ένας εξουσιοδοτημένος εκπρόσωπος της Ομάδας θα έμενε στην Αθήνα, για να βρισκείται σε επαφή με τους εθελοντές, με τις εβραϊκές αρχές στην Παλαιστίνη και με την UNRRA.

*

Αρχικά, το Εβραϊκό Πρακτορείο είχε προτείνει στη MERRA³ να συνδράμει στο έργο της σχετικά με τους Έλληνες και Γιουγκοσλάβους πρόσφυγες, με εθελοντές εκπαιδευμένους στην Παλαιστίνη. Μόλις η προσφορά έγινε δεκτή, ιδρύθηκε μια οργάνωση εθελοντών και 60 άνθρωποι εκπαιδεύτηκαν ειδικά γι' αυτό το σκοπό.⁴ Ιδρύθηκε ένα στρατόπεδο προετοιμασίας, με επικεφαλής τον Χαΐμ Γιεχίλ, και επιλέχθηκαν οι υποψήφιοι για την αποστολή. Ύστερα από αναμονή ενός έτους, η οργάνωση κλήθηκε από την UNRRA να θέσει στη διάθεσή της 40 εθελοντές για ιατρική εργασία στην Ελλάδα. Ανάμεσά τους υπήρχαν γιατροί, εκπαιδευμένες νοσοκόμες, υπάλληλοι της δημόσιας υγείας και άλλοι, εκπαιδευμένοι για ιατρικές μονάδες, κινητές κλινικές και μονάδες καθαρισμού υδάτων.

Πολλοί από τους εθελοντές, που είχαν εκπαιδευτεί στην Παλαιστίνη με έξοδα της οργάνωσης, μιλούσαν ελληνικά (εκτός από αγγλικά, γαλλικά, εβραϊκά, ισπανικά και άλλες γλώσσες). Η UNRRA αναλάμβανε τον εξοπλισμό και τη συντήρησή τους, δεν τους έδινε όμως μισθό ή αμοιβή. Το Συμβούλιο για την οργάνωση των Ομάδων Βοήθειας στη Διασπορά είχε την ευθύνη για τα οικογενειακά επιδόματα, ασφάλειες κ.ά. και θα τους χορηγούσε ένα ποσό για τα μικροέξοδά τους.

Ο Χέρμαν τόνισε ότι οι εθελοντές από την Παλαιστίνη δεν είχαν την πρόθεση να δουλεύουν αποκλειστικά για τους Εβραίους. Οι κυριότερες δραστηριότητές τους θα αφορούσαν τον μη εβραϊκό πληθυσμό, ήλπιζαν όμως ότι θα υπήρχε ευκαιρία για τη δημιουργία επαφών με τον σχετικά μικρό αριθμό των Εβραίων της Ελλάδας που διασώθηκαν από τους διωγμούς των ναζί.

Κινητοποιήσαμε τους εθελοντές μας αρχικά επειδή επιθυμούμε να συμβάλουμε στη βελτίωση της κατάστασης των απελευθερωμένων εθνών που υπέφεραν –όπως ο εβραϊκός λαός– από τον κοινό εχθρό, δηλαδή τους ναζί, έγραφε ο Χέρμαν. Παράλληλα, θέλουμε με αυτόν τον τρόπο να εκφράσουμε την ευγνωμοσύνη μας στον ελληνικό λαό, που ήταν στο πλευρό μας στη διάρκεια της Κατοχής και βοήθησε τον

3. Middle East Refugee and Rehabilitation Administration, την ανέλαβε στη συνέχεια η UNRRA.

4. Συμβούλιο για την Οργάνωση των Ομάδων Βοήθειας στη Διασπορά, Τελ Αβίβ, οδός Άλεμπι 65, 6.04.1945.

εβραϊκό πληθυσμό με τρόπο που εκτιμήθηκε εξίσου από τους Έλληνες Εβραίους και τους αδελφούς τους στο εξωτερικό.

Ως ένδειξη ευγνωμοσύνης, η οργάνωση είχε την πρόθεση να παράσχει σε έναν αριθμό παιδιών από το στρατόπεδο Ελλήνων προσφύγων της UNRRA στη Ναζαρέτ θεωρητική και πρακτική εξάσκηση στη γεωργία σε παλαιστινιακά αγροκτήματα και εγκαταστάσεις. Η προσφορά έγινε δεκτή από την UNRRA, αλλά η βρετανική κυβέρνηση επέτρεψε την απελευθέρωση μόνο πέντε νεαρών Ελληνίδων που έλαβαν υποτροφίες για ένα αγρόκτημα εκπαίδευσης.

*

Η UNRRA άνοιγε, στο μεταξύ, γραφεία σε όλες τις χώρες δραστηριότητάς της, διατηρώντας στο Κάιρο, όπου ήταν μέχρι τότε η έδρα της, ένα γραφείο για τη Μέση Ανατολή, το οποίο θα μεριμνούσε για τη διοίκηση των στρατοπέδων και την αποστολή των Ελλήνων και Γιουγκοσλάβων προσφύγων στις χώρες τους.

Σύμφωνα με τις προδιαγραφές της, στην Ομάδα Βοήθειας από την Παλαιστίνη έπρεπε να ενταχθούν 3 γιατροί, 6 νοσοκόμες, 1 φαρμακοποιός, εργαστηριακοί, τραυματιοφορείς, 10 οδηγοί – σύνολο 31 άτομα, στους οποίους έπρεπε να προστεθούν διερμηνείς κ.ά. Η Ομάδα, που αποτελούσε ουσιαστικά ένα μικρό τάγμα, είχε αυστηρή εσωτερική ιεραρχία και σχεδόν στρατιωτική πειθαρχία.

Καταστατικό της Ομάδας Βοήθειας που αναχωρεί για την Ελλάδα⁵

1. Κάθε σύντροφος στις Ομάδες Βοήθειας αναλαμβάνει αποστολή εκ μέρους της Εβραϊκής Εγκατάστασης στην Παλαιστίνη και υπακούει στις εντολές των οργάνων της εγκατάστασης και ιδιαίτερα στις εντολές του Συμβουλίου για την Οργάνωση των Ομάδων Βοήθειας της Εγκατάστασης στη Διασπορά. Κάθε σύντροφος πρέπει πάντα να θυμάται την αποστολή του και να προσέχει την εμφάνισή του για την τιμή της Ομάδας.
2. Κάθε σύντροφος στις Ομάδες Βοήθειας δεσμεύεται να υπηρετήσει ένα χρόνο, όμως το Συμβούλιο έχει το δικαίωμα να διακόψει την περίοδο υπηρεσίας της Ομάδας ή μιας μονάδας ή ενός μεμονωμένου ατόμου σύμφωνα με δική του απόφαση.
3. Το Συμβούλιο θα καταβάλλει σε κάθε σύντροφο χρήματα για τα μικροέξοδά

5. ΑΓΤ 2/19/113.

του, θα του παρέχει ασφάλεια ζωής, ασφάλιση για το ενδεχόμενο ατυχήματος, ασθένειας ή παθητικού πολέμου. Επίσης το Συμβούλιο θα καταβάλλει ένα μηνιαίο ποσό στην οικογένεια του εθελοντή, εφόσον αυτό αποφασίστηκε. Κάθε σύντροφος λαμβάνει σχετική έγγραφη βεβαίωση από το Συμβούλιο. Το Συμβούλιο θα μεριμνά με όλες του τις δυνατότητες για τις ανάγκες των συντρόφων της Ομάδας.

4. Τα βασικά χαρακτηριστικά που πρέπει να έχει η Ομάδα είναι: συνεργασία όλων των συντρόφων στην εκτέλεση του καθήκοντός τους – αλληλοβοήθεια και πειθαρχία στην εκτέλεση. Οι αρχηγοί πρέπει να μοιράζονται κατά το δυνατόν τις πληροφορίες, τη συζήτηση και τις αποφάσεις με όλους τους συντρόφους. Ο σύντροφος πρέπει να εκτελεί τις εντολές των αρχηγών του χωρίς αναβολή.
5. Επικεφαλής της Ομάδας Βοήθειας στην Ελλάδα είναι ο συντονιστής των μονάδων που διορίστηκε από το Συμβούλιο. Το Συμβούλιο επέλεξε ως συντονιστή τον κ. Ελιάου Σαχναϊ. Αυτός θα εκπροσωπεί την Ομάδα στις σχέσεις της με το Συμβούλιο και αντιστρόφως αυτός θα είναι ο εκπρόσωπος του Συμβουλίου και της Ομάδας στις σχέσεις τους με την UNRRA, με τις στρατιωτικές και πολιτικές αρχές και ενώπιον των τοπικών εβραϊκών οργανώσεων.
6. Επικεφαλής κάθε μονάδας είναι ο αρχηγός της ομάδας και ο υπαρχηγός της που επιλέχθηκαν από το Συμβούλιο. Ο ρόλος του αρχηγού της μονάδας είναι να καθορίζει τις μεθόδους δράσης της μονάδας και να κατανέμει τις δράσεις ανάμεσα στα μέλη της. Ο αρχηγός υποχρεούται να υποβάλλει μόνιμες εκθέσεις στο συντονιστή των Ομάδων και να βρίσκεται μαζί του σε διαρκή επαφή. Το Συμβούλιο διόρισε ως αρχηγό της κινητής ιατρικής μονάδας υπ' αρ. 1 τον δρ. Πίνχας Κορνάμπλι και υπαρχηγό του τη νοσοκόμα Ρίβκα Λινκόβσκι-Γιόχνεβιτς, και ως αρχηγό της κινητής ιατρικής μονάδας υπ' αρ. 2 τον δρ. Κουρτ Ρούμπιτσεκ και ως υπαρχηγό του τον Μπινιαμίν Χίλζενρατ.
7. Το Γενικό Επιτελείο της Ομάδας στην Ελλάδα αποτελείται από τρεις συντρόφους που διορίστηκαν από το Συμβούλιο. Το Επιτελείο θα αποφασίζει για τις γενικές κατευθύνσεις των δραστηριοτήτων της Ομάδας και για όλα τα ουσιώδη προβλήματα. Επίσης το επιτελείο θα αποφασίζει για τις εφέσεις που θα κατατίθενται ενώπιον του εναντίον αποφάσεων των αρχηγών των μονάδων. Ο συντονιστής της Ομάδας έχει το δικαίωμα για λόγους υγείας να αναβάλει την εκτέλεση απόφασης του επιτελείου και να απαιτήσει την κρίση του Συμβουλίου στην Παλαιστίνη. Μια τέτοια απόφαση είναι τελεσίδικη και δεν αμφισβητείται. Το Συμβούλιο διόρισε στο επιτελείο τον κ. Ελιάου Σαχναϊ, τον δρ. Πίνχαν Κορνάμπλι και τον Μπινιαμίν Χίλζενρατ.
8. Κάθε μονάδα θα επιλέξει μια επιτροπή τριών μελών που θα εκπροσωπεί τα μέλη της μονάδας σε σχέση με κοινωνικά προβλήματα στον αρχηγό, το συντονιστή και το Συμβούλιο. Η επιτροπή δεν έχει εξουσιοδότηση να παρεμβαίνει

στην επαγγελματική διοίκηση της μονάδας ή να καθορίζει τις κατευθύνσεις των δραστηριοτήτων της.

9. Το δικαστήριο της Ομάδας θα αποτελείται από τρεις συντρόφους, που ένας από αυτούς θα επιλεγεί από το επιτελείο και ένας από κάθε μονάδα. Το δικαστήριο της Ομάδας θα ορίσει από μόνο του το καταστατικό του.
10. Κάθε δημόσια ή πολιτική δράση χρειάζεται έγκριση εκ μέρους του συντονιστή της Ομάδας. Σε επείγουσες περιστάσεις θα μπορούν να αποφασίζουν σχετικά με τη δράση ο αρχηγός της μονάδας και ο υφιστάμενός του και να ζητούν την έγκριση του συντονιστή.
11. Για κάθε σιωνιστική δραστηριότητα τα μέλη της Ομάδας είναι υποχρεωμένα να τηρούν τις εντολές των εξουσιοδοτημένων οργάνων της σιωνιστικής ομοσπονδίας. Ο συντονιστής της Ομάδας είναι ο εκπρόσωπος της σιωνιστικής διοίκησης σε σχέση με την Ομάδα.
12. Όλες οι επιστολές των μελών της Ομάδας λογοκρίνονται από το συντονιστή ή τον άνθρωπο που ορίστηκε απ' αυτόν για το σκοπό αυτόν.

* * *

Διάβασα το καταστατικό και δεσμεύομαι να το τηρώ με αφοσίωση.

Με την κρυφή εντολή ότι έπρεπε πρώτα από όλα να δουλέψει για τους Εβραίους, η Ομάδα Βοήθειας αναχώρησε τις παραμονές του εβραϊκού Πάσχα για το Κάιρο, όπου παρουσιάστηκε ενώπιον του επιτελείου της UNRRA και ανεφοδιάστηκε. Έξι εβδομάδες αργότερα έφυγε για την Ελλάδα. Μόλις έφτασε στην Αθήνα, εγκαταστάθηκε στον ξενώνα που διατηρούσε η UNRRA για τις Ομάδες Βοήθειας.

Την ίδια μέρα, είχε συνάντηση γνωριμίας με τον αρχηγό της οργάνωσης της Φυγής, με κύριο αντικείμενο το συνδυασμό των διπλών καθηκόντων της. Στην πρώτη εκείνη συζήτηση αποφασίστηκε ότι κάθε μέλος της Ομάδας έπρεπε να εκμεταλλευτεί όσο δυνατόν περισσότερο τα επίσημα καθήκοντά του προς όφελος του έργου που του είχε ανατεθεί από την οργάνωση της Φυγής.

Την επόμενη μέρα, το τάγμα συναντήθηκε με το επιτελείο της UNRRA, το οποίο του παρουσίασε το ολοκληρωμένο σχέδιο των δραστηριοτήτων του στην Ελλάδα. Το πρώτο μέρος ταίριαζε απόλυτα με το σχέδιο της οργάνωσης της Φυγής: μια μονάδα από 14 μέλη θα μεταφερόταν στη βόρεια Ελλάδα, στα σύνορα με τη Βουλγαρία, και θα διηύθυνε ένα στρατόπεδο προσφύγων στο Σιδηρόκαστρο. Καθήκον της ομάδας ήταν να παραλαμβάνει τα कारαβάνια των προσφύγων από τις βουλγαρικές αρχές, να τους μεταφέρει στο στρατόπεδο και να τους ταξινομεί.

Τους υγιείς Έλληνες υπηκόους τους έστελναν, μετά από μερικές μέρες,

στον τόπο κατοικίας τους. Παράλληλα, έδιναν τις πρώτες βοήθειες στους αρρώστους και έστελναν τα δύσκολα περιστατικά στα νοσοκομεία της περιοχής. Ένα πρόσθετο καθήκον που τους είχε αναθέσει η οργάνωση είχε να κάνει με τα κοινοτικά ζητήματα των Εβραίων που είχαν απομείνει στη Θεσσαλονίκη.

Οι πρόσφυγες που έφταναν στο στρατόπεδο ήταν κυρίως Έλληνες Χριστιανοί, παντρεμένοι με Γερμανίδες. Υπήρχαν επίσης Έλληνες Εβραίοι, όπως και περιπτώσεις Ελλήνων Χριστιανών παντρεμένων με Εβραίες. Το έργο της ταξινόμησης ήταν πολύ λεπτό, καθώς ξεχώριζαν τις Γερμανίδες από τους άντρες τους και τις έστελναν σε στρατόπεδο Γερμανών προσφύγων, στη Θεσσαλονίκη.

Οι συναντήσεις με τους Εβραίους στα σύνορα ήταν δραματικές. Η χαρά ήταν αμοιβαία, τόσο από την πλευρά των ανθρώπων της Ομάδας που συναντούσαν επιζώντες όσο και από την πλευρά των προσφύγων που έβλεπαν τους ανθρώπους με το Ερυθρό Άστρο του Δαβίδ. Παράλληλα, πολλοί Εβραίοι περνούσαν τα ελληνογιουγκοσλαβικά σύνορα και έφταναν σε ένα στρατόπεδο της UNRRA στη Φλώρινα. Ένας από τους απεσταλμένους αναφέρεται στο θέμα αυτό, συνθηματικά:⁶

Από τότε που αρχίσαμε να σας στέλνουμε εργάτες,⁷ δεν έχουμε πληροφορίες ποια είναι η μοίρα τους, διότι πέρασαν πια τον ποταμό.⁸ Σας ζητώ να με πληροφορήσετε για όλα αυτά και για το τι κάνατε για να βοηθήσετε την οικογένεια στη Φλώρινα. Υπάρχει εκεί κανείς; Κι αν ναι, ποιος είναι αυτός, σε ποιον μπορώ να απευθυνθώ;

Μεταφέρω πάνω από 1.000 ανθρώπους το μήνα. Νομίζω ότι σήμερα θα πρέπει να δεχτείτε 400 εργάτες το μήνα, ίσως και λίγο περισσότερους. Κάντε όλες τις ετοιμασίες... Και μερικές λέξεις για ό,τι συνέβη στους τελευταίους εργάτες που έστειλαν πίσω... Όταν έφτασαν πέρα απ' τον ποταμό, τους έστειλαν στο κοντινότερο χωριό και μετά άρχισαν να τους κατηγορούν ότι είναι κομμουνιστές και θέλουν να πάνε στην Παλαιστίνη για να πολεμήσουν εναντίον των Άγγλων και τους εδιώξαν. Όμως οι άνθρωποι δεν το κούνησαν. Ξάπλωσαν καταγής. Τότε η αστυνομία κάλεσε για βοήθεια τους χωριανούς και αυτοί ήρθαν με διάφορα εργαλεία και άρχισαν να μεταφέρουν τους ανθρώπους έναν έναν μέχρι το συνοριακό πέρασμα, παρ' όλο που υπήρχαν ακόμα κάποιοι που επέμεναν τους έδεσαν και μάλιστα έναν τον τραυμάτισαν αρκετά σοβαρά.⁹

6. Επιστολή του Γιεχίελ Α. προς Γκάμπριελ, 9.3.46, IAA 14/55.

7. Εννοεί τους Εβραίους που ήθελαν να αποδράσουν στην Παλαιστίνη.

8. Τα σύνορα.

9. Η UNRRA ήταν υπεύθυνη για τη δράση 23 εθελοντικών οργανώσεων βοήθειας – ανάμεσά τους, η αποστολή της Εβραϊκής Εγκατάστασης στην Παλαιστίνη, η JOINT, η Εβραϊκή Επιτροπή για βοήθεια στο εξωτερικό, η ORT (Σχολή Επαγγελματικής Κατάρτισης) και η HIAS (Εβραϊκή Οργάνωση Μέριμνας για τους Μετανάστες). Τον Απρίλιο του 1945 ξεκίνησε για την Ελλάδα η απο-

Την ανησυχία του για τις επιπτώσεις που μπορούσε να έχει η παράνομη μετανάστευση εξέφρασε (σε ένα συνθηματικό τηλεγράφημά του) ο Ελιάου Σαχναΐ.¹⁰

Η ανακοίνωση λέει πως οι βρετανικές και οι ελληνικές αρχές σημείωσαν ότι 160 Εβραίοι πρόσφυγες από την Ευρώπη παραδόθηκαν για επιτήρηση στο Εβραϊκό Πρακτορείο μέχρι τον απόπλου τους στην Παλαιστίνη. Τίθεται το ερώτημα: πως αν οι ανωτέρω πάνε για βόλτα¹¹ και υπάρχει και πιθανότητα να συλληφθούν, κάτι τέτοιο αμέσως θα γίνει γνωστό εδώ στην Ελλάδα και τότε οι βρετανικές αρχές θα θέσουν το ερώτημα στο Εβραϊκό Πρακτορείο: πού είναι οι πρόσφυγες που είχατε υπό την επιτήρησή σας; Δεν μπορώ να απαντήσω πως δεν ξέρω, διότι δεν είναι σοβαρή απάντηση και δεν θα την πιστέψουν. Να απαντήσω πως είναι ήδη στην Παλαιστίνη, πως τους στείλαμε χωρίς άδειες; Ότι, δηλαδή, το Εβραϊκό Πρακτορείο ασχολείται με παράνομη μετανάστευση;

Η απάντηση του Σαούλ Αβιγκούρ¹² ήταν:

Σχετικά με τη δέσμευση του Σαχναΐ πως το Εβραϊκό Πρακτορείο είναι υπεύθυνο για τους πρόσφυγες: είναι αναγκαίο η ευθύνη να φύγει από το Εβραϊκό Πρακτορείο και να μεταβιβασθεί –αν είναι δυνατόν– σε ένα τοπικό οργανο. Την κοινότητα ή κάτι τέτοιο. Αλλιώς μπορεί αυτό να εμπλέξει το στάτους του Εβραϊκού Πρακτορείου.

*

Η δεύτερη μονάδα είχε εντολή να πάει στην Πελοπόννησο, όπου δεν υπήρχε εβραϊκή κοινότητα, προκειμένου να παράσχει ιατρική περίθαλψη σε όλους τους κατοίκους, ως κινητή ιατρική μονάδα με έδρα την Καλαμάτα.

στολή της Εβραϊκής Εγκατάστασης στην Παλαιστίνη και τον Δεκέμβριο έφτασε στη ζώνη αμερικανικού ελέγχου στη Γερμανία 20μελής αποστολή με επικεφαλής τον Χαΐμ Χόφμαν (Γιεχίλ). Μετά από πέντε μήνες η αποστολή αριθμούσε 70 μέλη. Στα μέσα του Αυγούστου 1945, άρχισε να δρα στη Γερμανία η JOINT, που ήταν η κεντρική εβραϊκή οργάνωση βοήθειας. Ο έλεγχος της UNRRA στη δραστηριότητα των οργανώσεων βοήθειας ήταν σε μεγάλο βαθμό τυπικός. Αυτό το εκμεταλλεύτηκαν τα στελέχη της Μπριχά και της Μετανάστευσης Β'. Οι περισσότεροι Εβραίοι που αποδρούσαν από τις ανατολικές χώρες μετά το τέλος του πολέμου έμεναν σε στρατόπεδα της οργάνωσης στη Γερμανία και στην Αυστρία, και από εκεί πολλοί από αυτούς μετακινούνταν προς τα λιμάνια. Τα στρατόπεδα της UNRRA στην Ιταλία αποτελούσαν τόπους εξόδου πολλών παράνομων μεταναστών που απέπλεαν από αυτή τη χώρα.

10. IAA 14/55 σ. 10.

11. Παράνομη μετανάστευση στην Παλαιστίνη.

12. Προς Ζακέν από Άρτσι, 11.4.1946, IAA 14/55, σ. 57.

... Η κυβέρνηση της Παλαιστίνης αποφάσισε να στείλει υπό τη Γενική Διεύθυνση της UNRRA, ομάδα του Μαγκέν Δαβίδ Αδόν (αντίστοιχου του Ερυθρού Σταυρού) με το σκοπό να έρθει αυτή αρωγός στον δοκιμασθέντα ελληνικό λαό.

Όντως η εν λόγω ομάδα, αποτελούμενη από τριάντα μέλη, μεταξύ των οποίων πολλοί ιατροί και νοσοκόμοι με φορτίο φαρμάκων και λοιπών χρειδιών και υπό τη διεύθυνση του κ. Ηλία Σαχναΐ, κατέφθασε την ημέρα που ετελέσθη το μνημόσυνο για τα θύματα των Καλαβρύτων.

Ο κ. Σαχναΐ, πληροφορηθείς λεπτομερώς την αφάνταστη τραγωδία του πληθυσμού των Καλαβρύτων ζήτησε από τη γενική διεύθυνση της UNRRA την άδεια να μεταβεί ένα μέρος της ομάδας του στα Καλαβρύτα και να δώσει βοήθεια στον δοκιμασθέντα πληθυσμό αυτής της πόλης, εις ένδειξη ευγνωμοσύνης.¹³

Με το σκεπτικό ότι έπρεπε να υπάρξει πρόνοια και για τους Εβραίους της υπόλοιπης Ελλάδας, οργανώθηκε μια ξεχωριστή μονάδα από έξι μέλη, μεταξύ των οποίων ο Ελιάου Σαχναΐ. Καθήκον της ήταν η παροχή οργανωτικής και εκπαιδευτικής βοήθειας στους Εβραίους της Αθήνας, καθώς και η απορρόφηση των υποψηφίων για μετανάστευση σε γεωργικά αγροκτήματα προετοιμασίας, τα οποία επρόκειτο να οργανωθούν σύμφωνα με το σχεδιασμό και τις εντολές του αρχηγού της οργάνωσης Φυγή. Πολύ γρήγορα, η μονάδα αυτή νοίκιασε ένα σπίτι στην Αθήνα, στην οδό Ηπίτη 1, στο οποίο φιλοξενούσε τα μέλη της οργάνωσης Φυγή και τους συντρόφους από την Ομάδα Βοήθειας, όταν ήταν περαστικοί από την πρωτεύουσα.

Η επίσημη αποστολή της μονάδας τελούσε στην ουσία υπό την ευθύνη της UNRRA και των ελληνικών αρχών και της δόθηκε ο κατάλληλος χώρος στα γραφεία της οργάνωσης στην Αθήνα. Έτσι, κατά παράδοξο τρόπο, ο αρχηγός της UNRRA εκπροσωπούσε και το Εβραϊκό Πρακτορείο στην Ελλάδα.

... Την Κυριακή 8 Ιουλίου 1945, η Ομάδα του Ερυθρού Άστρου του Δαβίδ κατέθεσε στεφάνι στο μνημείο του Άγνωστου Στρατιώτη, εις ένδειξη τιμής για τα ηρωικά κατορθώματα του ελληνικού στρατού στον αγώνα των συμμάχων, ως επίσης εις ένδειξη ευγνωμοσύνης για τη βοήθεια που προσέφερε ο ελληνικός λαός για τη διάσωση των Εβραίων κατά τους γερμανικούς διωγμούς.

Την καθορισμένη ώρα έφθασε στο μνημείο η 13η Ομάδα των Προσκόπων Μακαβαίων με την ελληνική και σιωνιστική σημαία και παρατάχθηκε σε δυο σειρές σχηματίζοντας μικρό διάδρομο. Ακολούθως έφτασε η Ομάδα του Ερυθρού Άστρου του Δαβίδ με τη σημαία της και με επικεφαλής τον διευθυντή της Ηλία Σαχναΐ και τον κ. Ιακώβ Τσέρνοβιτς, αντιπρόσωπο του Εθνικού Εβραϊκού Συμβουλίου, οι οποίοι κατέθεσαν το στεφάνι.¹⁴

13. Δελτίον Εβραϊκών Ειδήσεων.

14. Στο ίδιο.

Υποχρεωμένοι να κινούνται στην κόψη του ξυραφιού, οι εθελοντές αντιμετώπιζαν σειρά πρακτικών προβλημάτων. Ανάλογα με τις ανάγκες, έσπευδαν από τη Θεσσαλονίκη στα ελληνο-βουλγαρικά σύνορα και από την Αθήνα στα χωριά της Πελοποννήσου, σε μια εποχή όπου οι συγκοινωνίες υπολειπούν και οι μετακινήσεις ήταν συχνά πολυήμερες. Πνιγμένοι στη δουλειά, ζούσαν στιγμές μεγάλης ηθικής ικανοποίησης όταν οι κόποι τους αναγνωρίζονταν από τον ελληνικό πληθυσμό και δυνατής συγκίνησης όταν συναντούσαν και βοηθούσαν επιζώντες ομόθρησκούς τους. Υπήρχαν, όμως, φορές όπου ένιωθαν αποκομμένοι από τους συντρόφους τους στην Παλαιστίνη ή εγκαταλειμμένοι από τις εβραϊκές αρχές. Συνειδητοποιημένα και ενεργά μέλη των κινημάτων, ενημέρωναν τους συντρόφους τους στα κιμπούτς για τον ενθουσιασμό και τις απογοητεύσεις τους, τις εντυπώσεις τους και τα παράπονά τους, βομβαρδίζοντάς τους με επιστολές οι οποίες έμεναν πολλές φορές χωρίς απάντηση.

Σε επιστολή του από τα Φιλιατρά,¹⁵ στην οποία αποτυπώνονται ενδιαφέρουσες εικόνες της μεταπολεμικής Ελλάδας, ο Μπούμπεκ αναφέρεται λεπτομερώς στο έργο της Ομάδας Βοήθειας στην Πελοπόννησο:

Γεια σε όλους σας, συντρόφισσες και σύντροφοι!

Φτάσαμε στην Αθήνα καλά, εγώ με πλοίο και ο Αριέ με αεροπλάνο. Εκεί μείναμε μια εβδομάδα. Νομίζαμε πως η μια μονάδα θα έμενε στην Αθήνα και η δεύτερη θα πήγαινε στη Θεσσαλονίκη, όμως όταν φτάσαμε διαπιστώσαμε πως η μια μονάδα θα πήγαινε στο βορρά, κοντά στη Θεσσαλονίκη (τώρα βρίσκεται σε ένα προσφυγικό στρατόπεδο κοντά στα ελληνο-βουλγαρικά σύνορα). Εκεί επιστρέφουν πρόσφυγες και εργάτες από όλη την Ευρώπη και μένουν στο στρατόπεδο μερικές μέρες. Τυχαίνουν κάποιες φροντίδας και μετά τους μεταφέρουν στον προηγούμενο τόπο τους ή σε άλλα στρατόπεδα. Εκεί έρχονται και Εβραίοι και θα έρθουν κι άλλοι.

Η μονάδα αυτή μπορεί να παίξει σημαντικό ρόλο. Δεν έχω ακόμα λεπτομερείς πληροφορίες για τη δουλειά τους. Αυτή η ρύθμιση ήταν εσκεμμένη από πλευράς UNRRA, διότι φοβούνται μήπως νομίσουν οι άλλοι πως οι Εβραίοι τυχαίνουν ιδιαίτερης, μεγαλύτερης περιποίησης. Εγώ έπρεπε να πάω με την πρώτη μονάδα στο βορρά, όμως για διάφορους λόγους πήγα στο νότο και ίσως με αλλάξουν σύντομα.

Και τώρα για την Αθήνα. Η πόλη κάνει άθλια εντύπωση, είναι κατεστραμμένη, σχεδόν δεν υπάρχει ζωή. Και από άποψη αρχαιοτήτων, στην Αίγυπτο εντυπωσιάστηκα πολύ περισσότερο. Ο πληθυσμός είναι αδιάφορος, κυρίως οι Εβραίοι. Ο

αριθμός τους είναι μικρός, δεν υπάρχει καμία αλληλεγγύη, ούτε επισυμια για και τέτοιο. Ό,τι δεν κάνουν οι ξένοι δεν γίνεται...

Αμέσως ήρθαμε σε επαφή μαζί τους, κυρίως με τους νέους, και τα πράγματα κινήθηκαν λίγο. Ιδρύθηκε ένα αγρόκτημα προετοιμασίας, όπου υπάρχουν αυτή τη στιγμή 50 σύντροφοι και λίγες συντρόφισσες (σε ό,τι αφορά τις συντρόφισσες υπάρχουν μεγάλες δυσκολίες, εξαιτίας της άποψης και των συνηθειών που επικρατούν εδώ σχετικά με τη θέση και το ρόλο της γυναίκας)...

Τα παιδιά άρχισαν να τα ψάχνουν και να τα συγκεντρώνουν από όλη την Ελλάδα, τα έγραψαν στις λίστες Μετανάστευσης Νέων. Ούτε κι αυτό είναι εύκολο, διότι οι γονείς δεν θέλουν να τα παραδώσουν για την Παλαιστίνη, μήπως γίνουν, αλίμονο, απλοί εργάτες. Το όνειρό τους είναι να γίνουν τα παιδιά τους γιατροί, μηχανικοί, δικηγόροι και τα παρόμοια. Μερικά παιδιά τα έβγαλαν από τις χριστιανικές οικογένειες που τα κρατούσαν τον καιρό της Κατοχής, ούτε στο θέμα αυτό τα πράγματα είναι εύκολα...

Είναι ενδιαφέρον ότι υπάρχει εδώ εβραϊκό σχολείο με Χριστιανούς δασκάλους και μόνο ένα δάσκαλο που κάνει «θρησκευτικά». Όταν ήρθαμε ήταν διακοπές κι αναγκαστήκαμε να ψάξουμε τα παιδιά στα σπίτια τους. Παράλληλα με την ενέργεια αυτή, οργανώσαμε έναν Οίκο του Παιδιού για 40-50 παιδιά, ως παιδικό σταθμό. Με τη βοήθεια της JOINT, πήραμε ένα σπίτι και τα παιδιά έχουν εκεί γεύματα, γάλα κ.λπ. (με τη βοήθεια του Ελληνικού και του Ελβετικού Ερυθρού Σταυρού), μαθαίνουν εβραϊκά, γυμνάζονται... Εκεί αρχίζουν να συγκεντρώνονται και τα παιδιά που προορίζονται για μετανάστευση.

Αρχίσαμε να φροντίζουμε και το θέμα των Πρωτοπόρων, όμως δεν υπάρχουν αρκετοί άνθρωποι να ασχοληθούν μ' αυτό. Μπορεί να καταφέρουμε να ανατεθεί σε κάποιον από μας. Θα έχουμε να αντιμετωπίσουμε προβλήματα (ναι, τον Οίκο του Παιδιού τον διευθύνει δική μας συντρόφισσα), αλλά η δουλειά αυτή πρέπει να γίνει γιατί αλλιώς υπάρχει κίνδυνος για τους νέους. Άνοιξε και Παλαιστινιακό Γραφείο με όλα τα τμήματα, να δούμε πώς θα προχωρήσει η δουλειά. Πάντως, η ελληνική κυβέρνηση βλέπει με καλό μάτι αυτή την επιχείρηση. Θα δούμε πώς θα εξελιχθούν τα πράγματα...

Η εμφάνισή μας με το «Άστρο του Δαβίδ» και την επιγραφή «Παλαιστίνη», οι επιγραφές πάνω στα αυτοκίνητα στα εβραϊκά, στα ελληνικά και στα αγγλικά με το «Ερυθρό Άστρο του Δαβίδ» κάνουν μεγάλη εντύπωση όχι μόνο στους Εβραίους αλλά και στον ντόπιο πληθυσμό. Η αντίληψη ότι Εβραίοι από την Παλαιστίνη προφέρουν εθελοντικά υπηρεσίες ριζώνει μέσα τους. Αντιλαμβάνονται αλλιώς τον εβραϊσμό και την Παλαιστίνη. Είναι πολύ ευχάριστο να συναντάς στρατιώτες και αεροπόρους που υπηρέτησαν καιρό στην Παλαιστίνη και μιλούν με ενθουσιασμό για την οικοδόμηση της χώρας, για τα κιμπούτς, για τις πόλεις, κυρίως για το Τελ Αβίβ και τους νέους του, και ψελλίζουν λίγα εβραϊκά...

... Η σχέση μας με τον πληθυσμό είναι πολύ ζεστή, κι αυτοί το αναγνωρίζουν,

15. Επιστολή Μπούμπεκ προς τη Γραμματεία του κιμπούτς, 12.8.1945, ΑΓΤ 2/61.

είναι ευγνώμονες. Γίναμε γνωστοί ως οι «Παλαιστίνιοι», όπου κι αν βρισκόμαστε... Στην Αθήνα επισκεφθήκαμε μερικές οικογένειες, το ραβίνο και τη συναγωγή. Υπάρχει και λέσχη Εβραίων στρατιωτών, όμως σχεδόν κανείς δεν την επισκέπτεται. Με τον ερχομό μας, της δώσαμε καινούργια ζωή. Αρχισαν να γίνονται πάρτι τα Σάββατα και –πώς να γίνει αλλιώς– χοροί και άλλες διασκέδασεις, και τώρα ο αριθμός των στρατιωτών, Εβραίων και μη, που την επισκέπτονται είναι μεγάλος. Υπάρχει και κυλικείο. Όμως, δεν είναι σαν τη λέσχη στην Αλεξάνδρεια ή στο Κάιρο. Εκεί είναι σαν να βρίσκεσαι στην Παλαιστίνη, υπάρχουν πολλοί Εβραίοι στρατιώτες. Στην Αθήνα ο αριθμός τους είναι περιορισμένος, ίσως είκοσι με τριάντα.

Η μέρα της αναχώρησής μας έφτασε, τα φορτηγά πέρασαν από εξονυχιστική εξέταση και ξεκινήσαμε. Αφήσαμε την Αθήνα το πρωί με προορισμό την Καλαμάτα, πόλη-λιμάνι σε έναν κόλπο στη νότια Ελλάδα. Φτάσαμε εκεί στις 11 το βράδυ. Το ταξίδι, από άποψη τοπίου, ήταν πολύ ωραίο· μου θύμισε διάφορα μέρη στην Ευρώπη τα οποία επισκέφθηκα, την Αυστρία και την Ελβετία. Οι δρόμοι είναι πολύ κακοί, γέφυρες δεν υπάρχουν. Τα χωριά που περάσαμε, κατεστραμμένα. Υπάρχουν χωριά όπου δεν έμεινε ούτε ένα σπίτι όρθιο, όπου όλοι σχεδόν οι άντρες σκοτώθηκαν. Έμειναν μόνο γέροι, γυναίκες και παιδιά. Σ' αυτά τα χωριά, συνήθως γυναίκες κανονίζουν τα ζητήματα.

Όπου βρισκόμασταν, έρχονταν αμέσως αγγλομαθείς, και υπάρχουν αρκετοί τέτοιοι· είναι ως επί το πλείστον Έλληνες που πέρασαν πολλά χρόνια στην Αμερική, μάζεψαν λεφτά και γύρισαν στην Ελλάδα, βολεύτηκαν σε μια επιχείρηση ή άνοιξαν κάποιο αγρόκτημα. Τώρα είναι πάμπτωχοι, διότι τα πήραν όλα οι Γερμανοί και περιμένουν να έρθει η στιγμή να γυρίσουν στην Αμερική. Γενικά, σε ό,τι αφορά τη σχέση με την πατρίδα, οι Έλληνες μοιάζουν πολύ με τους Εβραίους. Σχεδόν ο περισσότερος πληθυσμός θέλει να μετοικήσει όπου να 'ναι, αρκεί να μη μείνει στην Ελλάδα, και ν' αρχίσει απ' την αρχή.

Στο δρόμο περάσαμε από τη διώρυγα της Κορίνθου (είχα ξαναπεράσει από κει με πλοίο). Η διώρυγα είναι τώρα σφραγισμένη από τη μια μεριά από ένα ιταλικό πλοίο που το βούλιαξαν κατά πλάτος και από την άλλη μεριά από τεράστιους βράχους που τους ανατίναξαν μέσα στη διώρυγα. Περάσαμε πλαγιές πολύ ψηλών βουνών. Τα αυτοκίνητά μας άντεξαν (ήταν πολύ φορτωμένα) και φτάσαμε, χωρίς να μείνουμε από λάστιχο, στην Καλαμάτα. Εδώ μας έβαλαν σε ένα ξενοδοχείο που είχαν κτίσει οι Γερμανοί για το επιτελείο τους. Πρέπει να τονίσω πως από την εποχή που ήμουν στην Ευρώπη είχα να δω τέτοια κομφορ σε ξενοδοχείο, όπως σ' αυτή την κωμόπολη...

Εδώ στην Καλαμάτα έχουμε καθορισμένο χρονοδιάγραμμα. Πρέπει να φροντίζουμε αρρώστιες όπως η ψύρα, η ελονοσία, και γενικά να παρέχουμε πρώτες βοήθειες. Ο πρώτος μας σταθμός ήταν η Κυπαρισσία, ένα μικρό λιμανάκι στα δυτικά της Πελοποννήσου...

Σε κάθε μέρος όπου φτάνουμε ετοιμάζουμε ιατρείο, μπάνιο (σχεδίασα ένα κινητό μπάνιο που διπλώνει και μπορούμε να το τοποθετήσουμε σε φορτηγό ή σε

οποιοδήποτε μέρος μέσα σε λίγα λεπτά, με ζεστό νερό) κι αρχίζουμε τη θεραπεία. Μοιράζουμε χάπια (κι εμείς καταπίνουμε κάθε μέρα ένα χάπι). Παρέχουμε ιατρική μέριμνα κάθε είδους. Κάνουμε εμβόλια εναντίον του τύφου, της ανεμοβλογιάς, κι ο κόσμος περιμένει στην ουρά από τις έξι το πρωί. Η δουλειά είναι σκληρή και επίπονη, όμως όταν βλέπουμε τους κακόμοιρους αυτούς που είναι αφημένοι στη μοίρα τους –διότι δεν υπάρχει και δεν υπήρξε καμιά κοινωνική πρόνοια– τότε ξεχνάμε την κούραση. Μας βλέπουν που δεν περιφρονούμε καμιά αγροικία και καμιά δουλειά. Τους πλένουμε, τους ξεφειρίζουμε, τους αλείφουμε με κρέμα. Εκείνοι ανοίγουν το στόμα τους και απορούν. Μας βλέπουν σαν σωτήρες.

Το σπίτι μας είναι σε σχολείο ή σε σπίτι, όλα τα κάνουμε μόνοι. Έχουμε εφόδια και φροντίδα, με όλη τη σημασία της λέξης. Δεν μας λείπει τίποτα, ούτε λεφτά. Όλοι μας δείχνουμε εντάξει. Το σπίτι μας στην Κυπαρισσία είναι στην παραλία, θυμίζει πολύ την Τιβεριάδα. Ψαρεύουμε και πηγαίνουμε με τη βάρκα και μπορούμε εδώ να μάθουμε πολλά. Βορειοδυτικά από μας υπάρχει ένα μικρό νησί που λέγεται Ζάκυνθος, με μια μικρή εβραϊκή κοινότητα. Μου φαίνεται ότι είναι το μοναδικό στην Ευρώπη που οι Γερμανοί δεν έπληξαν, διότι δεν έφτασαν εκεί. Πρόκειται να το επισκεφθώ. Η σύνδεση είναι πολύ δύσκολη. Σε μερικές μέρες θα υπάρχει μερική σιδηροδρομική σύνδεση για τον Πύργο κι από κει θα πλεύσουμε με καΐκι. Μετά την επίσκεψή μου θα σας γράψω...

... Όταν τελειώνουμε τη δουλειά στην κωμόπολη, αρχίζουμε τα χωριά. Κάθε μέρα ξεκινούν δυο φορτηγά με όλα τα αναγκαία εφόδια, το μπάνιο, τα απολυμαντικά κ.λπ. Οι σοβαρά άρρωστοι παίρνουν παραπεμπτικό για την κωμόπολη, όπου τους φροντίζουν.

Τώρα βρισκόμαστε στον δεύτερο σταθμό, στα Φιλιατρά. Κατοικούμε στο γυμνάσιο, ένα ωραίο κτίριο σαν βίλα, μέσα σε έναν τεράστιο ανθισμένο κήπο. Για το νερό ήθελα να σας πω ότι λείπει παντού· είναι κάποιες ώρες πριν το μεσημέρι και κάποιες ώρες μετά το μεσημέρι που υπάρχει τρεχούμενο νερό. Η αιτία είναι η καταστροφή των σωλήνων από τους Γερμανούς. Πλενόμαστε μόνο μια φορά κάθε λίγες μέρες και μαζεύουμε νερό για την κουζίνα, κάθε μέρα, σε ειδικά ντεπόζιτα. Βέβαια, υπάρχει η θάλασσα, όμως μετά πρέπει να ξεβγαζόμαστε με γλυκό νερό.

Χθες επισκέφθηκα τους δυο επόμενους σταθμούς (πάντα πηγαίνω πριν από την ομάδα και τα ετοιμάζω όλα). Ήμουν στους Γαργαλιάνους (όπου θα πάμε για δέκα μέρες) και στην Πύλο, ένα ωραίο μέρος σε έναν βραχώδη ρομαντικό κολπίσκο. Εκεί θα μείνουμε στην παραλία, όπως στο Έιν-Γκεβ.

Αυτό που μας λείπει είναι η εφημερίδα, όχι μόνο η εβραϊκή αλλά γενικά η εφημερίδα. Εδώ ξέρουμε πολύ λιγότερα γι' αυτά που συμβαίνουν στον κόσμο από ό,τι στο πιο απόμερο χωριό στην Παλαιστίνη. Γενικά, εδώ μαθαίνουμε να συγκρίνουμε ποιο είναι το βιοτικό μας επίπεδο στην Παλαιστίνη, απ' όλες τις πλευρές, και μαθαίνουμε να εκτιμούμε αυτά που έχουμε.

Μια φορά την εβδομάδα πηγαίνω στην Καλαμάτα, διότι από κει παίρνουμε

όλα τα εφόδια. Δεν είναι εύκολη δουλειά, είναι όμως ενδιαφέρουσα. Στο δρόμο παίρνουμε όποιον βρίσκουμε, διότι δεν υπάρχει άλλη σύνδεση παρά μόνο με τα πόδια ή με γαϊδούρι (άλογα, αγελάδες κ.λπ. σχεδόν δεν βλέπουμε).

Κι ακούμε διάφορες ενδιαφέρουσες ιστορίες. Εδώ έγινε μάχη ανάμεσα στους Έλληνες και τους Γερμανούς. Σε άλλο μέρος ανάμεσα στους Γερμανούς και τους παρτιζάνους, σκοτώθηκαν τόσοι και τόσοι. Τα σημάδια το δείχνουν...

Προσπαθούμε να βρούμε κανένα ράδιο απ' το στρατό και τότε θα ανακουφιστούμε λίγο. Σύντροφοι! Αν μας στείλετε κάτι για διάβασμα, καθημερινές εφημερίδες ή γράμμα, όχι έντυπο υλικό, θα μας βοηθήσετε πολύ...

Στο τέλος της βδομάδας θα πάω για μερικές μέρες στην Αθήνα, να ρυθμίσω διάφορα πράγματα. Πρέπει να πάρουμε άδεια. Ίσως τα καταφέρουμε να πάρουμε το αεροπλάνο και να περάσουμε τις διακοπές στην Παλαιστίνη. Είναι όμως πολύ μακριά ακόμη. Παρακαλούμε να μας στείλετε φωτογραφίες, τις πιο τελευταίες...

Ο Σάριχ¹⁶ αναφερόταν με αγανάκτηση στα προβλήματα που αντιμετώπιζε η Ομάδα Βοήθειας στη Θεσσαλονίκη, η οποία προσπαθούσε να προετοιμάσει τους υποψήφιους μετανάστες χωρίς να διαθέτει τα αναγκαία μέσα.

... Όπως ξέρετε, ό,τι πήραμε μαζί μας, βιβλία και διδακτικό υλικό, έμεινε στην Αίγυπτο. Σας ζήτησα πολλές φορές να στείλετε διδακτικό υλικό στα εβραϊκά, στοιχεία πατριδογνωσίας για διαλέξεις, δικές μου και των συντρόφων... Ο Φάιμπελ είναι στην Αθήνα, ο Μπούμπεκ στην Καλαμάτα· εκείνοι έλαβαν κάποια νέα από σας και δυο τρία βιβλία, εγώ ούτε μια λέξη. Φτάνοντας στην Αθήνα, διάβασα για την κατανομή των μεταναστών και τα λουπά. Εσείς στην Παλαιστίνη μιλάτε πολύ γι' αυτό και να που βρίσκεται εδώ ένας δικός σας άνθρωπος· ο χρόνος μου με τους ανθρώπους εδώ είναι περιορισμένος, η επιθυμία μου είναι να προλάβω να τους ετοιμάσω γι' αυτό που εσείς συζητάτε, κι είμαι αναγκασμένος να σας γράφω μια και δυο φορές... Βοηθήστε, στείλτε υλικό, δώστε την ευκαιρία να διορθώσουμε εδώ αυτά που μπορεί να χαλάσουν στην πορεία ή στην Παλαιστίνη. Προλάβετε πριν είναι αργά. Δεν έχω καμιά απάντηση από σας, ούτε γράμμα ούτε πληροφορίες ούτε φυλλάδια, ούτε ένα απλό βιβλίο διδασκαλίας εβραϊκών ούτε ενθάρρυνση...

Σίγουρα θα μου ζητήσετε να δώσω ραπόρτο, σίγουρα θα με ρωτήσετε τι έκανες, πώς τα κατάφερες, σίγουρα θα με κριτικάρετε κιόλας. Είμαι διατεθειμένος να τα δεχτώ όλα, εσάς όμως δεν σας ενδιαφέρει καθόλου η κριτική η δική μου και των φίλων μου, δεν αγγίζει το πετσί σας καθόλου. Θα σας φανερώσω ότι μερικές φορές νιώθω πολύ άσχημα, διότι αρχίζω και σκέφτομαι ότι τα γράμματά μου και τα λόγια μου προς εσάς πάνε στο βρόντο. Συγχωρήστε με, αλλά είναι δύσκολο, η επιθυμία μου να κάνω κάτι είναι μεγάλη.

16. Επιστολή Σάριχ προς τη Γραμματεία του κιμπούτς, 20.08.1945, ΑΓΤ 2/11/61.

Μου ευχηθήκατε καλή επιτυχία πριν φύγω. «Είμαστε μαζί σας», είπατε. Μέχρι πότε θα σωπαίνετε; Είναι δύσκολο να στείλετε μια εφημερίδα, ένα βιβλίο ιστορίας ή γεωγραφίας της Παλαιστίνης; Τι είναι η Εργατική Ομοσπονδία, τι είναι το Κέρεν Καγέμετ,¹⁷ τι είναι κιμπούτς; Μήπως το έξοδο είναι πολύ μεγάλο; Τώρα που αρχίζει η τακτική δουλειά στη Θεσσαλονίκη, αν με βοηθήσετε, σίγουρα θα πετύχει.

Θα ήμουν ικανοποιημένος αν το γράμμα μου αυτό δεν το πετούσατε στο καλάθι, αλλά το δείχνατε στους φίλους σας...

Ο Φάιμπελ,¹⁸ από την πλευρά του, απειλούσε με παραίτηση.

... Σας ευχαριστώ για τα βιβλία... Γιατί σταματήσατε να στέλνετε την εφημερίδα του κινήματος και πακέτα με γράμματα; Πόσες φορές σας ζήτησα υλικό για τη δουλειά; Να ξέρετε ότι χωρίς υλικό δεν μπορώ να συνεχίσω. Αποφάσισα ότι θα γυρίσω πίσω αν συνεχίσετε να σωπαίνετε.

Πού είναι η βοήθεια που μας υποσχθήκατε; Στείλατε τέσσερις συντρόφους που έχουν κάποια δραστηριότητα (μπορεί κατά τη γνώμη σας να είναι ασήμαντη κι αυτό οφείλω να το ξέρω) και δεν είναι δυνατόν να κάθεστε έτσι και να μη μας παρέχετε καμιά βοήθεια. Θέλω ν' ακούσω από σας ξεκάθαρα λόγια. Είστε έτοιμοι να είστε σε επικοινωνία μαζί μας και να μας στέλνετε υλικό για τη δουλειά μας; Αν όχι, τότε θεωρώ τον εαυτό μου ελεύθερο απ' αυτή την αποστολή.

Από την επόμενη επιστολή του¹⁹ προκύπτει ότι έλαβε επιτέλους απάντηση. Εκφράζοντας την ελπίδα ότι «η επαφή μεταξύ μας θα είναι τακτική», επικεντρώνεται σε ένα θέμα που προκάλεσε έντονες διαμαρτυρίες μεταξύ των μεταναστών: την απόφαση για αποστολή κοριτσιών σε Αγρόκτημα Εργατριών:

... Είναι αδιανόητο, δεν είναι δυνατή μια Κοινωνία Νέων²⁰ χωρίς κοπέλες. Στην επόμενη μετανάστευση δεν θα έρθουν κορίτσια, και τα αγόρια, χωρίς κορίτσια, δεν θα πάνε πουθενά. Ο Τσέρνοβιτς συμφώνησε μαζί μου κι έστειλε τηλεγράφημα. Θεωρεί απαραίτητο να σταλούν τα κορίτσια, ως πρώτη ομάδα Πρωτοπόρων, σε κιμπούτς κι όχι σε Αγρόκτημα Εργατριών...

17. Εβραϊκό Εθνικό Ταμείο. Ιδρύθηκε από την Παγκόσμια Σιωνιστική Οργάνωση το 1901, με σκοπό την προετοιμασία των γαιών στην Παλαιστίνη για την Εβραϊκή Εγκατάσταση. Τα πρώτα 50 χρόνια, το Κέρεν Καγέμετ αγόραζε γη. Τα επόμενα 50 χρόνια κατηύθυνε τις προσπάθειές του στην ανάπτυξη της γης, φυτεύοντας περισσότερα από 220 εκατομμύρια δέντρα, κατασκευάζοντας υποδομές για κατοικίες, πάρκα και χώρους αναψυχής και βοηθώντας παράλληλα στην εγκατάσταση των μεταναστών.

18. Επιστολή Φάιμπελ προς τη Γραμματεία του κιμπούτς, 20.8.1945, ΑΓΤ 2/11/61.

19. Επιστολή Φάιμπελ προς τη Γραμματεία του κιμπούτς, 29.8.1945, ΑΓΤ 2/11/61.

20. Βλ. σ. 266.

Εξέφραζε, επίσης, τη νοσταλγία του για τη ζωή στο κιμπούτς.

... Εγώ και ο Λέβι σάς αναφέρουμε συχνά. Μας λείπετε στο τραπέζι. Γράψτε μας τι κάνετε, τι γίνεται στο κιμπούτς. Να γράφετε. Θέλουμε να λαβαίνουμε πολλά γράμματα. Να το θυμάστε...

Ένα μήνα αργότερα, το έργο συγκέντρωσης και προετοιμασίας των υποψηφίων μεταναστών είχε αρχίσει να γίνεται πιεστικό.²¹

Οι περισσότεροι προέρχονται από στρατόπεδα συγκέντρωσης, χωρίς προετοιμασία και χωρίς θέληση να μάθουν. Τώρα βρίσκονται στην Αχσαρά πάνω από 70 άτομα. Όσοι επιστρέφουν από τα στρατόπεδα απευθύνονται σε μένα κι έχουν ένα μόνο αίτημα στο στόμα τους: Αχσαρά και μετανάστευση στην Παλαιστίνη. Δεν ήμουν έτοιμος για τέτοιο κύμα και δεν φρόντισα για επιπλέον μέρος υποδοχής. Αυτή τη στιγμή η κατάσταση είναι τέτοια, που δεν μπορώ να απορροφήσω άλλους στην υπάρχουσα Αχσαρά, και κατάλληλο μέρος για να ανοίξουμε δεύτερη δεν βρήκα...

Στην επόμενη επιστολή του,²² ο Φάιμπελ σημείωνε:

... Τις τελευταίες μέρες αποτάθηκε σε μας ο διευθυντής της JOINT, εδώ στην Αθήνα, για να του δώσουμε 13-15 ανθρώπους, δεδομένου ότι η UNRRA συμφώνησε να προσφέρει η JOINT βοήθεια στον ελληνικό εβραϊσμό – όχι μόνο οικονομική αλλά και σε τρόφιμα, ρουχισμό κ.λπ.

Μέχρι τώρα, τη βοήθεια αυτή θα έπρεπε να τη λαβαίνουν από την ελληνική κυβέρνηση. Σχετικά με αυτό το θέμα έχουν να ειπωθούν πολλά. Βέβαια, συμφωνήσαμε. Το περιμέναμε πολύ καιρό. Η δραστηριότητα αυτή χρειάζεται αφοσιωμένους και έμπιστους ανθρώπους. Η JOINT δεν έχει αρκετούς ανθρώπους και είναι φανερό ότι χωρίς τη βοήθειά μας δεν θα μπορέσει να φέρει σε πέρας αυτό το έργο...

Ήδη ανοίξαμε δεύτερη Αχσαρά, σε εξάισιο μέρος. Αρχίσαμε τις προετοιμασίες. Πάλι μας λείπουν κρεβάτια. Οι σύντροφοι κοιμούνται στο πάτωμα. Δεν υπάρχει πρόβλεψη για μαγείρεμα. Για την ώρα, έχουμε κάνει πρόχειρες ρυθμίσεις. Θα αναγκαστούμε πάλι να ξοδέψουμε πολλά. Πολλή δουλειά...

Η άφιξη του κ. Τσέρνοβιτς

Ο Γιάκοβ Τσέρνοβιτς (Τσουρ) έφτασε στον Πειραιά στις 29 Μαΐου 1945, ακρι-

βώς πέντε χρόνια μετά από την προηγούμενη, ανεπίσημη αποστολή του, τον Μάιο του 1940. Είχε επισκεφθεί αρκετές φορές την Ελλάδα στο παρελθόν, αυτή ήταν όμως η πρώτη φορά που ερχόταν επίσημα ως απεσταλμένος του Εβραϊκού Πρακτορείου. Την άφιξή του, η οποία έδωσε σημαντική ώθηση στο έργο των εθελοντών και αναζωπύρωσε τις ελπίδες των Εβραίων που ήθελαν να μεταναστεύσουν στην Παλαιστίνη, ανήγγειλε η εφημερίδα *Μπαντέρεχ* («Προς»):

... Πριν από λίγες μέρες έφτασε στην πόλη ο κ. Τσέρνοβιτς, εκπρόσωπος του Εβραϊκού Πρακτορείου. Περιττό να τονίσουμε ότι όλος ο εβραϊκός κόσμος, και ιδίως οι νέοι, στηρίζει μεγάλες ελπίδες στην επίσκεψή του. Έχουμε την πεποίθηση ότι η άφιξή του θα συντελέσει στη λύση πολλών σοβαρών προβλημάτων, τα οποία απασχολούν τους Πρωτοπόρους και όλους εκείνους που έχουν σκοπό τη μετανάστευση στην Παλαιστίνη.

Πριν αναχωρήσει για την Ελλάδα, ο Τσέρνοβιτς συναντήθηκε με τον Ελιάου Γκόλομπ, ο οποίος του παρέδωσε μια επιστολή²³ που απευθυνόταν στους απεσταλμένους.

Πολλοί από μας, έγραφε, τρέφουν ελπίδες για τη νίκη του Εργατικού Κόμματος, στο Λονδίνο, που έδωσε μεγάλες υποσχέσεις κι ελπίδες στους σιωνιστές κατά τον προεκλογικό αγώνα, και μάλιστα έριξε την ιδέα για ανταλλαγή πληθυσμών ανάμεσα στο εβραϊκό και το αραβικό κράτος, που πρόκειται να ιδρυθούν. Δεν είναι παρά φρούδες ελπίδες. Ο Κλέμεντ Άττλη και οι φίλοι του, όταν ανέβουν στην εξουσία, δεν θα είναι καλύτεροι από τον Τσώρτσιλ, αλλά ίσως πιο επικίνδυνοι, επειδή δεν έχουν τη φαντασία και το θάρρος του συντηρητικού πολιτικού. Δεν έχουμε τίποτα να περιμένουμε από την αγγλική κυβέρνηση. Τώρα που ο πόλεμος τέλειωσε, η αντιπαράθεσή μας με την κυβέρνηση της Εντολής θα οξυνθεί. Είναι αναπότρεπτο, κι όποιος πιστεύει το αντίθετο κάνει λάθος.

Γι' αυτό, υπογράμμισε ο Γκόλομπ, είμαστε υποχρεωμένοι να εναποθέσουμε όλες μας τις προσπάθειες στην κρυφή μετανάστευση. Να φέρουμε όσο δυνατόν περισσότερα πλοία στις ακτές της Παλαιστίνης, με κάθε τρόπο και κάθε μέσο. Να μη βασιζόμαστε στα θαύματα.

Ο πρώτος άνθρωπος που συνάντησε ο Τσέρνοβιτς στην Ελλάδα ήταν ένας παλιός σιωνιστής, από τα ηγετικά στελέχη της εβραϊκής κοινότητας, ο Ασέρ Μωύσης.

21. Επιστολή Φάιμπελ προς τη Γραμματεία του κιμπούτς, 26.9.1945, ΑΓΤ 2/11/61.

22. Επιστολή Φάιμπελ προς τη Γραμματεία του κιμπούτς, 30.10.1945, ΑΓΤ 2/11/61.

23. Jacob Tsur (Τσέρνοβιτς), *The Day is Near*, 1979.

Με τη βοήθεια δυο γνωστών αξιωματικών που υπηρετούσαν στην Αθήνα, γράφει στα απομνημονεύματά του ο Τσέρνοβιτς,²⁴ του Μωσέ Πέρλμαν (Μόις), που τον είχα γνωρίσει στην Αίγυπτο, και του Νάχμισον, δημοσιογράφου που εργαζόταν στη στρατιωτική λογοκρισία στην Αθήνα, ήρθαμε σε επαφή με τον στρατιωτικό διοικητή της πόλης για να αποκτήσουμε στρατιωτικό καθεστώς. Μετά από πολλές περιπέτειες, μας έδωσαν την άδεια να μείνουμε στη Μεγάλη Βρετανία, η οποία από πολυτελές ξενοδοχείο που ήταν κάποτε χρησίμευε τώρα ως κατοικία υψηλόβαθμων Βρετανών αξιωματικών.

Το τοπικό νόμισμα, η δραχμή, είχε χάσει σχεδόν όλη την αξία του με αγγλικές λίρες, όμως, μπορούσες να κάνεις θαύματα. Εφοδιαστήκαμε, λοιπόν, όλοι με λίρες – εκτός από τον Γκέινορ Τζάκομπσον, τον εκπρόσωπο της JOINT, που με την αμερικάνικη αφέλειά του απέφευγε κάθε παράνομη πράξη και επέμενε να αλλάξει τα ακριβά δολάρια του στην επίσημη τιμή, μέχρι που του απέδειξα ότι αυτό δεν ωφελούσε κανέναν, ούτε τις ελληνικές αρχές, που είχαν πάψει από καιρό να εμπιστεύονται το νόμισμά τους.

Πριν από μας είχε φτάσει στην Αθήνα ένας στρατιώτης που λεγόταν Ταβι Λέιμαν, ο οποίος είχε σταλεί από το Κέντρο Διασποράς της Εβραϊκής Λεγεώνας στη Ρώμη. Με τα χρυσά νομίσματα που έφερε μαζί του, κατόρθωσε να νοικιάσει ένα κτήριο σε μικρή απόσταση από την πόλη, όπου ίδρυσε ένα αγρόκτημα προετοιμασίας για τους Πρωτοπόρους.

Με ένα χρυσό νόμισμα, νοίκιασα ένα μεγάλο διαμέρισμα και άνοιξα γραφείο που χρησίμευε ως σιωνιστικό κέντρο – γραφείο της αποστολής του Ερυθρού Άστρου του Δαβίδ και γραφείο μετανάστευσης του Εβραϊκού Πρακτορείου. Αρχίσαμε να μαζεύουμε νέους και νέες στο αγρόκτημα προετοιμασίας για να τους στείλουμε την κατάλληλη στιγμή, στην Παλαιστίνη, με πλοία που οι σύντροφοί μας είχαν ήδη αρχίσει να αναζητούν στο λιμάνι του Πειραιά. Με τη βοήθεια του δικηγόρου Ασέρ Μωύση και των φίλων του, καταφέραμε να έρθουμε σε επαφή με τις αρχές...

Εν τω μεταξύ, έφτασαν όλα τα μέλη της Ομάδας Βοήθειας, με πολλά εφόδια και μηχανοκίνητα, που είχαν πάνω τους το σύμβολο του Ερυθρού Άστρου του Δαβίδ. Ντυμένοι με τις στολές τους, πέρασαν από τους δρόμους της Αθήνας και ο αρχηγός τους, ο Ελιάου Σαχναΐ από τη Χάιφα, κι εγώ καταθέσαμε στεφάνι στο μνημείο του Αγνώστου Στρατιώτη δίπλα στα ανάκτορα στο κέντρο της πόλης, μπροστά στα μάτια Εβραίων που κοίταζαν δακρυσμένοι την εβραϊκή σημαία που ανέμιζε...

*

Αφιερωμένος ολόψυχα στην ιδέα του κράτους του Ισραήλ, το οποίο εκπροσώπησε αργότερα σε πολλές χώρες ως πρεσβευτής, ο Τσέρνοβιτς διέθετε κύρος,

24. Στο ίδιο.

ακτινοβολία και μεγάλη ρητορική ικανότητα. Οργάνωσε όλο το μηχανισμό της κρυφής μετανάστευσης στην Ελλάδα και έπεισε πολλούς Έλληνες Εβραίους, που δεν ήξεραν μέχρι τότε τίποτα για την Παλαιστίνη, να μεταναστεύσουν. Δεν υπάρχει εφημερίδα ή έγγραφο εκείνης της περιόδου που να μην αναφέρεται στη δραστηριότητα του Τσέρνοβιτς. Δεν υπάρχει φωτογραφία που να μην τον δείχνει να πρωταγωνιστεί σε μια σειρά δραστηριότητες – να ξετρυπώνει ένα ακόμη κρυμμένο Εβραϊόπουλο ή να καταθέτει στεφάνι στον Άγνωστο Στρατιώτη (Α27, 28, 35).

Ο Μωσέ Σεγκούρα²⁵ αποφάσισε να μεταναστεύσει όταν άκουσε μια διάλεξη του Τσέρνοβιτς. Εξήντα τέσσερα χρόνια μετά, σε ένα εστιατόριο στο Κφαρ-Σάμπα, διηγείται:

... Πήγα στην Αθήνα και μου είπε ο θείος μου: είναι εδώ κάποιος από την Παλαιστίνη... Εγώ δεν ήξερα τι θα πει Παλαιστίνη, ήξερα ότι είμαι Εβραίος Σαλονικιός από την Ελλάδα. Ιδεολογικά ήμουν κομμουνιστής, ήμουν κομισάριος, τον κομμουνισμό τον ήξερα απέξω. Πολέμησα για τον κομμουνισμό... Μου λέει λοιπόν ο θείος μου: Υπάρχει εδώ ένα κίνημα νέων Εβραίων που πάνε στην Παλαιστίνη. Είναι το δικό μας μέρος· αν θες ν' ακούσεις λεπτομέρειες, υπάρχει μια διάλεξη του Τσέρνοβιτς. Θα μιλήσει γαλλικά, όμως εσύ ξέρεις γαλλικά, αν θελήσεις μπορείς να πας μαζί τους. Θυμάμαι μόνο μια φράση από τη διάλεξη: οι Εβραίοι στην Παλαιστίνη μούλιασαν τη γη, έχυσαν νερό για να φύγει το αλάτι και να φυτρώσουν φυτά. Αυτή η φράση με κατέκτησε. Όπως και το θέμα των μαχών, η Αγκανά. Ήξερα να κρατάω όπλο, να καβαλικεύω άλογο, με έλκυσε η περιπέτεια...

Αποστολή του Τσέρνοβιτς ήταν η εκκένωση των Εβραίων της Ελλάδας ή, τουλάχιστον, των περισσότερων από αυτούς, με προτεραιότητα στα ορφανά παιδιά. Οι πρακτικές και γραφειοκρατικές δυσκολίες που είχε να αντιμετωπίσει ήταν αμέτρητες. Ιδιαίτερα όμως τον απασχολούσε το γεγονός ότι οι νέοι Εβραίοι δεν ήταν επαρκώς προετοιμασμένοι για μετανάστευση.

Όλοι ή σχεδόν όλοι ήθελαν να φύγουν... Ελάχιστοι όμως γνώριζαν πού θα πήγαιναν, τι ήταν αυτή η καινούργια πατρίδα και πώς αυτοί, που ήταν μαθημένοι σε μια τελείως διαφορετική ζωή, θα δούλευαν για την οικοδόμηση του κράτους.

Η άγνοιά τους για το σιωνισμό είναι μεγάλη, η ανοργανωσιά δυσκολεύει την κατάσταση και οι Εβραίοι δεν διανοούνται ότι υπάρχει πιθανότητα να αλλάξει η ζωή τους, έγραφε στις αναφορές του.²⁶

25. Μαργιρία Μωσέ Σεγκούρα, σ. 308.

26. Επιστολή του Γιάκοβ Τσέρνοβιτς στην Επιτροπή Απεσταλμένων των Ιδρυμάτων, 7. 6. 1945.

Για να τους πείσει να μεταναστεύσουν, τους ζωγράφιζε τη ζωή στην Παλαιστίνη με τα χρώματα του πάθους και της ελπίδας. Τους άνοιγε μια πόρτα στο μέλλον, τους έδινε μια προοπτική. Όσοι τον άκουσαν δεν τον ξέχασαν ποτέ. Ορισμένοι, όμως, του προσάπτουν ότι τους έδωσε μια ειδυλλιακή εικόνα μιας πολύ σκληρής πραγματικότητας.

Η Μαίντη Κοέν-Σολομών βρέθηκε στην Παλαιστίνη επειδή ο πατέρας της άκουσε τον Τσέρνοβιτς να μιλάει. Δεν μπόρεσε να προσαρμοστεί στο νέο περιβάλλον και, λίγα χρόνια αργότερα, επέστρεψε στην Ελλάδα.

... Σε μια λέσχη που είχε ιδρυθεί τότε, στην οδό Ηπίτη 1... ήρθε ο Τσέρνοβιτς κι άρχισε να μας μιλάει. Μας έταξε λαγούς με πετραχήλια. Ότι θα μας πήγαιναν στα κολέγια – κι αντί για τα κολέγια μάς πήγαν στα κιμπούτς...²⁷

*

Οι πρώτες διαπιστώσεις του Γιάκοβ Τσέρνοβιτς για την κατάσταση των Εβραίων στην Ελλάδα²⁸ είχαν ως εξής:

Οι περισσότερες εβραϊκές κοινότητες είναι σε κακή οικονομική κατάσταση, όπως όλη η χώρα. Ελάχιστοι Εβραίοι πήραν πίσω τα σπίτια τους και τις περιουσίες τους, παρόλο που ο νόμος για την επιστροφή των περιουσιών δημοσιεύτηκε στην Αθήνα πριν από έξι μήνες – κι έφτασε, τελικά, στη Θεσσαλονίκη, πριν από μια βδομάδα. Βιοπορισμός, με τη συνηθισμένη έννοια της λέξης, δεν υπάρχει. Εβραίοι και Έλληνες βιοπορίζονται ο ένας από τον άλλον, ζουν από τη μαύρη αγορά και από κερδοσκοπικές νομισματικές συναλλαγές. Υπάρχουν μερικοί πλούσιοι Εβραίοι. Η αδιαφορία τους για τα ζητήματα του εβραϊκού πληθυσμού, η έλλειψη προθυμίας να θυσιάσουν κάτι προς όφελος των πολλών, έχουν ως αποτέλεσμα η κοινότητα να έχει ανάγκη υποστήριξης σε όλες τις δραστηριότητές της. Σήμερα συντηρείται κυρίως από την JOINT.

Η γενική πολιτική κατάσταση είναι τεταμένη, η κυβέρνηση αντιδραστική, η τρομοκρατία απέναντι στην Αριστερά, σε όλες τις μορφές, αυξάνεται ολοένα, κυρίως στις επαρχιακές πόλεις, παρόλο που ο Τύπος είναι ελεύθερος – υπάρχουν πολλές αριστερές εφημερίδες που ασκούν σκληρή κριτική στις πράξεις της κυβέρνησης. Το καθεστώς είναι αδύναμο, δεν έχει εκτελεστική εξουσία. Οι άνθρωποι της UNRRA γκρινιάζουν ότι όλη τους η δραστηριότητα καθυστερεί εξαιτίας της αναποτελεσματικότητας του κυβερνητικού μηχανισμού. Η ένταση στην ατμόσφαιρα είναι μεγάλη. Οι δυο πλευρές, η Αριστερά και η Δεξιά, ετοιμάζονται για σύ-

γκρουση. Στο μεταξύ, κυρίαρχος, στην Αθήνα ιδίως, είναι ο κατοχικός αγγλικός στρατός.

Οι σχέσεις των Εβραίων με τους Έλληνες είναι διαφορετικές. Από τη μια πλευρά εκθειάζουν τη βοήθεια κάποιων Ελλήνων που έσωσαν Εβραίους, τους έκριναν την περίοδο της γερμανικής κατοχής. Όλοι εκθειάζουν το ΕΑΜ, που χάρις σ' αυτό σώθηκαν χιλιάδες Εβραίοι. Από την άλλη πλευρά υπάρχουν πολλές περιπτώσεις προδοσίας, καταδόσεων και απειλών. Οι ένοχοι κυκλοφορούν ελεύθεροι μέχρι αυτή τη στιγμή. Φαίνεται ότι οι Έλληνες δεν είναι λιγότερο υπεύθυνοι από τους Γερμανούς για την καταστροφή της Θεσσαλονίκης...

Μεταξύ των Εβραίων υπέφεραν περισσότερο τα ενεργά στελέχη της κοινότητας της Θεσσαλονίκης και οι επικεφαλής της, κυρίως η σιωνιστική ηγεσία. Ελάχιστοι από αυτούς απέμειναν: ο Μωύσης, ο Ραφαέλ, ο Μπίτι, ο Μπενρουμπής, ο Γκορμεζάνο και λίγοι ακόμη, που είναι σήμερα επικεφαλής των εβραϊκών ιδρυμάτων και της Σιωνιστικής Ομοσπονδίας. Επειδή η προσωπική οικονομική τους κατάσταση είναι πολύ κακή, είναι δύσκολο να αφιερωθούν όπως πρέπει στα καθήκοντά τους. Είχαμε πολλές διαβουλεύσεις για το αν οι άνθρωποι μας πρέπει να εγκαταλείψουν εντελώς τα ζητήματα της κοινότητας – οι περισσότεροι δεν πιστεύουν στο μέλλον της – και να αφιερωθούν στην οργάνωση της σιωνιστικής δράσης.

Αποφασίσαμε να αποτρέψουμε μια τέτοια εξέλιξη, γιατί αν την εγκαταλείψουμε, η κοινότητα θα καταρρεύσει εντελώς και η ηγεσία της θα περάσει στους μη σιωνιστές, από τα αριστερά ή τα δεξιά (οι Εβραίοι κομμουνιστές είναι πολύ ισχυροί, ιδίως στη Θεσσαλονίκη), σε μια κρίσιμη στιγμή για την εβραϊκή δράση και την απόδοση των κλεμμένων εβραϊκών περιουσιών...

Η ΔΙΑΛΕΞΗ ΣΤΟΝ ΠΑΡΝΑΣΣΟ

Το καλοκαίρι του 1945, ο Τσέρνοβιτς έδωσε μια σειρά διαλέξεων που είχαν μεγάλη απήχηση στην κοινή γνώμη. Παράλληλα, πολλαπλασίασε τις επαφές και τα διαβήματα προς τις ελληνικές αρχές για την επίλυση ποικίλων προβλημάτων, όπως, μεταξύ άλλων, η άρση της απαγόρευσης εξόδου από τη χώρα όλων των Εβραίων ηλικίας 19 έως 40 ετών, οι οποίοι βρίσκονταν σε ηλικία στράτευσης. Πολλά χρόνια αργότερα, σημείωνε στα απομνημονεύματά του:²⁹

Η κυβέρνηση του αρχιεπισκόπου Δαμασκηνού δημοσίευσε ένα νόμο που απαγόρευε στους Έλληνες υπηκόους, ηλικίας από 18 έως 40 ετών να βγουν στο εξωτερικό. Οι περισσότεροι υποψήφιοι για μετανάστευση στην Παλαιστίνη ήταν, βέβαια, σ' αυτή την ηλικία. Και μολονότι ήμασταν διατεθειμένοι να αναλάβουμε τα ρίσκα

27. Μαρτυρία Μαίντη Κοέν-Σολομών, σ. 333.

28. Επιστολή Τσέρνοβιτς στην Επιτροπή Απεσταλμένων, 7.6. 1945, ΚΣΑ ΚΚΚΛ 5/13141.

29. Jacob Tsur, *The Day is Near*, 1979.

και να παραβούμε τους νόμους της αγγλικής κυβέρνησης, δεν θέλαμε να δράσουμε πίσω από την πλάτη της ελληνικής κυβέρνησης.

Απευθύνθηκα στα ενεργά στελέχη της εβραϊκής κοινότητας και τους ζήτησα να με συστήσουν σε υπαλλήλους του υπουργείου Εξωτερικών. Γνώριζα την ευαισθησία της Ελλάδας σε σχέση με την παγκόσμια κοινή γνώμη και, κυρίως, την κοινή γνώμη στην Αμερική. Ήμουν σίγουρος ότι θα καταφέραμε να πείσουμε τους υπεύθυνους της ελληνικής διπλωματίας να κάνουν αυτή τη χειρονομία υπέρ των Εβραίων επιζώντων...

... Όμως όλες οι υποσχέσεις των Ελλήνων φίλων μας, που περηφανεύονταν για τις διασυνδέσεις τους με τις αρχές, δεν πραγματοποιούνταν. Γρήγορα έμαθα ότι το «αύριο» δεν διαφέρει από το αραβικό «μπούκρα» κι από το ισπανικό «μανιάννα». Περνούσαν μέρες και τίποτα δεν συνέβαινε. Αποφάσισα να κινηθώ μόνος μου. Ετοίμασα ένα ωραίο επισκεπτήριο με το όνομά μου κι από κάτω τα αρχικά Ερυθρό Άστρο του Δαβίδ...

... Μετά από λίγο καιρό έγινα δεκτός από τον υπουργό Εξωτερικών, έναν επαγγελματία διπλωμάτη, ηλικιωμένο και έμπειρο, περιποιημένο, με λευκό μουστάκι. Ο υπουργός στην ουσία συμφώνησε να δημοσιευτεί ένας νόμος που θα επέτρεπε στους νέους Εβραίους σε ηλικία επιστράτευσης να εξέλθουν από τη χώρα, υπό τον όρο ότι θα παραιτούνταν από την ελληνική ιθαγένεια.

Με πρωτοβουλία του υπουργείου Εξωτερικών, ο Τσέρνοβιτς έδωσε στις 24 Ιουνίου 1945 στη φιλολογική λέσχη «Παρνασσός» μια διάλεξη με θέμα *Το Εβραϊκό Πρόβλημα και η Παλαιστίνη*.³⁰

Ο κ. Τσέρνοβιτς μετέφερε τον αδελφικό χαιρετισμό του πληθυσμού της Παλαιστίνης στον ελληνικό λαό, του οποίου έπλεξε το εγκώμιο για την ηρωική αντίστασή του έναντι των βαρβάρων επιδρομέων, η οποία θα παραμείνει στην ιστορία ως μοναδικό παράδειγμα αυτοθυσίας και πατριωτισμού, και διαβίβασε τις ευχαριστίες και την ευγνωμοσύνη του παγκόσμιου εβραϊσμού σε όλους όσους έδωσαν χείρα βοήθειας στους ομόθρησκούς του για τη διάσωσή τους κατά τη σκληρή περίοδο των διωγμών τους.

Ακολούθως, ζωγράφισε με ζωηρά χρώματα το δράμα του εβραϊκού λαού κατά τη μακρά διασπορά του και την ευθύνη την οποία ενέχει η ανθρωπότητα έναντι αυτού του λαού, που τόσο συνέβαλε στον πολιτισμό της. Στη συνέχεια, ο ομιλητής έδωσε μια εικόνα της εξέλιξης της Παλαιστίνης, της οποίας το εβραϊκό στοιχείο έλαβε την άδεια να ιδρύσει εκεί την εθνική του εστία διά της δηλώσεως Μπάλφουρ, η οποία επικυρώθηκε στο Σαν Ρέμο από 52 κράτη, μεταξύ των οποίων η Ελλάδα.

Ο κ. Τσέρνοβιτς είπε, συμπερασματικά, ότι η μόνη δικαία λύσις του εβραϊκού προβλήματος είναι η ίδρυση του εβραϊκού κράτους της Παλαιστίνης και εξέφρασε την πεποίθηση ότι ο εβραϊκός λαός στην προσπάθειά του αυτή θα έχει συμπαρα-

30. Δελτίον Εβραϊκών Ειδήσεων.

στάτη και συνεπίκουρο τον ελληνικό λαό, αφενός διότι αυτός δοκίμασε περισσότερο από κάθε λαό την πικρία της δουλείας και έχει βαθιά επίγνωση της έννοιας της ελευθερίας και της δικαιοσύνης και αφετέρου διότι με την ίδρυση του εβραϊκού κράτους, το οποίο μόνο μια στενή λωρίδα θαλάσσης χωρίζει από την Ελλάδα, θα ανοιχτούν νέοι ορίζοντες πνευματικής, εμπορικής και βιομηχανικής συνεργασίας, προς όφελος αμφοτέρων των λαών και της ανθρωπότητας εν γένει.

Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΝΕΟΛΑΙΑΣ

Εκτός από την αναζήτηση των παιδιών εβραϊκής καταγωγής και την αποστολή τους το γρηγορότερο δυνατόν στην Παλαιστίνη, ο Τσέρνοβιτς προσπαθούσε να προωθήσει τη σιωνιστική ιδέα στους κόλπους της εβραϊκής κοινότητας για να ενεργοποιήσει τη Μετανάστευση Νέων. Ένας από τους στόχους του ήταν η δημιουργία μιας «ισχυρής» και ενεργής «Σιωνιστικής Ομοσπονδίας». Η άφιξη του έπαιξε καταλυτικό ρόλο στην εξέλιξη της προσωρινής Επιτροπής, την οποία είχαν ιδρύσει από τον Νοέμβριο του 1944 παλιοί σιωνιστές, με επικεφαλής τον Ρομπέρτ Ραφαέλ.

Η Ομοσπονδία άνοιξε ένα γραφείο στην Αθήνα και το πρώτο πανελλαδικό συνέδριο πραγματοποιήθηκε τον Αύγουστο του 1945. Μολονότι οι επαρχιακοί δρόμοι ήταν κατεστραμμένοι και οι μετακινήσεις εξαιρετικά δυσχερείς και χρονοβόρες, ιδρύθηκαν σιωνιστικές οργανώσεις σε έντεκα ελληνικές πόλεις. Παράλληλα, το Παλαιστινιακό Γραφείο, υπό τη διεύθυνση του Σολομών Μπίτι, λειτουργούσε σαν ένα είδος προξενείου, προωθώντας τα θέματα που αφορούσαν τη Μετανάστευση Νέων, ενώ η Επιτροπή του Κέρεν Καγέμετ ενεργοποιήθηκε ξανά, από τον Ιούλιο του 1945, υπό τη διεύθυνση του Ισχάκ Μπενρουμπή. Στόχος της Επιτροπής, η οποία ζήτησε να της αποσταλούν από την Παλαιστίνη 1.000 «μπλε κουτιά», ήταν η εξεύρεση πόρων για την οικοδόμηση του νέου κράτους. Το έργο της ήταν, όμως, πολύ δυσχερές, καθώς σε μια περίοδο μεγάλης ανέχειας έπρεπε να πείσει τους Εβραίους επιζώντες να καταθέσουν τον οβολό τους.

... Σε αυτή την προπαγάνδα είχαμε να καταπολεμήσουμε την αδιαφορία πολλών ομόθρησκών μας, που οφείλεται στην άγνοιά τους. Κάποιοι από τους ομόθρησκούς μας πίστευαν ότι δεν πρέπει να βοηθήσουμε το εθνικό ταμείο, επειδή είμαστε κατεστραμμένοι, χωρίς να καταλαβαίνουν ότι ακόμα κι η δραχμή τους έχει αξία για μας...³¹

*

31. Αναφορά για την εργασία της Οργάνωσης Σιωνιστικής Νεολαίας Ελλάδος από 20 Αυγούστου μέχρι 14 Νοεμβρίου 1945, 14. 11.1945.

Με πρωτοβουλία του Γιάκοβ Τσέρνοβιτς, τον οποίο θεωρούσε «πραγματικό ιδρυτή της»,³² συγκροτήθηκε η Οργάνωση Σιωνιστικής Νεολαίας που άρχισε να δραστηριοποιείται σε πέντε τομείς: την προετοιμασία των παιδιών για τη ζωή στην Παλαιστίνη, τη διάδοση του σιωνιστικού κινήματος, τη διευθέτηση κοινοτικών ζητημάτων, το Κέρεν Καγέμετ και τους Χαλουτσίμ.

Στις 4 Αυγούστου 1945 ορίστηκαν πρόεδρος της Οργάνωσης ο Ρομπέρ Γιακάρ, γραμματέας ο Γουίλιαμ Φόρτις, και οι επικεφαλής των τομέων: Ίλντα Μπενβενίστε (για τη Μετανάστευση), Σαμ Σούσι (για το Σιωνιστικό Κίνημα), Κλερέτ Μοσσέρι (για το Κέρεν Καγέμετ), Σάμπι Σαμπετάι (για το Εβραϊκό Κίνημα), Βίκτορ Μπενσουσάν (για το χεΧαλούτς).

Σημαντική ηθική και βοήθεια στην Οργάνωση, η οποία αριθμούσε εκείνη την εποχή 160 μέλη στην Αθήνα και 500 στην υπόλοιπη Ελλάδα, προσέφερε το Ερυθρό Άστρο του Δαβίδ, και ειδικότερα ο Ελιάου Σαχναϊ.

Μερικές φορές, η δράση μας εμποδίζεται από την αντίδραση ορισμένων ομάδων νέων που δεν έχουν ακόμη κατακτηθεί από το κίνημα, σημειώναν οι επικεφαλής της οργάνωσης. Σε αυτές τις δυσκολίες πρέπει να προσθέσουμε τις τεχνικές δυσκολίες. Δεν έχουμε λέσχη και συγκεντρωνόμαστε κάθε μέρα στο χώρο των σιωνιστικών γραφείων μας. Έχουμε έλλειψη ηλεκτρικού, που οφείλεται στη γενικότερη έλλειψη που υπάρχει στην πόλη μας, έλλειψη κατάλληλου χώρου για να μαζευόμαστε πιο συχνά και με μεγαλύτερη ελευθερία κινήσεων... αλλά ξεπερνάμε όσο μπορούμε αυτά τα προβλήματα.³³

Η πρώτη επιτυχία της Οργάνωσης, στον τομέα του Σιωνιστικού Κινήματος, ήταν η έκδοση της εφημερίδας *Dror* (Ελευθερία).

Δίνουμε επίσης στην επαρχία εβδομαδιαίες διαλέξεις και στέλνουμε μεταφράσεις σημαντικών άρθρων και μεταφράσεις των πιο σημαντικών ειδήσεων για την πολιτική μας κατάσταση. Αρχίσαμε μαθήματα εβραϊκών με τον σύντροφο Μπούμπεκ και προσπαθήσαμε να στείλουμε αντίγραφα αυτών των μαθημάτων στην επαρχία...

Μεγάλο πρόβλημα αντιμετώπιζαν ωστόσο οι Χαλουτσίμ (Πρωτοπόροι), που είχαν αρχίσει να προετοιμάζονται για μετανάστευση από τον Οκτώβριο του

1944. Χωρίς να έχουν στη διάθεσή τους ούτε χώρους ούτε έντυπο υλικό, κατάφεραν να οργανώσουν μαθήματα εβραϊκών, με τη βοήθεια στρατιωτών και αξιωματικών από την Παλαιστίνη. Η άφιξη στην Αθήνα του Τσβι Λέιμαν, ο οποίος είχε οργανώσει τους Χαλουτσίμ της Ιταλίας και στείλει εκατοντάδες από αυτούς στην Παλαιστίνη, είχε ως αποτέλεσμα την εντατικοποίηση της δουλειάς τους, με τη χάραξη ενός μεθοδικού προγράμματος. Οργανώθηκαν δεκαήμερα μαθήματα για την εκπαίδευση των καθοδηγητών, εκδόθηκε μια εβδομαδιαία εφημερίδα με τις κυριότερες ειδήσεις από την Παλαιστίνη και άρχισαν εντατικές προσπάθειες για την ίδρυση ενός γεωργικού αγροκτήματος προετοιμασίας.

Οι Χαλουτσίμ είχαν, κατά κάποιον τρόπο, λάβει την υπόσχεση ότι θα ήταν οι πρώτοι που θα μετανάστευαν και ότι 30 με 40 από αυτούς θα έφευγαν με την πρώτη αποστολή για την Παλαιστίνη. Όταν έμαθαν ότι εξαιτίας των βρετανικών περιορισμών οι πρώτες 100 άδειες θα δίνονταν κυρίως σε ορφανά και νέους μέχρι 17 ετών, η απογοήτευσή τους ήταν μεγάλη. Καλωσορίζοντας τον Γιάκοβ Τσέρνοβιτς, στις 7 Ιουνίου 1945, οι Χαλουτσίμ της Αθήνας τού έθεσαν τα αιτήματά τους:³⁴

Πρώτα απ' όλα, ως συνοδούς των παιδιών της πρώτης αποστολής θα μπορούσαμε να ορίσουμε αποκλειστικά πρόσωπα που ανήκουν στο κίνημά μας. Δεύτερον, εκτιμούμε πως δεν θα υπήρχε σημαντικό πρόβλημα να εισαγάγουμε στη λίστα των εκατό πρώτων όλους τους Χαλουτσίμ, ηλικίας έως και 17 ετών, που δεν είναι άλλωστε τόσο πολλοί.

Οι εκπρόσωποι του Εβραϊκού Πρακτορείου μάς διεμήνυσαν ότι μόνο τα ορφανά από πατέρα και μητέρα θα προτιμηθούν, αλλά δυσκολευόμαστε να πιστέψουμε ότι υπάρχουν αυτή τη στιγμή 100 ορφανά αυτής της κατηγορίας απολύτως έτοιμα για μετανάστευση.

Αντίθετα, οι Χαλουτσίμ είναι ηθικά και πνευματικά έτοιμοι, εδώ και πολλούς μήνες, να πραγματοποιήσουν το μεγάλο τους όνειρο.

Πιστεύουμε ότι η αποστολή τουλάχιστον 20 Χαλουτσίμ θα έχει ως αποτέλεσμα την εντατικοποίηση της δουλειάς μας και την προοδευτική στρατολόγηση στις γραμμές μας ολόκληρης της εβραϊκής νεολαίας της Ελλάδας...

*

Η Οργάνωση Σιωνιστικής Νεολαίας είχε δημιουργήσει ένα Κέντρο Πρωτοπόρων, ως πρώτο βήμα πριν μπουν οι νέοι στην Αχσαρά. Παραδεχόταν, ωστόσο,

32. Report of the Work of the Zionist Youth Organisation, Greece, from 20 August to 14 November 1945, by Robert Yakar, President and William Fortis, Secretary, 14.11.1945- ΚΣΑ 10235/44.

33. Επιστολές Οργάνωσης Σιωνιστικής Νεολαίας Ελλάδος προς Docteur B. Benshalom, Departement de la Jeunesse de l'Organisation Sioniste, Jerusalem, 17.08.1945, 29.09.1945 και 17.11.1945, ΚΣΑ 10231(18)/44.

34. Mémoire des Haloutzim d'Athènes à l'honorable Monsieur Tsernowiz, 7.06.1945. ΚΣΑ Ζ12/6957.

ότι τα αποτελέσματα δεν ήταν καλά, λόγω «της άγνοιας των περισσότερων συντρόφων» αλλά κι επειδή «το πνεύμα των Πρωτοπόρων είναι εντελώς νέο στην Ελλάδα και οι σύντροφοι από την Παλαιστίνη που δουλεύουν για την Αχσαρά έχουν πολλές δυσκολίες, που οφείλονται σ' αυτή την έλλειψη κατανόησης...»

Μπορούμε να επιβεβαιώσουμε αυτό που πιστεύαμε πριν από δυο μήνες, έγραφαν. Σε όλες τις πόλεις υπάρχει φοβερός ενθουσιασμός. Αλλά η κακή κατάσταση, κυρίως από οικονομική άποψη, και ιδίως στη Λάρισα, η πλήρης έλλειψη προπαγάνδας και το πολύ χαμηλό μορφωτικό επίπεδο εμποδίζουν τη δουλειά. Παρά τα εμπόδια, έχουμε σήμερα τμήματα νέων στη Βέροια, τη Λάρισα, τα Τρίκαλα, το Βόλο, τη Χαλκίδα, τη Ζάκυνθο και την Πάτρα. Ελπίζουμε να μπορέσουμε να δουλέψουμε, επίσης, στην Κομοτηνή, τη Θεσσαλονίκη και την Καβάλα όπου ο πολύ μικρός αριθμός δεν επιτρέπει δουλειά σε μεγάλη κλίμακα.

Ωστόσο, η παρουσία του Γιάκοβ Τσέρνοβιτς έφερε μια πνοή αισιοδοξίας και επηρέασε καθοριστικά πολλούς νέους Εβραίους οι οποίοι, χωρίς να αισθάνονται ακόμη έτοιμοι να κάνουν το «μεγάλο βήμα», ένιωθαν έξω απ' τα νερά τους στη μεταπολεμική Ελλάδα. Αυτό προκύπτει κι από μια επιστολή που έστειλε στον Τσέρνοβιτς η υπεύθυνη του Κέρεν Καγέμετ,³⁵ όταν εκείνος είχε επιστρέψει πλέον στην Παλαιστίνη.

... Έχω τόσα να σας πω, που αναρωτιέμαι από πού να αρχίσω. Στις 2 Νοεμβρίου οργανώθηκε μια επίσημη τελετή με την ευκαιρία της δημιουργίας της Ελληνοπαλαιστινιακής Ένωσης. Μια ατμόσφαιρα γεμάτη συμπάθεια και εθνική περηφάνια επικρατούσε στην αίθουσα. Το ότι αισθανόμασταν εξυψωμένοι στο ίδιο επίπεδο με τους Έλληνες, ότι δεν μας θεωρούσαν πλέον παράσιτα αλλά συμμάχους, ελεύθερους ανθρώπους, ανθρώπους που έχουν πατρίδα, ήταν ένα συναίσθημα σχεδόν άγνωστο σε μας.

Εκείνο το βράδυ νιώσαμε πολύ κοντά στην Παλαιστίνη, αναπνεύσαμε λίγο τον αέρα της ελευθερίας, μια άκρη του ουρανού να μας καλύπτει για λίγα λεπτά. Και σ' αυτή τη συγκίνηση, μια φωνή που έμοιαζε να έρχεται από πολύ μακριά συγκλόνησε την αίθουσα. Ήταν εβραϊκά, ήταν η εθνική μας γλώσσα. Δεν καταλάβαινα τις λέξεις, ήξερα όμως τη γλώσσα, γιατί ήταν η γλώσσα μου. Ήταν ο κ. Σαχναϊ, που με τη συνηθισμένη του ευφράδεια μιλούσε σε όλους μας γλυκά, μας μιλούσε κατευθείαν στην καρδιά για τη χώρα που μας περιμένει εκεί κάτω. Κι έλειπε κάποιος που το όνομά του επανερχόταν συνέχεια, εκείνος που ήταν ο εμπνευστής

αυτού του κινήματος, λείπατε εσείς και ήσασταν στη σκέψη όλων μας περισσότερο από ποτέ!

Μετά από κείνες τις στιγμές ακολούθησαν άλλες, ακόμα πιο συγκλονιστικές. Εδώ και δυο μήνες, ζω μια καινούργια ζωή. Η Παλαιστίνη και η Ιδέα, η μεγάλη ιδέα, με έκαναν να γνωρίσω μια όψη της ζωής που μέχρι τώρα μου ήταν άγνωστη. Μου φαίνεται ότι δεν ζω παρά εδώ και δυο μήνες ή μάλλον ότι άρχισα να ζω εδώ και δυο μήνες. Για μένα τώρα μόνο ο εθνικός αγώνας μετράει, όλα τα υπόλοιπα είναι κενό γράμμα. Και το χρωστάω σε σας, σε σας και στους υπόλοιπους φίλους μας του Ερυθρού Άστρου του Δαβίδ, θα σας είμαι πάντα ευγνώμων...

... Οι νέοι μας ξέρουν ότι όσοι είναι μέλη της οργάνωσής μας θα φύγουν για την Παλαιστίνη το συντομότερο, και θέλουν να φύγουν, αλλά πρέπει να ομολογήσουμε ότι το πνεύμα των Πρωτοπόρων δεν είναι ακόμα αρκετά ισχυρό στους νέους μας, είμαι όμως σίγουρη πως θα γίνει κι αυτό... Όσο για μένα, πιστεύω ότι παρά την τρελή επιθυμία μου να φύγω, δεν πρέπει ακόμη να εγκαταλείψω το πόστο μου, αλλά να εξακολουθήσω να εργάζομαι περισσότερο για το Κέρεν Καγέμετ και τους Νέους και σκέφτομαι να φύγω το καλοκαίρι, που θα είμαι κι εγώ πραγματικά έτοιμη για την Παλαιστίνη. Τι λέτε; Η γνώμη σας μετρά περισσότερο από οποιουδήποτε άλλου...

*

Φαίνεται, όμως, ότι στους λίγους μήνες που έμεινε στην Ελλάδα, ο Τσέρνοβιτς δεν εκτιμούσε πάντοτε σωστά την κατάσταση. Ένα χρόνο αργότερα, οι αντισιωνιστές είχαν πάρει το πάνω χέρι στην Οργάνωση Σιωνιστικής Νεολαίας, προκαλώντας τις έντονες αντιδράσεις του προέδρου της Σιωνιστικής Ομοσπονδίας Ελλάδος Ρομπέρ Ραφαέλ, ο οποίος επέρριψε την ευθύνη σ' εκείνον.³⁶

Ας πάρουμε τα πράγματα από την αρχή... Ποτέ δεν ζήτησα από τον Σαχναϊ, όπως λέτε, να μου διευκρινίσει τους λόγους που σας οδήγησαν να ιδρύσετε αυτό το κίνημα [το κίνημα νεολαίας]... Όχι μόνο χειροκρότησα όταν επέστρεψα από το Λονδίνο την ωραία πρωτοβουλία που πήρατε, αλλά ανέλαβα απέναντι στην Ομοσπονδία όλη την ευθύνη να γίνουν δεκτοί στη διευθύνουσα επιτροπή τρεις εκπρόσωποι των νέων με δικαίωμα ψήφου, παρά την πολύ ζωνηρή αντίθεση ορισμένων συντρόφων μας. Βλέπετε, λοιπόν, ότι η ερώτηση που έθεσε για λογαριασμό μου ο Σαχναϊ δεν είναι ακριβώς αυτή που έθεσα εγώ, η οποία είναι η ακόλουθη: πώς γίνεται και αφήσατε αυτό το κίνημα νεολαίας με ένα καταστατικό που δεν επιτρέπει κανέναν έλεγχο σε ό,τι αφορά τα μέλη που το αποτελούν;

35. Επιστολή υπεύθυνης της Σιωνιστικής Νεολαίας για το Κέρεν Καγέμετ, Κλερέτ Μοσσέρι, στον Γιάκοβ Τσέρνοβιτς, 15.11.1945, ΚΣΑ 245-30.

36. Επιστολή προέδρου της Σιωνιστικής Ομοσπονδίας Ελλάδας Ρομπέρ Ραφαέλ προς Jacob Tsemowitz, Keren Kayemet Leisrael Ltd, P.O. Box 283 Jerusalem, 16.6.1946, ΚΣΑ (265-64).

Δεν πιστεύω ότι είχατε την ευκαιρία να επεξεργαστείτε αυτό το καταστατικό σχολαστικά, αλλά δυστυχώς πίσω από το όνομά σας οχυρώθηκαν για να με κατηγορήσουν για φασισμό και αντιδημοκρατική συμπεριφορά, μετά τη σφοδρή αντίθεσή μου σ' αυτό.

Θεωρώ αναγκαίο να προσδιορίσω καλά περί τίνος πρόκειται, γιατί πιστεύω πως δεν γνωρίζετε καν το συγκεκριμένο καταστατικό... Αυτό, λοιπόν, το καταστατικό δίνει το δικαίωμα σε κάθε Εβραίο ή Εβραία της Ελλάδας, κατόπιν μιας απλής γραπτής αίτησης, να γίνει μέλος της οργάνωσης νεολαίας χωρίς καν να δηλώσει ότι είναι σιωνιστής, χωρίς να δηλώσει ότι προτίθεται να πληρώσει έστω ένα σέκελ και χωρίς η επιτροπή των νέων να έχει δικαίωμα να απορρίψει την αίτηση σε περίπτωση που εκείνος που την έκανε είναι επαγγελματίας κλέφτης ή εγκληματίας του κοινού ποινικού δικαίου. Εκεί βρίσκεται, αγαπητέ φίλε, η πηγή όλων των βασάνων μας. Γιατί τη μέρα που καταλάβαμε ότι η οργάνωση νεολαίας βρισκόταν ολόκληρη στα χέρια των πιο βίαιων αντιπάλων μας (όταν οι Εβραίοι αποφασίζουν να γίνουν κομμουνιστές, γίνονται πιο ριζοσπαστικοί κι από τον ίδιο τον Στάλιν), δεν μπορέσαμε να ασκήσουμε το δικαίωμα του βέτο, γιατί βρεθήκαμε με ένα καταστατικό που μας απαγόρευε να δράσουμε.

Έγινε μια γενική συνέλευση στην οποία παρευρέθηκα χωρίς να το θέλω, αλλά πιστεύω ότι έπρεπε να το κάνω· ζήτησα να δω τις κάρτες των μελών, με γιουχάισαν, με αποκάλεσαν δικτάτορα, σκοτίστηκα γι' αυτό, αλλά αυτό που δεν θα συγχωρήσω ποτέ σ' αυτούς τους μικρούς αλήτες είναι ότι τόλμησαν να επιτεθούν στη μνήμη των μεγάλων νεκρών μας: κατηγορήσαν τον Ισαάκ Ανζέλ και όλα τα μέλη της παλιάς διευθύνουσας επιτροπής της Ομοσπονδίας μας ότι είναι υπεύθυνοι για το θάνατο 65.000 Εβραίων της Θεσσαλονίκης, επειδή δεν ενδιαφέρθηκαν ποτέ για την τύχη των αδελφών μας της Θεσσαλονίκης... Καταλαβαίνετε τι έγινε! Ρώτησα στην τύχη κάποιους από τους παρόντες αν είναι σιωνιστές και μου απάντησαν ότι είναι μέλη του κομμουνιστικού κόμματος αλλά ότι ως Εβραίοι, προσέθεσαν, έχουν το δικαίωμα να λάβουν μέρος σε μια εβραϊκή συνέλευση. Επρόκειτο για μια γενική συνέλευση των μελών της οργάνωσης των νέων σιωνιστών, όπου συζητούσαμε για το αν εκείνοι που ανήκουν σε οργανώσεις εχθρικές προς εμάς έχουν δικαίωμα να ανήκουν επίσης στο κίνημά μας!!!

Κι είναι αυτά ακριβώς τα άτομα που με τα χέρια υψωμένα, ανεξέλεγκτα, εν μέσω μιας φοβερής οχλοβοής, και με τη στήριξη των Σούσι και Σαμπετάι, ανέτρεψαν την επιτροπή των Νέων.

Βλέπαμε τον κίνδυνο να έρχεται από τον Δεκέμβριο, αλλά είχαμε μονίμως δεμένα τα χέρια λόγω της παρέμβασης ορισμένων Χαλουτσίμ από την Παλαιστίνη, κυρίως του Σράγκα, και πολλές φορές του Χάβα, που μας έλεγαν ότι δεν κάναμε σωστά όταν ζητούσαμε την απομάκρυνση των οργανωμένων κομμουνιστών από τις τάξεις μας και ότι η σιωνιστική οργάνωση είναι ανοιχτή σε όλους τους Εβραίους. Ο Ζάλμαν έβλεπε πιο καθαρά, έδωσε μάχη, έγραψε και στον Μπενσαλόμ, ζή-

τησε τη γνώμη των επίσημων σιωνιστικών οργάνων (σαν εμείς που είμαστε υπεύθυνοι για τη δουλειά εδώ τόσα χρόνια να μην μπορούμε να καταλάβουμε τα πράγματα), κι όταν οι απαντήσεις που ήρθαν από την Παλαιστίνη επιβεβαίωσαν την άποψή μας, το κακό είχε ήδη γίνει, και μια επιχείρηση που στην αρχή θα είχε γίνει χωρίς ζημιά προκάλεσε τη διάλυση της οργάνωσης νεολαίας. Αυτοί τουλάχιστον που έχουν σήμερα την ευθύνη, που είναι οι τελευταίοι εκπρόσωποι μας γενιάς που χάθηκε, θα νίψουν τας χείρας τους και θα αφήσουν σε άλλους αυτού του είδους τις ευθύνες...

Παρ' όλα αυτά, ο Τσέρνοβιτς πέτυχε σε γενικές γραμμές το σκοπό του: έστειλε εκατοντάδες ορφανά παιδιά στην Παλαιστίνη και έπεισε μερικές χιλιάδες νέους να επιβιβαστούν στα πλοία της κρυφής μετανάστευσης.

Η αναζήτηση των κρυμμένων παιδιών

... Και μια άλλη φορά συναντήσαμε έναν νέο να περιφέρεται στους δρόμους της Αθήνας, ντυμένο με ένα παντελόνι πολύ μεγάλο γι' αυτόν, δεμένο με σχοινιά, κι ένα μαχαίρι κρεμασμένο στα ρούχα του. Περνούσε τα βράδια του σ' ένα δημόσιο πάρκο, μαζί με κάτι αλήτες που ενοχλούσαν τους περαστικούς στις σκοτεινές γωνιές της πόλης.

Μια μέρα εμφανίστηκε στο γραφείο μας και μας είπε ότι τους γονείς του τους έπιασαν οι Γερμανοί κι εκείνος έτυχε να μην είναι στο σπίτι και σώθηκε. Στην αρχή τον περιμάζεψαν οι γείτονες, όταν όμως θέριεψε η πείνα τον πέταξαν στο δρόμο κι εκεί πέρασε τα χρόνια του πολέμου...

Αποφασίσαμε να τον βάλουμε να καθαρίζει τα γραφεία μας, μέχρι να φτάσει η σειρά του για μετανάστευση. Κάθε φορά που έβγαινε έξω δεν ξέραμε αν θα επέστρεφε ή αν θα παρασυρόταν πάλι απ' τις παλιές του παρέες. Όμως, ο νέος αυτός αντιστάθηκε και περιλήφθηκε στα παιδιά που μετανάστευσαν με το πρώτο πλοίο. Κι εδώ θέλω να αναφέρω ότι, χρόνια μετά, παρευρέθηκα στο γάμο της κόρης του, στο Χολόν. (Από τα απομνημονεύματα του Γιάκοβ Τσέρνοβιτς)³⁷

Εκείνες τις τραγικές ώρες που προηγήθηκαν του μαζικού εκτοπισμού τους στα γερμανικά στρατόπεδα, οι εβραϊκές οικογένειες της Θεσσαλονίκης δεν ήξεραν ποια θα ήταν η μοίρα τους. Ούτε το πιο διεστραμμένο μυαλό δεν μπορούσε τότε να φανταστεί το σχέδιο της μαζικής εξόντωσης Εβραίων, που βρισκόταν ήδη σε εξέλιξη στην κεντρική και ανατολική Ευρώπη. Ωστόσο, από τον Ιούλιο του 1942, οπότε οι Γερμανοί συγκέντρωσαν στην πλατεία Ελευθερίας και υπέ-

37. Jacob Tsur, *The Day Is Near*, 1979.

βαλαν σε εξευτελιστικά βασανιστήρια όλα τα αρσενικά μέλη της εβραϊκής κοινότητας, και ιδίως από τον Φεβρουάριο του 1943 οπότε ανακοινώθηκαν τα φυλετικά μέτρα, πολλοί κατάλαβαν ότι η ώρα των αποφάσεων είχε έρθει.

Κάποιοι μπόρεσαν να κρυφτούν ή να εξασφαλίσουν καταφύγιο για τα παιδιά τους. Οι περισσότερες οικογένειες, όμως, βρέθηκαν αντιμέτωπες με ένα τεράστιο δίλημμα: θα πορεύονταν όλοι μαζί στη «νέα πατρίδα» που τους έταζαν οι Γερμανοί ή θα άφηναν κάποια μέλη της οικογένειας πίσω; Η ιδέα να εγκαταλείψουν τους ηλικιωμένους συγγενείς τους δεν τους περνούσε από το μυαλό, ούτε ήταν άλλωστε εφικτή. Τα παιδιά, όμως; Όπως αποδείχθηκε αργότερα, αυτή ήταν μια καθοριστική απόφαση: σήμαινε ελπίδα για ζωή ή καταδίκη σε θάνατο. Πολλοί δεν είχαν καν την πολυτέλεια να την πάρουν. Είτε επειδή δεν είχαν την οικονομική δυνατότητα «να αγοράσουν» τη διαφυγή είτε επειδή απλώς δεν πρόλαβαν. Οι περισσότεροι έκαναν το ταξίδι του θανάτου όλοι μαζί. Όσοι, όμως, μπόρεσαν να αφήσουν τα παιδιά τους πίσω τους έσωσαν τη ζωή. Ορισμένοι τα εμπιστεύτηκαν σε Χριστιανούς, άλλοι δεν πρόλαβαν ή δεν μπόρεσαν και απλώς τα εγκατέλειψαν, ελπίζοντας στην καλή τους τύχη. Πράγματι, πολλά από αυτά τα παιδιά τα έκρυψαν γείτονες, φιλικές οικογένειες ή μοναστήρια, μολονότι αρκετά πέρασαν τα χρόνια της Κατοχής κυριολεκτικά στο δρόμο.

Το 1946, πάντως, είχαν απομείνει στην Ελλάδα 1.500 παιδιά εβραϊκής καταγωγής – λιγότερο από το 10% του προπολεμικού πληθυσμού. Από αυτά, 600 ή 700 ήταν ορφανά από τον έναν ή και τους δυο γονείς.

ΧΩΡΙΣ ΓΟΝΕΙΣ, ΧΩΡΙΣ ΟΝΟΜΑ

Αμέσως μετά το τέλος του πολέμου, η αναζήτηση των κρυμμένων παιδιών ήταν στις άμεσες προτεραιότητες των εβραϊκών οργανώσεων. Στόχος τους ήταν να τα μαζέψουν από το δρόμο ή από τις οικογένειες που τα έκρυψαν ή τα υιοθέτησαν, να τα περιθάλψουν και να τα στείλουν στην Παλαιστίνη. Πρώτα, όμως, έπρεπε να τα βρουν.

Ένα αξέχαστο κεφάλαιο ήταν το μάζεμα των παιδιών από τα σπίτια Χριστιανών, σημειώνουν οι επικεφαλής των οργανώσεων στις αναφορές τους. Στο έργο αυτό αφιερώθηκαν αρκετές συντροφισσες, που δεν έκλεισαν μάτι μέχρι να τελειώσουν τις επισκέψεις τους, με βάση μια λίστα που είχαν στα χέρια τους, η οποία είχε ετοιμαστεί ύστερα από πολλές προσπάθειες.

Θυμούνται ότι στις επισκέψεις αυτές μάζεψαν γύρω στα εκατό ορφανά. Υπήρχαν δραματικές στιγμές, όταν οι Χριστιανές «μητέρες» δεν δέχονταν να

παραδώσουν τα παιδιά, με τα οποία είχαν συνδεθεί με μητρικά συναισθήματα, και αναγκάζονταν ύστερα να τα αποχωριστούν με δάκρυα στα μάτια...

Οι απεσταλμένοι κάνουν μνεία μιας «επιχείρησης λύτρωσης» δυο παιδιών από ένα μοναστήρι στην περιοχή της Θεσσαλονίκης. Το ένα παιδί ήταν τριών ετών και το άλλο επτά.

Κανένα δεν γνώριζε τους γονείς του, και η καλογοιά δασκάλα είπε ότι το μικρότερο παιδί το είχαν βρει να κυλιέται στα σκουπίδια μετά το διωγμό των Εβραίων απ' τη Θεσσαλονίκη και το άλλο να περιπλανιέται στις αυλές της εβραϊκής συνοικίας. Και στα δυο παιδιά είχαν δώσει άλλα ονόματα και ο καλογοιές δεν ήθελαν να τα αποχωριστούν κι επέμεναν να τα κρατήσουν. Οι απεσταλμένοι όμως δεν δέχτηκαν, κι ύστερα από μια κουραστική διαπραγμάτευση τα πήραν και τα μετέφεραν στο ορφανοτροφείο στην Κηφισιά (φωτ. Α23, 24), όπου τους έδωσαν εβραϊκά ονόματα.

Το ορφανοτροφείο «Εσθήρ»

Για τη φιλοξενία των μικρότερων παιδιών, οι απεσταλμένοι νοίκιασαν, με τη βοήθεια της JOINT, ένα σπίτι στην Κηφισιά, στην γωνία Χαριλάου Τρικούπη και Σπάρτης, και το μετέτρεψαν σε «Οίκο του Παιδιού» ο οποίος χρησίμευσε ως καταφύγιο στα ορφανά του Ολοκαυτώματος κατά τους είκοσι μήνες όπου οι Ομάδες Βοήθειας έδρασαν στην Ελλάδα.

Εκεί φιλοξενούνταν παιδιά ηλικίας έως 13 χρόνων, τα οποία διδάσκονταν την εβραϊκή γλώσσα και εβραϊκά πατριωτικά τραγούδια. Τα περισσότερα ήταν σε κακή φυσική κατάσταση, έπασχαν από δερματικές ασθένειες, και έπρεπε να γιαιτρευτούν οι πληγές τους. Μόνο ύστερα από μερικές βδομάδες άρχισαν να συνέρχονται, να μιλούν λίγα εβραϊκά και να συνδέονται με τις γυναίκες που τα φρόντιζαν.

Οι απεσταλμένοι σκορπίστηκαν σε όλη την Ελλάδα –στην Αθήνα, τη Θεσσαλονίκη, στην Καλαμάτα, στον Βόλο, στην Καβάλα, τη Λάρισα– για να ανακαλύψουν ίχνη των κρυμμένων παιδιών.

... Τριγυρίζαμε στους δρόμους και στα φτωχικά σοκάκια. Μπαίναμε σε εγκαταλειμμένες συναγωγές, σε μοναστήρια και εκκλησίες. Ρωτούσαμε και εξερευνούσαμε και αναζητούσαμε χαμένα παιδιά. Οι συζητήσεις γίνονταν φανερά ή με πλάγιους, κρυφούς τρόπους και είχαν έναν μόνο σκοπό. Καμιά φορά μαντεύαμε πως τούτο ή

εκείνο το παιδί κρυβόταν σε εκκλησία ή μοναστήρι ή τριγυρνούσε στους δρόμους, με το φόβο ζωντανό στα μάτια του. Το αναγνωρίζαμε από τα κουρέλια που φορούσε κι από εβραϊκά σημάδια που είχε πάνω του. Το παίρναμε με διάφορους τρόπους: με εξήγηση, με διαπραγμάτευση ή έναντι χρημάτων. Απλά αγοράζαμε Εβραίοπουλα από Χριστιανούς που τα είχαν στην κατοχή τους...

Τον πρώτο μήνα της δραστηριοποίησής τους, οι απεσταλμένοι κατάφεραν να «αγοράσουν» 220 ορφανά, από τα οποία τα 120 δεν είχαν πατέρα ούτε μητέρα. Η αποστολή συνέχισε το έργο της για τα επόμενα δυόμισι χρόνια και ολοένα μεγάλωνε ο αριθμός των παιδιών που μάζεε.

*

Ορφανός από πατέρα, ο Λεονίκο Τζιβρέ³⁸ δεν είχε κλείσει τα έξι όταν έφτασε στην Παλαιστίνη. Ο πατέρας του χάθηκε στο Άουσβιτς, η μητέρα του τον πήρε και κρύφτηκαν στην Αθήνα. Το 1945 επέστρεψαν στη Θεσσαλονίκη, στους γονείς της μητέρας του, που ήταν Ισπανοί υπήκοοι και κατά την Κατοχή είχαν σταλεί σε στρατόπεδο.

Το χειμώνα του 1946, ο παππούς μου αποφάσισε να ξαναπαντρέψει τη μαμά μου. Της γνώρισε κάποιον από την οικογένεια Σαλτιέλ κι έπρεπε να της κόψει καμιά δεκαριά χρόνια για να είναι στην ηλικία του. Με πήγε σ' ένα καφενείο, μου παρήγγειλε ένα σιρόπι, μου είπε, πάω μια στιγμή στην τουαλέτα, και δεν ξαναγύρισε. Όπως έμαθα αργότερα, είχε πληρώσει ένα σεφριτόρο να με πάει σε μια χριστιανική οικογένεια, σ' ένα νησί... Ο υπεύθυνος για τη μετανάστευση έμαθε ότι βρισκόμουν εκεί, ήρθε και με πήρε. Μου έκαναν πλαστά χαρτιά, με πήγαν στο Σούνιο, εκεί που ήταν συγκεντρωμένα όλα τα παιδιά, και φύγαμε. Πριν απ' αυτό, μας είχαν βάλει σε ένα ορφανοτροφείο, δεν ξέρω πού... Έφτασα μόνος μου στην Παλαιστίνη, μου είπαν ότι ήμουν Πρωτοπόρος. Ήμουν πεντέμισι χρονών!

Στις μαρτυρίες των Ελλήνων Εβραίων που ήταν παιδιά όταν έχασαν τους γονείς τους αναφέρεται ότι ένας «απεσταλμένος» ή «υπεύθυνος για τη μετανάστευση» τους επισκέφθηκε και πρότεινε να τους στείλει στην Παλαιστίνη. Το ίδιο ίσχυε για τα παιδιά που είχαν ζήσει κρυμμένα με τους γονείς τους ή τους συγγενείς τους και βρισκόνταν μετά τον πόλεμο σε μεγάλη φτώχεια. Πολλά από αυτά τα παιδιά άλλαξαν τουλάχιστον δυο φορές ταυτότητα: μια φορά στα χρόνια της Κατοχής, όταν για να τα σώσουν τους έδωσαν χριστιανικά ονόματα, και μια δεύτερη φορά στην Παλαιστίνη. Εκεί όλοι οι Εβραίοι της

διασποράς, και όχι μόνο τα παιδιά, αποκτούσαν καινούργια ονόματα, υποδηλωτικά της νέας τους ταυτότητας. Υπάρχουν ακόμη σήμερα άνθρωποι που δεν έμαθαν ποτέ ποιο ήταν το πραγματικό τους όνομα, ποια ήταν η οικογένειά τους και τι ακριβώς συνέβη στους δικούς τους. Ορισμένοι από αυτούς που γεννήθηκαν σε εύπορες οικογένειες ακόμη δεν γνωρίζουν τι απέγιναν οι περιουσίες τους.

Το ερώτημα τι ήταν τελικά καλύτερο –ο «εκχριστιανισμός», η λήθη της καταγωγής και της προσωπικής ιστορίας ή ο βίαιος ξεριζωμός και η προσαρμογή σε ένα εντελώς διαφορετικό περιβάλλον– θα παραμείνει αναπάντητο.

Η Σάρα Έλεμ³⁹ πέρασε την Κατοχή σε ένα μοναστήρι και οι καλόγριες δεν ήθελαν μετά να την παραδώσουν. Στη συγκινητική μαρτυρία της διηγείται πώς νιώθει ένα παιδί «χωρίς όνομα», αλλά και τις προσπάθειες που κάνει, μια ολόκληρη ζωή, για να βρει τα ίχνη της οικογένειάς της. Κι αυτό που την πονάει περισσότερο είναι το ότι δεν έχει καταφέρει να μάθει τα ονόματα των γονιών της, ιδιαίτερα της μητέρας της.

Λέγομαι Σάρα, κόρη ενός μπαμπά και μιας μαμάς χωρίς όνομα. Μόνο Σάρα. Μην αφήνεις τη φωνή σου να κλάψει και τα μάτια σου να δακρύνουν – η μαμά ακούει, η μαμά κοιτάει, η μαμά αγαπάει. Μόνο εγώ, η Σάρα, δεν ξέρω ακόμα να ακούω, δεν αφουγκράζομαι τις ρίζες της ψυχής μου; Και στον πέτρινο τοίχο, στο μνήμα της ζωής μου, θα γραφεί μόνο – Σάρα. Σάρα, χωρίς όνομα μπαμπά και μαμάς, διότι τους πήρε η μεγάλη φωτιά. Ναι, έτσι είναι.

Η Γκίλα Σαμάρι⁴⁰ και η αδελφή της είχαν πάει βόλτα στο Σύνταγμα. Όταν γύρισαν στο σπίτι, οι Γερμανοί είχαν πάρει τους γονείς και την αδελφή τους.

... Έτσι, μας πήραν δυο οικογένειες... Μου έλεγαν να μην ανησυχώ, γιατί αν δεν γύριζαν οι γονείς μου, θα με υιοθετούσαν αυτοί. Όταν μου το έλεγαν αυτό, άρχιζα να κλαίω και να τσιρίζω. Μετά έκανα και απεργία πείνας. Ο μπαμπάς μου, πριν φύγει, τους είχε δώσει τα κλειδιά από τις αποθήκες που είχε στην Ερμού. Πουλούσαν το εμπόρευμα κι έτσι είχαν λεφτά για μας. Όταν τέλειωσε ο πόλεμος, δεν είχε μείνει τίποτα στις αποθήκες... Μετά τον πόλεμο, τη μισούσα τόσο πολύ αυτή τη γυναίκα, Τούλα τη λέγαμε, γιατί έβλεπα τη χαρά στα μάτια της που δεν γύρισαν οι γονείς μου...

39. Μαρτυρία Σάρα Έλεμ, σ. 322.

40. Μαρτυρία Γκίλα Σαμάρι, σ. 349.

38. Μαρτυρία Λεονίκο Τζιβρέ, σ. 355.

ΜΙΚΡΟΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ

Τα πρώτα 204 παιδιά αναχώρησαν από την Ελλάδα στις 4 Αυγούστου του 1945 με το πλοίο *Empire Petrol* και έφτασαν, στις 7 Αυγούστου, στο στρατόπεδο Ατλίτ στην Παλαιστίνη, όπου τους έβαλαν σε καραντίνα. Ήταν, εκείνη την εποχή, οι μόνοι Εβραίοι που μετανάστευσαν νόμιμα με επίσημες άδειες (σερτιφικάτα).

Η Σάρα Τσαντικάριο⁴¹ ήταν 10 χρόνων όταν έφυγε μαζί με τα αδέρφια της, τον οκτάχρονο Σμούελ και τον εξάχρονο Ισράελ, με το *Empire Petrol*. Σε αντίθεση με τα περισσότερα παιδιά σε αυτό το πλοίο, τα αδέρφια Τσαντικάριο δεν ήταν ορφανά. Η οικογένεια, όμως, κρυβόταν σε όλη τη διάρκεια της Κατοχής και στην απελευθέρωση βρέθηκε σε πολύ άσχημη οικονομική κατάσταση. Οι γονείς πείστηκαν από έναν απεσταλμένο να στείλουν τα παιδιά τους στην Παλαιστίνη.

Μας είπε, Θα πάτε στην Παλαιστίνη, μας έδωσε διαβατήρια, διηγείται η Σάρα. Η μαμά είπε: δεν είναι ωραίο να μας συντηρεί συνέχεια ο θεός, εκεί θα είστε καλά. Πριν φύγουμε, η JOINT μάς έδωσε καινούργια ρούχα και παπούτσια και φωτογραφήθήκαμε. Ο μπαμπάς δεν έκλαψε, αλλά η μάνα μου έκλαιγε...

Οι γονείς μάς συνόδευσαν μέχρι τα φορτηγά, θυμάται ο Σμούελ. Μας πήγαν στον Πειραιά κι εκεί ανεβήκαμε στο πλοίο (φωτ. Α30, 31, 33, 34). Μας έβαλαν στις καμπίνες και δεν μας άφηναν να τριγυρνάμε. Θυμάμαι ότι τρώγαμε σαρδέλες κονσέρβα συνέχεια, επί τέσσερις μέρες. Όταν φτάσαμε, μας πήγαν για μερικές μέρες στο Ατλίτ και μετά στο κιμπούτς Αρ-αΚαρμέλ. Ήταν πολύ ωραία εκεί, σαν παράδεισος...

Εγώ δεν θυμάμαι τίποτα απ' αυτά, λέει ο Ισράελ. Θυμάμαι ότι στο πλοίο δεν είχε νερό. Περιμέναμε στην ουρά για να πλύνουμε το πρόσωπό μας. Βάζαμε ένα ποτηράκι κι έπεφτε σταγόνα-σταγόνα. Αν είχαμε πλυθεί μια μέρα, δεν πλενόμασταν την επόμενη...

*

Η αλληλογραφία μεταξύ του Εβραϊκού Πρακτορείου στην Παλαιστίνη και της εβραϊκής κοινότητας στην Ελλάδα για τη Μετανάστευση Παιδιών και Νέων άρχισε αμέσως μετά το τέλος του πολέμου. Τον Μάρτιο του 1945, το Εβραϊκό Πρακτορείο διαβεβαίωσε γραπτά τον πρόεδρο της Σιωνιστικής Ομοσπονδίας Ρομπέρτ Ραφαέλ και τον επικεφαλής του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου

(ΚΙΣ) Ασέρ Μωύσή ότι έκανε κάθε δυνατή προσπάθεια για να εξασφαλίσει 100 πιστοποιητικά μετανάστευσης για παιδιά και νέους, στο πλαίσιο της ισχύουσας ποσόστωσης.⁴²

Επιστρέφοντας στην Παλαιστίνη ύστερα από παραμονή πέντε εβδομάδων στην Ελλάδα, ο εκπρόσωπος της UNRRA Άρι Γκρινστάιν ενημέρωσε το Ίδρυμα Μετανάστευσης Παιδιών και Νέων για την κατάσταση στην Ελλάδα.⁴³ Επικαλούμενος τους Ραφαέλ και Μωύσή, έγραφε ότι υπήρχαν ακόμη 600-700 ορφανά σκορπισμένα στην ελληνική επικράτεια και πρότεινε στο Ίδρυμα Μετανάστευσης να στείλει έναν εκπρόσωπο για να οργανώσει την αποστολή τους στην Παλαιστίνη. Σε επιστολή του προς τον Γκρινστάιν,⁴⁴ ο Ραφαέλ σημείωνε:

Υπάρχουν περίπου 600-700 παιδιά που οι γονείς τους σκοτώθηκαν ή εκτοπίστηκαν από τους Γερμανούς. Η τύχη αυτών των παιδιών είναι τραγική, και μόνο στην Παλαιστίνη θα είναι σε θέση να ξαναρχίσουν μια νέα ζωή. Ο γράφων είχε μια συζήτηση με τον εκπρόσωπο του υπουργείου Μεταφορών, εδώ στην Αθήνα, και του υπέβαλε αίτημα για μεταφορά αυτών των παιδιών στην Παλαιστίνη. Ένα αντίγραφο αυτού του αιτήματος σάς επισυνάφθηκε και πρέπει να σας πούμε ότι η απάντηση που λάβαμε ήταν: δεν έχει νόημα να μιλάμε γι' αυτό, εκτός κι αν έχετε τις άδειες στα χέρια σας. Αυτές τις άδειες πρέπει να τις έχουμε αμέσως.

Η πολιτική του Ιδρύματος εκείνη την εποχή ήταν ότι η Μετανάστευση Παιδιών και Νέων έπρεπε να γίνεται μόνο με επίσημες άδειες, με το σκεπτικό ότι «καμιά άδεια μετανάστευσης που προορίζεται για τους υποψηφίους του Ιδρύματος δεν θα πάει χαμένη· κάθε παιδί που μπορεί να μεταφερθεί με οποιονδήποτε τρόπο θα μεταναστεύσει στην Παλαιστίνη».

Σε μια «Επιστολή από την Ελλάδα»,⁴⁵ ο αξιωματικός της Εβραϊκής Λεγεώνας Ταβι Λέιμαν έγραφε:

Είναι ανάγκη να προετοιμάσουμε τους Εβραίους της Ελλάδας ώστε να μπορέσουν να ενταχθούν στην Παλαιστίνη... Τώρα ασχολούμαστε με την προετοιμασία ορφανών, με βάση τις 100 άδειες μετανάστευσης που εκδόθηκαν γι' αυτά. Θα ταξιδέψουν με πλοίο της UNRRA. Αν στο μεταξύ πάρουμε κι άλλες άδειες, θα μπορέσουμε να μεταφέρουμε στο ίδιο πλοίο μέχρι 200 παιδιά και νέους.

42. Επιστολή του Εβραϊκού Πρακτορείου στον πρόεδρο της Σιωνιστικής Ομοσπονδίας Ελλάδος και τον επικεφαλής του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου, Μάρτιος 1945.

43. Αναφορά Άρι Γκρινστάιν για την κατάσταση στην Ελλάδα (υπόμνημα της Άμα Έρλιχ).

44. Επιστολή προέδρου Σιωνιστικής Ομοσπονδίας Ελλάδος Ρομπέρτ Ραφαέλ προς Γκρινστάιν, Αρχείο Ιακώβ Σιμπή.

45. Εφημερίδα *Λα Χαγιάλ*, 31.04. 1945.

41. Μαρτυρία οικογένειας Τσαντικάριο, σ. 353.

Σύμφωνα με τις οδηγίες που έφτασαν από την Παλαιστίνη, η επιλογή των παιδιών που θα έφευγαν με την πρώτη ομάδα θα γινόταν ως εξής:⁴⁶

1. Οι πρώτοι που θα αναχωρήσουν πρέπει να είναι παιδιά ηλικίας 15-16 ετών, και μόνο αν δεν υπάρχουν αρκετά παιδιά αυτής της ηλικίας, θα επιλεγούν παιδιά 13-14 ετών, και ούτω καθεξής.
2. Οι υποψήφιοι πρέπει να περάσουν από ιατρικές εξετάσεις που θα περιλαμβάνουν ακτινογραφίες πνευμόνων για εντοπισμό φυματίωσης, καθώς και οφθαλμολογικές εξετάσεις, προκειμένου να έρθουν στην Παλαιστίνη μόνο παιδιά κατάλληλα από ιατρική άποψη.
3. Επισυνάπτεται ερωτηματολόγιο για να συμπληρωθούν τα στοιχεία του κάθε παιδιού και να επισυναφθεί στην ιατρική γνωμάτευση.
4. Τα ερωτηματολόγια και οι ιατρικές γνωματεύσεις θα παραδίδονται από τους ενήλικους συνοδούς κάθε ομάδας παιδιών που θα έρχεται στην Παλαιστίνη.
5. Επισυνάπτεται η λίστα με τα ρούχα με τα οποία θα πρέπει να εφοδιαστούν τα παιδιά πριν από το ταξίδι τους στην Παλαιστίνη.
6. Όλα τα παιδιά που δεν έλαβαν άδειες πρέπει να συγκεντρωθούν και να οργανωθούν σε ειδικό μέρος, για να μπορέσουν να προετοιμαστούν για τη μετανάστευση στην Παλαιστίνη, να διδαχθούν εβραϊκά και εβραϊκή ιστορία.

Η προπαρασκευαστική εργασία για την αναχώρηση των 200 παιδιών της Ελλάδας για την Παλαιστίνη εξακολουθεί εντατικώς. Τα παιδιά των επαρχιακών πόλεων θα συγκεντρωθούν την προσεχή εβδομάδα στην Αθήνα και θα στεγαστούν σε μια ωραία έπαυλη που ενοικιάστηκε γι' αυτό το σκοπό στην Κηφισιά.

Εν τω μεταξύ, στην Αθήνα οργανώνονται γιορτές για τα παιδιά από το Παλαιστινιακό Γραφείο, με τη συνδρομή των μελών του Ερυθρού Άστρου του Δαβίδ.

Η πρώτη γιορτή έγινε το Σάββατο 7 Ιουλίου και έλαβαν μέρος σ' αυτήν τα παιδιά 5-10 ετών, που βρέθηκαν αμέσως σε ένα περιβάλλον γεμάτο χαρά και ενθουσιασμό το οποίο χαρακτηρίζει το παλαιστινιακό πνεύμα, κι αυτό χάρη στην επιτυχή οργάνωση, επίβλεψη και ακάματη προσπάθεια της δεσποινίδας Μπούνια, μέλους του Ερυθρού Άστρου του Δαβίδ.

Τα παιδιά χόρεψαν και τραγούδησαν εβραϊκά και παλαιστινιακά τραγούδια κι έφαγαν γλυκίσματα και φρούτα προερχόμενα από την Αχσαρά.⁴⁷

πρώτη ομάδα⁴⁸ 201 ορφανά, από 6 έως 17 ετών. Από τα 113 που ήταν ορφανά και από τους δυο γονείς, 98 ζούσαν στην Αθήνα (18 σε ελληνικές οικογένειες και 80 σε εβραϊκές οικογένειες), 5 στη Θεσσαλονίκη, 7 στον Βόλο και 3 στην Καβάλα. Υπήρχαν ακόμη 64 ορφανά από πατέρα (53 στην Αθήνα, 3 στη Θεσσαλονίκη και 8 στον Βόλο) και 24 ορφανά από μητέρα (21 στην Αθήνα, 1 στη Θεσσαλονίκη, 1 Καλαμάτα και 1 στον Βόλο).

Μολονότι τα παιδιά αυτά είχαν γραφτεί για μετανάστευση και οι γονείς ή οι κηδεμόνες τους είχαν υπογράψει τα απαραίτητα έγγραφα, υπήρχαν ακόμη πολλά άλυτα προβλήματα. Τα παιδιά ήταν σκορπισμένα, πολλά βρίσκονταν ακόμη σε χριστιανικές οικογένειες και δεν είχαν περάσει από ιατρικές εξετάσεις. Εκκρεμούσε, επίσης, το θέμα των χαρτιών και της μεταφοράς τους.

Λίγες εβδομάδες αργότερα, η σύνθεση της λίστας είχε αλλάξει, χωρίς να είναι ακόμη βέβαιο ότι θα ήταν η οριστική. Υποψήφια για μετανάστευση με την πρώτη ομάδα ήταν 60 ορφανά από τους δυο γονείς (37 από την Αθήνα και 23 από την επαρχία), 43 ορφανά από πατέρα ή μητέρα (43 από την Αθήνα και 15 από την επαρχία) και 86 παιδιά που τα έστειλαν στην Παλαιστίνη οι γονείς τους (69 από την Αθήνα και 17 από την επαρχία). Η λίστα περιλάμβανε επίσης ορισμένους νέους άνω των 17 ετών, που προσκόμισαν πιστοποιητικά νεότερης ηλικίας (κανονικά δεν είχαν άδεια εξόδου από τη χώρα, λόγω στρατιωτικών υποχρεώσεων), μια ομάδα 11 κοριτσιών από τη Θεσσαλονίκη, ηλικίας 18-20 ετών, που είχαν επιστρέψει από το Άουσβιτς και χρειαζόνταν ειδική ιατρική φροντίδα, και τέσσερα μωρά δυόμισι χρόνων, που βρίσκονταν σε χριστιανικό ορφανοτροφείο «στα πρόθυρα υποχρεωτικού εκχριστιανισμού».

Ο Τσέρνοβιτς σημείωνε ότι, εκτός από τα εγγεγραμμένα στη λίστα, υπήρχαν δεκάδες παιδιά που έπασχαν από φυματίωση ή βρίσκονταν σε προφυματικό στάδιο και ζητούσε σχετικές οδηγίες. Υπογράμιζε ακόμη τη δυσκολία συγκέντρωσης των παιδιών από την επαρχία, δεδομένου ότι «η χώρα είναι κατεστραμμένη εντελώς» και το ταξίδι από τη Θεσσαλονίκη μέχρι την Αθήνα «είναι εφικτό μόνο με αυτοκίνητα και διαρκεί τρεις μέρες».

Επίσης, τα περισσότερα παιδιά δεν μπορούσαν να βγάλουν διαβατήρια, γιατί δεν διέθεταν πιστοποιητικά γέννησης. Οι επισκέψεις του Τσέρνοβιτς στο αρμόδιο υπουργείο δεν είχαν αποτέλεσμα.⁴⁹

Οι καθυστερήσεις στα δημόσια γραφεία είναι μεγάλες και η δική μου παρέμβαση στο υπουργείο έμεινε, όπως όλες οι υποσχέσεις σ' αυτή τη χώρα, στα χαρτιά. Ύστερα από ενέργειές μου στη διεύθυνση της αστυνομίας, υπάρχει ελπίδα το πρόβλημα να λυθεί.

46. Επιστολή Χανς Μπέιτ προς Ραφαέλ και Μωϊσή, 1.4.1945.

48. Επιστολή του Γιάκοβ Τσέρνοβιτς προς την Επιτροπή Απεσταλμένων, 28.6. 1945.

49. Στο ίδιο.

Το πρόβλημα λύθηκε, τελικά, με την έκδοση ομαδικού διαβατηρίου για όσα παιδιά δεν διέθεταν τα απαραίτητα έγγραφα ώστε να αποκτήσουν ελληνικό διαβατήριο. Εκκρεμούσε όμως ακόμη το θέμα της μεταφοράς τους.⁵⁰

Η UNRRA μάς έχει υποσχεθεί θέσεις σε δυο επιβατικά πλοία που κάνουν το δρομολόγιο στη Χάιφα, στις 30 Ιουνίου και στις 10 Ιουλίου, και αποτάθηκε γι' αυτό το ζήτημα στο Κάιρο, όμως απάντηση δεν έλαβε, έγραφε ο Τσέρνοβιτς. Διαπιστώσαμε ότι δεν έχει δικαίωμα χρήσης των πλοίων και ότι τα δικαιώματα ανήκουν στη δικαιοδοσία των βρετανικών αρχών. Τηλεγραφήσαμε στην Ιταλία και πήραμε απάντηση πως η απόφαση εξαρτάται από τις ιταλικές ναυτικές αρχές... Το θέμα της άφιξης των πλοίων στις προαναφερθείσες ημερομηνίες κρέμεται από μια κλωστή...

Τελικά, η πρώτη αποστολή παιδιών δεν έφυγε με πλοίο της UNRRA, αλλά με το Empire Petrol.

Ήταν ένα σαπιοκάραβο, που μόλις έφτασε στο Τελ Αβίβ βούλιαξε, λέει η Μαίντη Κοέν-Σολομών.⁵¹ Εμάς μας είχαν βάλει στα υπόγεια, αλλά δεν ήμαστε μαθημένοι στ' αμπάρια, κι ανεβήκαμε πάνω. Είχα μια κουβέρτα, μου την είχε δώσει η μητέρα μου, κι αντί να σκεπαστώ εγώ σκέπασα τα μικρά. Μας έδιναν και τρώγαμε μόνο σαρδέλες. Πρωί, μεσημέρι, βράδυ, σαρδέλες κονσέρβα. (Όσοι έφυγαν μετά από μας πέρασαν ακόμα πιο δύσκολα.)

Στην πραγματικότητα, ένα μήνα αργότερα, στις 29 Σεπτεμβρίου 1945, στη διάρκεια ενός ταξιδιού από το Πορτ Σάιντ στο Καστελόριζο, το Empire Petrol με 500 Έλληνες επιβάτες που επέστρεφαν στην πατρίδα έπιασε φωτιά. Βυθίστηκε 15 μίλια έξω από το Πορτ Σάιντ, οι επιβάτες πήδηξαν στη θάλασσα και 38 από αυτούς έχασαν τη ζωή τους.

Η εκπαίδευση στα αγροκτήματα

Μετά την αναχώρηση των πρώτων παιδιών με το Empire Petrol, πολλοί νέοι Εβραίοι περίμεναν να έρθει η σειρά τους. Πέρα όμως από τις πρακτικές δυσκολίες που συναντούσε η οργάνωση της κρυφής, πλέον, μετανάστευσης, οι απεσταλμένοι θεωρούσαν ότι οι υποψήφιοι μετανάστες δεν ήταν έτοιμοι για το μεγάλο βήμα.

50. Στο ίδιο.

51. Μαρτυρία Μαίντη Κοέν-Σολομών, σ. 334.

Η σιωνιστική ιδεολογία πρέσβευε τη συγκρότηση μιας κοινωνίας πολύ διαφορετικής από εκείνες της διασποράς. Τον φοβισμένο Εβραίο, που η ζωή του περιστρεφόταν γύρω από την ανάγκη επιβίωσης σε κοινωνίες όπου αισθανόταν απειλούμενος και ξένος, έπρεπε να αντικαταστήσει ο σοσιαλιστής αγρότης, ο εργάτης της γης, ο παραγωγικός άνθρωπος με γνώση και αγάπη για την παλιά-νέα πατρίδα.

Θα ήταν καλά αν υπήρχαν σε όλα τα μέρη της Ευρώπης, και ειδικά μετά τους ναζί, πολλές εβραϊκές ομάδες, για να τους δείξουμε τον νέο τύπο Εβραίου για τον οποίο κάθε δουλειά αποτελεί τιμή, που ξέρει να κάθεται με το γεωργό και τον ψαρά, και δεν είναι όπως τον φαντάζονται –έμπορος, γυρολόγος, μεσάζων– διότι πράγματι δεν έχουν ιδέα από εβραϊσμό..., έγραφε ο Μπούμπεκ.⁵²

Στην Παλαιστίνη η εργασία, ιδιαίτερα η γεωργική, είχε αναχθεί σε υπέρτατη αξία και η ίδρυση αγροτικών κοινοτήτων σε ιδανικό. Για τον νέο Εβραίο σήμαινε την πραγμάτωση του μεγαλύτερου ονείρου. Έτσι, λοιπόν, οι Πρωτοπόροι απ' όλη την Ευρώπη που ετοιμάζονταν να μεταναστεύσουν περνούσαν από μια φάση προετοιμασίας, την Αχσαρά, προκειμένου να μπορέσουν να προσαρμοστούν σε έναν εντελώς διαφορετικό τρόπο ζωής.

Οι Εβραίοι της Ελλάδας ζούσαν πριν από τον πόλεμο σε αστικά κέντρα και ασχολούνταν κυρίως με το εμπόριο και άλλα παρεμφερή επαγγέλματα. Στην Παλαιστίνη, θα καλλιεργούσαν τη γη και θα έκαναν κυρίως αγροτικές δουλειές. Έπρεπε λοιπόν να μάθουν την εβραϊκή γλώσσα και ιστορία, να συνηθίσουν τον συλλογικό τρόπο ζωής και να εξοικειωθούν με τη γεωργική εργασία. Για το σκοπό αυτό, οι απεσταλμένοι από την Παλαιστίνη οργάνωσαν στην Αθήνα, μετά από πολλές έρευνες και συζητήσεις, δυο μεγάλα αγροκτήματα προετοιμασίας τα οποία χρησίμευσαν κυρίως ως τόποι φιλοξενίας των ορφανών παιδιών και των άστεγων νέων, όπως και μια κατασκήνωση στο Σούνιο, κοντά στο σημείο από όπου θα έφευγαν τα πλοία της παράνομης μετανάστευσης.

Το Κτήμα Τσάκωνα, στα Πατήσια, ανήκε προπολεμικά σε έναν Έλληνα έμπορο. Στον πόλεμο καταστράφηκε, και όταν έφτασε εκεί η Ομάδα Βοήθειας αντίκρισε ερείπια. Οι συνθήκες διαβίωσης σε αυτό το αγρόκτημα των 15 στρεμμάτων ήταν πρωτόγονες και χρειάστηκε πολλή δουλειά για να μετατραπεί σε γεωργική φάρμα που να μπορεί να φιλοξενήσει περισσότερα από 200 παιδιά.

Το πρόγραμμα διδασκαλίας ήταν το ίδιο σε όλα τα αγροκτήματα προετοιμασίας: διαλέξεις για τη δουλειά στην Παλαιστίνη, συζητήσεις για τη γη, εκμάθηση της εβραϊκής γλώσσας και εβραϊκών τραγουδιών και, παράλληλα, οκτά-

52. Επιστολή Μπούμπεκ στη Γραμματεία του κιμπούτς, 7.10. 1945.

ωρη πρακτική εξάσκηση στη φάρμα. Βασική αρχή ήταν όλες οι εργασίες (καλλιέργεια γης, επισκευή κτισμάτων) να γίνονται με ατομική συνεισφορά. Επίσης, όλοι έπρεπε να αυτοεξυπηρετούνται, γι' αυτό υπήρχε υποδηματοποιείο, πλυντήριο και ραφείο.

Για τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν οι απεσταλμένοι σε σχέση με τα αγροκτήματα προετοιμασίας, ο Ελιάου Σαχναϊ ενημέρωσε τους αρμόδιους στην Παλαιστίνη τον Σεπτέμβριο του 1945.⁵³

Στον σύντροφο Γιάκοβ, γεια,

Έλαβα τη σύντομη επιστολή σου και θα κάνω ό,τι μου ζητάς... Περιμένω λεπτομερέστερο γράμμα από σένα, κυρίως για θέματα των Ομάδων Βοήθειας... Πριν από δυο μέρες γύρισα από την Πάτρα, πήγα εκεί μετά από αίτημα του Λέβι [Σβαρτζ]. Τα πράγματα στο Παλαιστινιακό Γραφείο πάνε καλά. Η δουλειά με τους νέους προχωράει ικανοποιητικά. Η Αχσαρά είναι γεμάτη. Εβδομήντα άτομα βρίσκονται εκεί. Φροντίζουμε για την ίδρυση δεύτερου αγροκτήματος, διότι στη Θεσσαλονίκη περιμένουν 200 νέοι και νέες, υποψήφιοι για Αχσαρά. Όταν θα ξέρουμε πόσα χρήματα και εφόδια μας χρειάζονται, θα σου στείλω τα στοιχεία για έγκριση των εξόδων. Ο Λέβι θα σου γράψει λεπτομέρειες για ό,τι συμβαίνει στην Ελλάδα... Από τον Μπαρκί έλαβα περίπου 2.5 εκατομμύρια δρχ. για τα έξοδα της Αχσαρά και το Παλαιστινιακό Γραφείο. Ο Μπίτι πήγε στη Θεσσαλονίκη για να ρυθμίσει τα πράγματα στο Παλαιστινιακό Γραφείο εκεί. Δηλαδή, τα πράγματα στη Θεσσαλονίκη δεν πάνε όπως πρέπει. Ο Αλμονζίνο, φαίνεται, θα σταματήσει να δουλεύει στο Γραφείο, πράγμα που σημαίνει πως πήρε πίσω το μαγαζί του. Τα ζητήματα του Κέρεν Καγέμετ κατά τη γνώμη μου προχωρούν καλά. Από όλη τη χώρα φτάνουν πληροφορίες για συγκέντρωση χρημάτων την περίοδο των γιορτών. Την περασμένη εβδομάδα μάζεψα τις γυναίκες, στην Αθήνα, και τους ανέθεσα να μαζέψουν λεφτά υπέρ του Κέρεν Καγέμετ...

Τα έξοδα επισκευών και συντήρησης των κτιρίων και του κτήματος, καθώς και της διαβίωσης των υποψήφιων μεταναστών, αποδείχθηκαν μεγαλύτερα.⁵⁴ Τα τρέχοντα έξοδα καλύπτονταν από την JOINT, αλλά ο Σαχναϊ ζήτησε έγκριση από την Παλαιστίνη για το ποσό των 4.000 δρχ. κατ' άτομο το μήνα – συνολικά 320.000 δρχ. για τα 80 άτομα που βρίσκονταν εκείνη την εποχή στο Κτήμα Τσάκωνα.

Στο υπάρχον αγρόκτημα βρίσκονται σήμερα περί τα ογδόντα άτομα. Και με αυτά τα άτομα κλείσαμε τη λίστα, λόγω έλλειψης χώρου. Για τη στέγαση των υπολοίπων

53. ΚΣΑ, Επιστολή Ελιάου Σαχναϊ προς Γιάκοβ Τσέρνοβιτς, 30.9.1945.

54. Έκθεση για τα έξοδα εφοδιασμού και επισκευών στο αγρόκτημα Αχσαρά Α' (Κτήμα Τσάκωνα), του Ελιάου Σαχναϊ προς τον Γιάκοβ Τσέρνοβιτς, τον Σεπτέμβριο του 1945, ΚΚΚΛ5/13141.

μετά την αναχώρησή σου χρησιμοποιήσαμε όλα τα βουστάσια και τους στάβλους που υπάρχουν εκεί, ανέφερε ο Σαχναϊ.

Αναφερόταν, επίσης, στις προσπάθειες που γίνονταν για να βρεθεί ένας ακόμη χώρος προετοιμασίας στην Αθήνα και προσέκρουαν στα πολύ υψηλά ενοίκια.

Αφού είδαμε αρκετά αγροκτήματα, ο μέσος όρος που θα χρειαστεί να πληρώσουμε για ενοίκιο για το κτήμα, την επένδυση για την επιδιόρθωση των κοιτώνων και τις πρώτες προμήθειες θα ανέλθει στο ποσό των 4.000.000 δραχμών το λιγότερο, σημείωνε.

Ζητούσε να γίνουν οι αναγκαίες ενέργειες στην JOINT, ώστε να αντιληφθεί τη σοβαρότητα της κατάστασης και να συμβάλει σε αυτό το έξοδο.

Για να αντεπεξέλθουν στα έξοδα, οι απεσταλμένοι δανείζονταν συχνά από τοπικούς παράγοντες, με την υπόσχεση ότι θα επέτρεφαν τα χρήματα σε μια ορισμένη ημερομηνία. Πολλές φορές, όμως, δεν τα κατάφεραν και παραπονιόνταν στους επικεφαλής ότι δεν μπορούσαν να δανειστούν κι άλλα χρήματα. Στα αρχεία υπάρχουν πολλοί κατάλογοι όπου αναφέρονται τέτοιου είδους χρέη.⁵⁵

Παρακαλούμε να πληρώσετε τα παρακάτω ποσά:

Στον κ. Μοϊς Μπενβενίστε στην Τράπεζα Discount στο Τελ Αβίβ

			σύνολο	620 Π.Λ.
Ντανιέλ Γεχίελ	»	»	»	4.340 »
Μάριο Καμχή	»	»	»	1.240 »
Στην κυρία Ρίβκα Καμχή	»	»	»	1.240 »
			σύνολο	7.440 Π.Λ.

Παρακαλούμε να πληρώσετε τα ποσά ως κατωτέρω:

Στην κυρία Ρίβκα Καμχή στην Τράπεζα Discount

στο Τελ Αβίβ

Στον Ζακ Ουζιέλ και Ρίβκα Ουζιέλ οδός Ρανάκ 12 Τελ Αβίβ

στην Τρ. Discount στο Τελ Αβίβ

σύνολο 6.820 Π.Λ.

σύνολο 8.060 Π.Λ.

Το ποσό των οκτώ χιλιάδων και εξήντα Π.Λ. να πληρώσετε τη 2α Ιουνίου 1946.

55. Χάιφα 19.5.46, ΙΑΑ 14/55, σ. 202.

Στον κ. Ρομπέρ Μάτσα οδός Μικβέ Ισραέλ 3 να πληρώσετε τη 17η Ιουνίου 1946	σύνολο	1.575 Π.Λ.
Στην κυρία Λέα (Λούσι) Γκατένιο και Μπένι Γκατένιο οδός Ντ' ρεχ Πέταχ Τίββα 8 όροφος 3 Τελ Αβίβ Να πληρώσετε την 20ή Ιουνίου 1946	σύνολο	1.659.600 Π.Λ.
Στην κυρία Μίμι Ναχμίας Ναχαλάτ Μπινιαμίν 157 στην Τράπεζα Discount, Τελ Αβίβ να πληρώσετε τη 19η Ιουνίου 1946	σύνολο	1.200 Π.Λ.
	σύνολο	1.9925.600 Π.Λ.

Σύνολο πρέπει να πληρώσετε στις διάφορες ημερομηνίες δέκα εννιά χιλιάδες και ενιακόσιες είκοσι πέντε Π.Λ. και 600 Μιλ.

*

Τελικά βρέθηκε ένα δεύτερο αγρόκτημα στη Φραγκοκκλησιά, το οποίο απλωνόταν σε μια έκταση περίπου 40 στρεμμάτων και διέθετε τα κατάλληλα κτίσματα για τη στέγαση περίπου 300 παιδιών και νέων. Ήταν καλά καλλιεργημένο από τον ιδιοκτήτη του και δεν χρειαζόταν η επανίδρυσή του, παρά μόνο η διαμόρφωση των κτισμάτων σε κατοικίες. Ένας γεωπόνος από τους επιζώντες δίδαξε στα παιδιά γεωργία, έως ότου το αγρόκτημα εντοπίστηκε από την αγγλική μυστική αστυνομία.

Στο μεταξύ, φαινόμενο πορνείας που σημειώθηκε στο αγρόκτημα προετοιμασίας της Πατησιών οδήγησε στην ίδρυση ενός Οίκου Κορασίδων, στην οδό Κύπρου. Οι υπεύθυνοι στο Κτήμα Τσάκωνα αντιλήφθηκαν πως τα κορίτσια έσκαγαν από τη φάρμα, μερικές φορές για αρκετές μέρες, και επέστρεφαν σε απόγνωση. Με τη βοήθεια της JOINT, η Ομάδα Βοήθειας νοίκιασε ένα σπίτι και το διαμόρφωσε σε εργαστήριο ραπτικής. Ανέθεσε σε μια από τις κοπέλες να το διευθύνει και προσέλαβε μια δασκάλα που δίδασκε στα κορίτσια κομμωτική και ραπτική. Οργανώθηκαν προγράμματα διαλέξεων και συζητήσεων για κοινωνικά θέματα και τα Σάββατα γίνονταν πάρτι. Οι περισσότερες κοπέλες συνήλθαν, έμαθαν την τέχνη και, δυο μήνες μετά τα εγκαίνια, οργάνωσαν μια μικρή έκθεση. Όταν η κατάστασή τους βελτιώθηκε, τις έστειλαν στην Παλαιστίνη, αλλά πολλές από αυτές μετανάστευσαν τελικά στην Αμερική.

Εκατοντάδες παιδιά και νέοι συγκεντρώνονταν, στο μεταξύ, στην τρίτη κατασκήνωση που βρισκόταν στο Σούνιο κοντά στη θάλασσα, για να είναι τα πρόσωπα που θα έφευγαν.

Λογά τη νύχτα έφταναν τα αυτοκίνητα, φορτωμένα με παγωμένα παιδιά που είχαν προετοιμαστεί σε όλη την Ελλάδα, και σταματούσαν το ένα μετά το άλλο στην κατασκήνω-

ση. Τα παιδιά κατέβαιναν καχύποπτα, αμήχανα, συνωστίζονταν μεταξύ τους, έτρεμαν, με τα κουρέλια στα λιγνά κορμιά τους, χτυπημένα από την παγωνιά. Μαζεύονταν σαν φοβισμένο κοπάδι, προσπαθώντας να ζεσταθούν. Ανάμεσά τους υπήρχαν νήπια, παιδιά πέντε ή έξι χρόνων, και νέοι ηλικίας δεκατεσσάρων χρόνων. Στα πρόσωπά τους μπορούσε κανείς να διακρίνει τις ταλαιπωρίες που πέρασαν. Μαθημένα στα βάσανα, ορφανά, άστεγα, καταδιωγμένα και τραυματισμένα. Έμοιαζε σαν να μην υπήρχε άλλος κίνδυνος ή χτύπημα που να τα φοβίζει..., έγραφαν οι απεσταλμένοι.

Τα περισσότερα από τα 400 παιδιά αγνοούσαν τις βασικότερες αρχές της τακτικής ζωής, την έννοια της ισότητας και τους κανόνες συντροφικότητας. Το προσωπικό αριθμούσε τρεις κοπέλες και ένα γιατρό. Οι κοπέλες εξουθενώνονταν από το βάρος της δουλειάς στην προσπάθειά τους να βάλουν τα παιδιά στην τροχιά μιας προγραμματισμένης ζωής. Διαμαρτύρονταν, απαιτούσαν, ζητούσαν... Καμιά φορά, το προσωπικό δεν μπορούσε να αντέξει άλλο το βάρος της προσπάθειας, να προσαρμοστεί στην επαφή με παιδιά που δεν είχαν μάθει να κοιμούνται σε κρεβάτι, καθώς και με την αδυναμία, τη γύμνια και την ξυπολησιά τους. Η JOINT έδινε τα τρόφιμα. Τα παιδιά, όμως, υπό τον τρόμο της πείνας, έκρυβαν και στοίβαζαν τις μερίδες τους, έκλεβαν το ένα το άλλο, έκλεβαν ακόμη κι απ' τις προμήθειες. Ακόμη κι όταν αυξάνονταν οι μερίδες, όμως και πάλι δεν άφηναν τίποτα. Μάζευαν και μάζευαν: δεν μπορούσαν να πιστέψουν πως δεν θα ξαναπεινάσουν...

Μεγάλη δοκιμασία πέρασαν τα παιδιά στη διαδρομή από την κατασκήνωση του Σουνίου μέχρι την ακτή, όπου τους περίμενε το πλοίο που ήταν αγκυροβολημένο σε αρκετή απόσταση. Στα απομνημονεύματά του, ο απεσταλμένος του Ιδρύματος Μετανάστευση Β' στην Ελλάδα, Γιάννι Αβιντόφ, περιγράφει:⁵⁶

Τα παιδιά δοκιμάστηκαν σκληρά όταν χρειάστηκε να περπατήσουν από την κατασκήνωση του Σουνίου μέχρι την ακτή, για να επιβιβαστούν στο καΐκι. Τεντώσαμε ένα σκοινί από την ακτή μέχρι το καΐκι, που ήταν αγκυροβολημένο σε αρκετά μεγάλη απόσταση. Τα παιδιά κρατιόνταν απ' το σκοινί και προχωρούσαν μέσα στο νερό, το ένα μετά το άλλο, προς το πλοίο. Ήσυχια, χωρίς να διστάζουν. Κανένα από αυτά δεν εκδήλωσε ανασφάλεια ή φόβο. Έκαναν αυτό που τους ζητήθηκε σαν να ήταν μαθημένα στις ταλαιπωρίες, χωρίς να δειλιάσουν. Όταν πια έφτασαν στο καΐκι, σκαρφάλωσαν και πήδηξαν, γρήγορα και ευέλικτα. Τακτοποιήθηκαν αμέσως, άλλα στην κοιλιά του καϊκιού και άλλα στο κατάστρωμα. Νομίζω πως αν έπρεπε να οργανώσουμε εμείς τις λεπτομέρειες αυτής της επιχείρησης

⁵⁶ Η οικογένεια του Γιάννι Αβιντόφ, από το μουσάβ Νααλάλ, υιοθέτησε την Γκίλα Σαμάρι. Yanni Avidon, *Κρυφά Μονοπάτια*, Τελ-Αβίβ, 1955, σ. 75-76.

και να τα εγκαταστήσουμε στο καΐκι, θα χρειαζόμασταν ένα επιτελείο από 20 ομάδες.

Ανάλογη δουλειά προετοιμασίας των υποψήφιων μεταναστών γινόταν και στη Θεσσαλονίκη, μεταξύ άλλων στη Γεωργική Σχολή.⁵⁷

... Πέρα από τα προγράμματα αυτά, η Σχολή παρέσχε κατάλυμα με δαπάνες μιας φιλανθρωπικής οργάνωσης σε μια ομάδα ατίθασων Εβραίων νέων, οι οποίοι είχαν περάσει τα παιδικά τους χρόνια κυνηγημένοι από τους Γερμανούς. Στους νέους αυτούς ανατέθηκαν εργασίες σε διάφορα τμήματα, ώστε να εκπαιδευτούν για μερικές εβδομάδες ως αγρότες προτού μεταναστεύσουν στο Ισραήλ.

Ο Σάρικ⁵⁸ έγραφε: «Οι σιωνιστές της πόλης παρέλαβαν τρία δωμάτια που ανήκαν προηγουμένως στη σιωνιστική λέσχη "Τεοντόρ Χερτολ" στη Θεσσαλονίκη. Κι έτσι εγκαταστάθηκε εκεί μια λέσχη, με γραφείο για εγγραφές εκ μέρους του Εβραϊκού Πρακτορείου· εκεί επίσης μαζεύονται οι νέοι για να παίξουν και να περάσουν την ώρα τους, να κάνουν μαθήματα εβραϊκών. Εβραϊκά διδάσκουν δυο ντόπιοι δάσκαλοι, ένας πιο μεγάλος από τη συναγωγή κι ένας νέος που γύρισε από τα στρατόπεδα στην Πολωνία και είχε τελειώσει προηγουμένως τη σχολή ραβίνων και δασκάλων στη Θεσσαλονίκη...»

Εκεί βρίσκονταν, επίσης, «14 νέοι, ανάμεσά τους μια παντρεμένη γυναίκα. Δουλεύουν σε ένα Αγρόκτημα Εργατριών κοντά στη Θεσσαλονίκη κι έναντι της εργασίας τους δεν παίρνουν τίποτα, εκτός από τη διαμονή και λίγο γάλα. Η συντήρησή τους γίνεται από την UNRRA, την JOINT και το τοπικό Σιωνιστικό Συμβούλιο. Οι σύντροφοι θέλουν να μεταναστεύσουν στην Παλαιστίνη, όμως δεν είναι πολύ έτοιμοι ψυχολογικά, δεν κάνουν αρκετή προσπάθεια να δουλέψουν καλύτερα, να πετύχουν περισσότερα... Χρειάζονται μόνιμη καθοδήγηση και εκμάθηση της εβραϊκής γλώσσας και διαλέξεις από μέρους μας...»

Ο Φάιμπελ έγραφε ότι επρόκειτο να παραλάβει μεγάλο αριθμό καινούργιων συντρόφων που ήρθαν από την Ιταλία, όπου ήταν σε Αχσαρά:⁵⁹

... Σίγουρα ακούσατε για την απαλλαγή 300 Εβραίων από τα στρατιωτικά τους καθήκοντα. Για μας είναι μεγάλη επιτυχία, διότι οι περισσότεροι από αυτούς τους νέους επρόκειτο να επιστρατευθούν. Αποφασίσαμε πως πρώτα θα απαλλαχθούν οι σύντροφοι της Αχσαρά...

... Οι νέοι από τους Χαλουτσίμ απαιτούν μετανάστευση. Μέχρι τώρα γράφτηκαν για Αχσαρά 120 άτομα. Αρχίσαμε να τους συγκεντρώνουμε... Τους συνάντησα κι ανάμεσά τους υπάρχουν πολλοί καλοί. Μεταφέραμε 70 από αυτούς στην Αθήνα, οι υπόλοιποι παραμένουν στη Θεσσαλονίκη. Τους φροντίζει ο Σάρικ, όμως η κατάσταση του είναι πολύ δύσκολη και εστάλη ένας σύντροφος να τον βοηθήσει... Μας πλησιάζουν πολλές οικογένειες με παιδιά, που θέλουν να τους δεχτούμε στην Αχσαρά. Η Σιωνιστική Ομοσπονδία μάς πιέζει να τους δεχτούμε. Δύσκολο να αποφασίσουμε σχετικά. Ακούσαμε ότι υπάρχουν κέντρα Αχσαρά για οικογένειες σε άλλες χώρες. Ξέρεις μήπως τίποτα για τέτοια κέντρα; Γράψτε μας ποια είναι η γνώμη σας...

Ιδιαίτερο πρόβλημα αποτέλεσε στη Θεσσαλονίκη η φροντίδα 19 αγοριών και κοριτσιών ηλικίας 17-25 χρόνων. Οι νέοι αυτοί είχαν χρησιμεύσει στους Γερμανούς ως πειραματόζωα και ήταν απογοητευμένοι, χωρίς ελπίδα για το μέλλον. Το μόνο που μπορούσαν να κάνουν οι απεσταλμένοι ήταν να συζητούν μαζί τους και να τους ενθαρρύνουν, ελπίζοντας ότι η εξελισσόμενη ιατρική στην Παλαιστίνη θα πρόσφερε λύσεις και γι' αυτούς.

Η έκθεση του Ερυθρού Σταυρού

Στην ουσία, τα αγροκτήματα προετοιμασίας χρησίμευσαν περισσότερο ως τόπος συγκέντρωσης και ως προσωρινή στέγη των υποψήφιων μεταναστών, παρά ως χώρος εκπαίδευσης στη γεωργική εργασία. Σε αντίθεση με τους Εβραίους άλλων χωρών, οι περισσότεροι από τους Έλληνες Εβραίους δεν ήταν οργανωμένοι σε σιωνιστικά κινήματα κι έτσι έφτασαν στην Παλαιστίνη εντελώς απροετοίμαστοι. Ενδεχομένως, η έλλειψη προετοιμασίας και εξάσκησης οφειλόταν επίσης στις τεράστιες πρακτικές δυσκολίες που αντιμετώπιζαν οι εθελοντές από την Παλαιστίνη στη μεταπολεμική και προεμφυλιακή Ελλάδα, όπου το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού έδινε αγώνα επιβίωσης.

Στις συνθήκες διαβίωσης στα αγροκτήματα προετοιμασίας αναφέρεται μια έκθεση⁶⁰ του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού, την οποία το Παγκόσμιο Εβραϊκό Κογκρέσο κοινοποίησε τον Απρίλιο του 1946 στον πρόεδρο του Κεντρικού Συμβουλίου Ισραηλιτικών Κοινοτήτων Ασέρ Μωϋσή, ζητώντας την αντίδρασή του. Αξίζει, βέβαια, να σημειωθεί ότι στην έκθεση αυτή υπάρχουν πολλές ανακρίβειες, όπως προκύπτει και από την απαντητική επιστολή την οποία υπογράφει ο Ελιάου Σαχναΐ.

60. Comité Internationale de la Croix-Rouge – Genève, Rapport relatif aux camps israéliques situés dans les environs d'Athènes et intitulés "Camps de Transit", ΚΣΑ 3735.

57. Brenda L. Marder, *Stewards of the Land: The American Farm School and Greece in the Twentieth Century* (μεταφράστηκε από τις εκδόσεις Μεταίχμιο).

58. Επιστολή Σάρικ προς τη Γραμματεία του κιμπούτς, 20.08. 1945.

59. Επιστολές Φάιμπελ προς τη Γραμματεία του κιμπούτς, 20.08. 1945 και 20.10.1945.

Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού
Γενεύη

Ε κ θ ε σ η

Αναφορικά με τα ισραηλιτικά στρατόπεδα που βρίσκονται στα περίχωρα της Αθήνας και αποκαλούνται «Προσωρινά Στρατόπεδα»

Επισκέψεις της 15ης και 31ης Ιανουαρίου 1946

Υπάρχουν σήμερα δυο στρατόπεδα Ισραηλιτών, που ονομάζονται Προσωρινά Στρατόπεδα. Το ένα βρίσκεται στην οδό Πατησίων (σε τοποθεσία που λέγεται Κτήμα Τσάκωνα) και αποκαλείται Στρατόπεδο Πατησίων. Το άλλο βρίσκεται στη Φραγκοκκλησιά (προάστιο της Αθήνας, στο Χαλάνδρι).

Αυτά τα στρατόπεδα δημιουργήθηκαν από τους ομήρους που επέστρεψαν στην Αθήνα και συγκεντρώθηκαν ύστερα από μια δραστήρια και έξυπνη πρωτοβουλία της κυρίας Seyklai, που ο άντρας της τουφεκίστηκε από τους Γερμανούς στην Ουγγαρία και η ίδια μπόρεσε να διαφύγει και να φτάσει στην Αθήνα με τα δυο παιδιά της, μέσω Βουκουρεστίου, Σόφιας και Θεσσαλονίκης.

Οι όμηροι αυτοί συγκεντρώθηκαν, σχημάτισαν μια ισραηλιτική κοινότητα και μοιράστηκαν τα διάφορα καθήκοντα προκειμένου να ξαναχτίσουν και να επισκευάσουν τα σπιτάκια που τους έδωσαν, να φτιάξουν κοιτώνες, εντευκτήρια κ.λπ., όπως και να οργώσουν και να καλλιεργήσουν το οικόπεδο που έχουν στη διάθεσή τους. Τους παρέχονται μαθήματα από ειδικευμένα μέλη της κοινότητάς τους.

Η Επιτροπή Βοήθειας της JOINT τους δίνει μια επιχορήγηση για να τους βοηθήσει στη συντήρηση των στρατοπέδων τους, η οποία όμως, μολονότι τους είναι πολύτιμη, δυστυχώς δεν επαρκεί, αφού στερούνται τα πάντα.

Τους δίνονται τρόφιμα από τον ελληνικό Ερυθρό Σταυρό και η κοινότητα ευθύνεται για τον ανεφοδιασμό τους σε καύσιμα και λαχανικά.

Απευθύνθηκαν στην αντιπροσωπεία του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού για να τους παράσχουμε βοήθεια, αλλά καθώς δεν διαθέτουμε επαρκές υλικό, δεν μπόρεσαμε να τους προμηθεύσουμε παρά μόνο λίγο γάλα για τους αρρώστους και τις έγκυες.

Από την άλλη πλευρά, ο βρετανικός Ερυθρός Σταυρός, μέσω της δεσποινίδας Watson, είχε την καλοσύνη να μας δώσει γι' αυτούς:

42 χειρουργικά δέματα

6 ιατρικά δέματα

Στα στρατόπεδα αυτά κατοικούν κυρίως Ισραηλίτες με ελληνική υπηκοότητα. Οι περισσότεροι από αυτούς κατάγονται από τη Θεσσαλονίκη. Δεν έχουν πλέον τίποτα στην κατοχή τους. Τα σπίτια και τα μικρεμποριά τους καταστράφηκαν

αφού πρώτα λεηλατήθηκαν. Κατ' εξαίρεση, ένας ή δυο απ' αυτούς βρήκαν κατελημμένο το σπίτι ή το χώρο όπου ασκούσαν το επάγγελμά τους και δεν κατάφεραν να τα πάρουν πίσω.

Αυτοί οι δύστυχοι δεν έχουν παρά μια επιθυμία: να φύγουν και τρέφουν την ελπίδα να πάνε είτε στην Παλαιστίνη είτε στην Αμερική, γιατί τίποτα πλέον δεν τους κρατά εδώ. Όλοι τους, εκτός από καμιά δεκαριά που είχαν περάσει στην Αντίσταση, είναι επιζώντες των στρατοπέδων συγκέντρωσης της Γερμανίας και φέρουν στο μπράτσο το τατουάζ με τον αριθμό και το σήμα του στρατοπέδου στο οποίο ήταν κλεισμένοι. Ο καθένας απ' αυτούς επέζησε από θαύμα.

Κατάσταση των στρατοπέδων: Το στρατόπεδο της Πατησίων είναι αρκετά καλά διευθετημένο. Τα σπιτάκια επισκευάστηκαν και είναι κατοικήσιμα. Κουζίνα, εντευκτήριο, αποθήκη, όλα αυτά είναι καλά. Οι κοιτώνες επίσης. Όλα διατηρούνται με τάξη και καθαριότητα. Παρ' όλα αυτά, πρέπει να επισημάνω ότι οι κοιτώνες είναι πολύ μικροί σε σχέση με τον αριθμό των προσώπων που μένουν εκεί και στριμώχνονται ο ένας πάνω στον άλλον. Αυτό είναι σοβαρό μειονέκτημα, κυρίως από πλευράς υγιεινής, και είναι δυστυχώς πολύ δύσκολο να διορθωθεί.

Κλινοσκεπάσματα: Οι περισσότεροι εκεί έχουν ράντζα, αλλά μερικοί κοιμούνται κάτω και οι νέοι ένοικοι θα είναι υποχρεωμένοι να κοιμούνται στο πάτωμα. Εξαιτίας του κρύου και του αυξανόμενου αριθμού ομήρων που καταφεύγουν στα στρατόπεδα, η έλλειψη σκεπασμάτων είναι πολύ αισθητή.

Εσώρουχα: Τα εσώρουχα λείπουν, κυρίως όμως τα μωρουδιακά. Υπάρχουν 29 έγκυες στα δυο στρατόπεδα και οι υπεύθυνοι δεν διαθέτουν τα μέσα για να τους δώσουν είδη πρώτης ανάγκης.

Οικόπεδο: Το οικόπεδο που διαθέτει η κοινότητα στα δυο στρατόπεδα είναι μεγάλο και τα μέλη της έχουν ήδη αρχίσει να οργώνουν, να φυτεύουν και να σπέρνουν.

Το στρατόπεδο της Φραγκοκκλησιάς, που είναι το πιο πρόσφατο, έχει μεγάλες ελλείψεις.

Κατοικίες: Ο αριθμός τους δεν είναι επαρκής και οι περισσότεροι ζουν σε αντίσκηνα.

Κουζίνα: Τη χτυπάει ο αέρας και δεν υπάρχει εξοπλισμός. Πρέπει ο καθένας να έχει πιάτα, κύπελλα και μαχαιροπίρουνα για να φάει, αλλά περισσότεροι από τους μισούς δεν έχουν απολύτως τίποτα.

Ηθικό: Οι υπεύθυνοι αυτής της κοινότητας προσπαθούν ιδιαίτερα να ανεβάσουν ή να διατηρήσουν το ηθικό των δικών τους. Δυστυχώς, το έργο αυτό είναι δύσκολο ελλείψει μέσων. Η μακρά αιχμαλωσία και τα βάσανα που πέρασαν τους τσάκισαν. Χρειάζονται ηθική βοήθεια. Βιβλία και ραδιόφωνα είναι απολύτως αναγκαία.

Συνθήκες υγιεινής: Σχεδόν όλοι οι τρόφιμοι των στρατοπέδων έχουν γρίπη και υποφέρουν από κρυολογήματα που οφείλονται στην έλλειψη σκεπασμάτων τη νύχτα και ζεστών ρούχων. Όλοι βρίσκονται ακόμη σε κατάσταση μεγάλης αδυναμίας και υπάρχουν πολλές περιπτώσεις αβιταμίνωσης λόγω της παραμονής τους στα στρατόπεδα συγκέντρωσης στη Γερμανία.

Διαπίστωση ότι υπάρχουν και μερικές περιπτώσεις ανθρώπων που στερώνθησαν.

Δυναμικό (Στις 31 Ιανουαρίου)

Στο στρατόπεδο της Πατησίων:

Άτομα: 139, από τα οποία 115 άντρες, 24 γυναίκες, από τις οποίες 18 έγκυες.

Στο στρατόπεδο της Φραγκοκκλησιάς:

Άτομα: 75, από τα οποία 55 άντρες, 20 γυναίκες, από τις οποίες 11 έγκυες, αλλά την ώρα που συντάχθηκε αυτή η έκθεση το στρατόπεδο της Φραγκοκκλησιάς αριθμούσε ένα σύνολο 127 ατόμων, από τα οποία 37 γυναίκες.

Νέες αφίξεις αναμένονται προσεχώς. Περίπου 80. Είναι πιθανό το δυναμικό αυτών των στρατοπέδων να αυξηθεί γρήγορα, υποχρεώνοντας τους υπεύθυνους να προβλέψουν τη δημιουργία νέου στρατοπέδου.

Συμπέρασμα: Αυτά τα δυο στρατόπεδα διατηρούνται πολύ καλά και το αποτέλεσμα είναι πολύ αξιόπαινο, αν λάβουμε υπόψη τις δυσκολίες που χρειάστηκε να ξεπεραστούν. Αλλά οι υπεύθυνοι, παρά τις προσπάθειές τους, έχουν απόλυτη ανάγκη βοήθειας. Χρειάζονται:

Τουλάχιστον 200 κουβέρτες, εάν είναι δυνατόν 300

Τουλάχιστον 150 ζευγάρια παπούτσια

Λείπουν ρούχα και παλτά

Πουλόβερ και εσώρουχα

Συμπυκνωμένο γάλα

Βιταμίνες και βιταμινούχα προϊόντα

30 μωρουδιακά

Σύνεργα για μια κουζίνα 200 ατόμων, που να περιλαμβάνουν μπιντόνια και δοχεία για μαγείρεμα, σουρωτήρια κ.λπ., κύπελλα, μαχαιροπίρουνα, πιάτα. Πιάτα για 150 με 200 άτομα, καθώς το δυναμικό αυξάνεται από μέρα σε μέρα και πρέπει να υπάρξει πρόβλεψη για τις νέες αφίξεις.

Βιβλία, δυο ραδιόφωνα.

Δεν μοιάζει πολύ πιθανό αυτοί οι επιζώντες των στρατοπέδων συγκέντρωσης να καταφέρουν να πραγματοποιήσουν την επιθυμία τους και να φύγουν για την Παλαιστίνη ή την Αμερική σε σύντομο χρονικό διάστημα.

Η σημερινή κατάσταση οδηγεί στην υπόθεση ότι θα υποχρεωθούν, δυστυχώς,

να ζήσουν σε αυτές τις θλιβερές συνθήκες για πολλούς μήνες ακόμη και πρέπει οι οργανώσεις βοήθειας να κάνουν ό,τι μπορούν για να βοηθήσουν αυτή την κοινότητα να δυναμώσει, από φυσική άποψη, και να τη στηρίξουν ηθικά. Το έχει απόλυτη ανάγκη.

Αθήνα, 28 Φεβρουαρίου 1946

A. Lambert

Αντιπρόσωπος του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού (C.I.C.R.)

Αντίγραφο της έκθεσης προωθήθηκε στον απεσταλμένο του Ερυθρού Σταυρού του Δαβίδ στην Ελλάδα, Ελιάου Σαχναϊ, ο οποίος απάντησε ως εξής:⁶¹

Αγαπητέ Κύριε,

Αντίγραφο της επιστολής σας, η οποία απευθύνεται στον κ. Ασέρ Μωύση, πρόεδρο του Κεντρικού Συμβουλίου Εβραϊκών Κοινοτήτων, με συνημμένη έκθεση του κ. Α. Λαμπέρ από την Επιτροπή του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού, προωθήθηκε σε μας.

Θέλω να εκφράσω ορισμένες σημαντικές αντιρρήσεις για την παραπάνω έκθεση σε σχέση με την Αχσαρότ μας, που αναφέρεται εδώ ως «Ειδικά Προσωρινά Στρατόπεδα για Εβραίους Πρόσφυγες». Ασφαλώς η έκθεση είναι πολύ ενδιαφέρουσα, παραβλέπει όμως μερικά πολύ σημαντικά γεγονότα τα οποία θα ήθελα να σας επισημάνω.

Αυτά τα στρατόπεδα δεν είναι ειδικά Προσωρινά Στρατόπεδα, στην πραγματικότητα ονομάζονται Αχσαρότ (εβραϊκή λέξη, που σημαίνει Αγροκτήματα Εκπαίδευσης για νεαρούς Εβραίους που θα προωθηθούν στην Παλαιστίνη, στο μέτρο που θα υπάρξουν άδειες μετανάστευσης). Δεν ιδρύθηκαν από τις τοπικές εβραϊκές κοινότητες, αλλά από το Εβραϊκό Πρακτορείο για την Παλαιστίνη και από οικονομικής πλευράς χρηματοδοτούνται από την American Joint Distribution Committee στην Αθήνα. Αυτά τα Αγροκτήματα Εκπαίδευσης διοικούνται από το προσωπικό της P.J.C.R.A. (Palestine Jewish Council for Relief

61. Visites des 15 et 31 Janvier 1946. Athènes le 28 Fevrier 1946. A. Lambert, Delegué du C.I.C.R.

E. Schahnay, Jewish Agency for Palestine προς World Jewish Congress, New York, Mr Kurt R. Grossman, Committee for Overseas Relief Supplies, Athens 16 May 1946 (ΚΣΑ Ζ4/30485).

Abroad) όπως και από ομάδες του Magen David Adom (που οι Χριστιανοί αποκαλούν Εβραϊκό Ερυθρό Σταυρό της Παλαιστίνης).

Κανείς από τους πρόσφυγες που ζουν κι εργάζονται στα αγροκτήματα εκπαίδευσης δεν προορίζεται για άλλη χώρα από την Παλαιστίνη, γιατί ο κύριος στόχος αυτών των κέντρων είναι να εκπαιδεύσουν νέους Εβραίους πρόσφυγες που έρχονται από τα στρατόπεδα συγκέντρωσης της Γερμανίας στην ιδέα της γεωργικής αποκατάστασης στην Παλαιστίνη. Επιχειρούμε να τους δώσουμε μια γενική σιωνιστική εκπαίδευση, με διδασκαλία της εβραϊκής γλώσσας και διαλέξεις, παράλληλα με την εκπαίδευση τους στη γεωργική εργασία.

Το αγρόκτημα εκπαίδευσης στη Φραγκοκκλησιά είναι μια μεγάλη γεωργική εγκατάσταση που αποτελείται από 40 στρέμματα καλλιεργημένης γης και είναι πολύ καλά οργανωμένο. Αυτή τη στιγμή είναι η καλύτερη φάρμα μας, όπου οι πρόσφυγες έχουν πραγματικά την ευκαιρία να εκπαιδευτούν στη γεωργική εργασία.

Εκπλήσσομαι πώς δόθηκε τόσο ανακριβής πληροφόρηση στον κ. Λαμπέρ. Νομίζω, πάντως, ότι ο κύριος αυτός επισκέφθηκε τη φάρμα το χειμώνα και πιθανόν με βροχερό καιρό όπου δεν μπορεί να γίνει γεωργική δουλειά, και γι' αυτό αποκόμισε λάθος εντυπώσεις.

Σε ό,τι αφορά στις συνθήκες διαμονής, είναι πράγματι πολύ πρωτόγονες, αλλά επικρατεί καθαριότητα.

Η έλλειψη σκεπασμάτων και εξοπλισμού κουζίνας οφείλεται στο γεγονός ότι, μην μπορώντας να πάρουμε από επίσημες πηγές, αναγκαστήκαμε να καταφύγουμε στη μαύρη αγορά, όπου μπορούσαμε να βρούμε μόνο σε εξωφρενικές τιμές. Στο μεταξύ, ορισμένα αιτήματά μας καλύφθηκαν από τα αποθέματα του βρετανικού στρατού, πράγμα που βελτίωσε την κατάσταση από αυτή την άποψη.

Τις τελευταίες εβδομάδες φτιάξαμε έναν ωραίο, ειδικό χώρο για βρέφη στην Αχσαρά στα Πατήσια, καθώς γεννήθηκαν εκεί πέντε μωρά.

Ελπίζω οι πληροφορίες μου να διορθώσουν την προαναφερόμενη έκθεση και να αποκαταστήσουν τα πραγματικά γεγονότα. Βεβαίως, τα αιτήματα που αναφέρθηκαν στον εκπρόσωπο εξακολουθούν να ισχύουν και θα εκτιμήσουμε κάθε είδους βοήθεια οποιουδήποτε εβραϊκού ή χριστιανικού ιδρύματος.

Ευχαριστώ για την προσοχή σας και παραμένω
Ειλικρινά δικός σας

Ε. Σαχναϊ

ναμη 22 ανδρών εγκαταστάθηκε στο αγρόκτημα Τσάκωνα στην Ομορφοκλήσια, όπου βρισκόταν το κέντρο γεωργικής εκπαίδευσης 120 Εβραίων που επρόκειτο να μεταναστεύσουν στην Παλαιστίνη και, χωρίς να δώσει οποιαδήποτε εξήγηση, τους απαγόρευσε αυστηρά την έξοδο από το αγρόκτημα, λέγοντας ότι εκτελεί διαταγή της Αστυνομικής Διεύθυνσης Αθηνών. Σύμφωνα με τον εβραϊκό Τύπο της εποχής, επειδή ήταν Κυριακή δεν ήταν δυνατή η άμεση επαφή με τον αστυνομικό διευθυντή κ. Έβερετ για την εξήγηση της διαταγής που ισοδυναμούσε με παράνομη κράτηση, καθώς δεν διατυπώθηκε καμιά κατηγορία εναντίον των υπό κράτηση Εβραίων, οι περισσότεροι από τους οποίους ήταν επιζώντες των γερμανικών στρατοπέδων του Άουσβιτς. Τη Δευτέρα, ύστερα από διαβήματα διαμαρτυρίας στον Έβερετ και επίσκεψη του Ασέρ Μωϊσή στο διευθυντή της Υπηρεσίας Αλλοδαπών, Βλαστάρη, εκδόθηκε διαταγή ανάκλησης του περιορισμού. Η ενέργεια των αρχών προήλθε από πληροφορίες ότι οι διαμένοντες ετοιμάζονταν να αναχωρήσουν λαθραία για την Παλαιστίνη στις 22 ή 23 Φεβρουαρίου. Ο Μωϊσής διαβεβαίωσε τις αρχές ότι δεν υπήρχε λόγος να ανησυχούν, καθώς σε δύο ή τρεις μήνες θα μπορούσαν να αναχωρήσουν με κανονικό ελληνικό διαβατήριο θεωρημένο από την εβραϊκή προξενική αρχή στην Ελλάδα. Οι κρατούμενοι αποφάσισαν ότι θα ξεκινούσαν απεργία πείνας εάν δεν ανακτούσαν την ελευθερία τους.⁶²

62. Εβραϊκή Εστία, 27.2.1948.

Τα αγροκτήματα προετοιμασίας συνέχισαν να λειτουργούν για αρκετά χρόνια μετά το τέλος του πολέμου. Στις 22 Φεβρουαρίου 1948, μια αστυνομική δύ-

86 Από τα πρώτα βήματα της φυγής... (Συλλογή Ι. Σιμπή).

Handwritten text in Greek, likely a letter or document, with some corrections and a signature. The text is written in a cursive style and includes several lines of text, some of which are crossed out or corrected.

87 ...στον απολογισμό του Γιάκοβ:
 «Τι μας έκανε να μεταναστεύσουμε στην Παλαιστίνη;
 Σίγουρα όχι η αιωνιστική συνείδηση. Γιατί δεν ξέραμε τίποτα γι' αυτό... Δεν ήταν όμως τυχαίο ότι ανταποκριθήκαμε στο κάλεσμα να μεταναστεύσουμε στην Παλαιστίνη.
 Δεν ήταν τυχαίο ότι όλοι μας εγκαταλείψαμε τους λιγιστούς συγγενείς που μας είχαν απομείνει, ίσως και μια καριέρα που περίμενε κάποιους από μας μετά τη λήξη του πολέμου. Νομίζω ότι ο κύριος παράγοντας που μας ώθησε να μεταναστεύσουμε ήταν η φυσική τάση κάθε Εβραίου να εγκαταλείπει τον τόπο του θανάτου και να ψάχνει καινούργιο τόπο...»
 (Αρχείο Κφαρ Γκιλαντί).

Οι μετανάστες από την Ελλάδα

Τον Αύγουστο του 1945, τα παιδιά που έφτασαν με το Empire Petrol στην Παλαιστίνη πέρασαν λίγες μέρες καραντίνα στο στρατόπεδο του Ατλίτ και ύστερα χωρίστηκαν σε ομάδες. Αρκετά φιλοξενήθηκαν σε συγγενείς τους, τα περισσότερα όμως εστάλησαν σε κιμπούτς ή σε ανάδοχες οικογένειες στα μוסάβ. Τριάντα εννιά Έλληνες εγκαταστάθηκαν στο Τελ Χάι, κοντά στο κιμπούτς Κφαρ Γκιλαντί, πενήντα τρία από τα μικρότερα παιδιά τοποθετήθηκαν σε ανάδοχες οικογένειες στο μוסάβ Έιν Βέρεντ και τριάντα τρεις έφηβοι πήγαν στο Αγρόκτημα Εργατριών της Χεντέρα.

Δυο μήνες μετά την άφιξη των παιδιών, ο Γιάκοβ Τσέρνοβιτς, ο οποίος είχε οργανώσει την αναχώρησή τους από την Ελλάδα, τα επισκέφθηκε στα μέρη όπου ζούσαν και ενημέρωσε σχετικά το Παλαιστινιακό Γραφείο στην Αθήνα για τα συμπεράσματά του, δίνοντας παράλληλα οδηγίες για τις φουρνιές μεταναστών που θα ακολουθούσαν.¹

Μερικές γενικές παρατηρήσεις. Τα παιδιά από την Ελλάδα προσαρμόζονται πιο εύκολα από άλλα. Μαθαίνουν πολύ γρήγορα εβραϊκά, ήδη σε πολλά μέρη μπορείς να κάνεις μαζί τους ολόκληρη συζήτηση στα εβραϊκά. Δεν παρατηρήσαμε ιδιαίτερες δυσκολίες για την προσαρμογή τους στη δουλειά. Με συνόδευσε στην περιόδειά μου ο κ. Ομάνσκι, επιθεωρητής της Μετανάστευσης Νέων, ο οποίος επισκέπτεται τακτικά τα κέντρα υποδοχής για να διαπιστώσει τις συνθήκες ζωής, να συμμετάσχει στη διαμόρφωση του εκπαιδευτικού προγράμματος και να εξετάσει τα προβλήματα που, κατά περιόδους, ανακύπτουν. Η Μετανάστευση Νέων δίνει, σε γενικές γραμμές, σχολαστική προσοχή σε ό,τι αφορά τη νοοτροπία, τις δυσκολίες προσαρμογής και τις επιθυμίες των παιδιών. Αποφασίζει, επίσης, για τις μετακινήσεις, πολύ συχνά απαραίτητες, των παιδιών από το ένα μέρος στο άλλο. Κατά την επίσκεψή μας είχαμε συζητήσεις τόσο με τα ίδια τα παιδιά όσο και με τους καθοδηγητές τους, τα μέλη των κιμπούτς ή τις οικογένειες που τα φιλοξενούν.

1. Επιστολή Γιάκοβ Τσέρνοβιτς στο Παλαιστινιακό Γραφείο στην Αθήνα, 8.10.1945.

Διαπίστωση δεύτερη: από φυσική άποψη, σχεδόν όλα τα παιδιά έχουν κυριολεκτικά μεταμορφωθεί. Έχουν καλή όψη, είναι γερά, δυνατά, παρά τη δυσκολία προσαρμογής τους στην τοπική κουζίνα, η οποία είναι τόσο διαφορετική από εκείνη που είχαν συνηθίσει στην Ελλάδα. Εξάλλου, η Μετανάστευση Νέων θα κάνει ό,τι μπορεί για να αλλάξει το διαιτολόγιο και να το προσαρμόσει στα γούστα των παιδιών. Το ίδιο πρόβλημα υπάρχει και με τα παιδιά από την Τουρκία, τη Βουλγαρία, τη Συρία.

Αντίθετα, ένα πολύ σοβαρό μειονέκτημα αφορά την έλλειψη προετοιμασίας των παιδιών πριν από την αναχώρησή τους από την Ελλάδα και τη μετανάστευσή τους στην Παλαιστίνη. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα για τα παιδιά από την Πάτρα, που όπως φαίνεται παραπλανήθηκαν από μια προπαγάνδα που τους έταζε ένα είδος κολεγίου ή οικογενειακής πανσιόν. Φαίνεται πως κανείς δεν εξήγησε στα παιδιά ότι θα κληθούν να δουλέψουν και να σπουδάσουν ταυτόχρονα κι ότι θα προετοιμαστούν, κυρίως, για τη γεωργία. Πρέπει, με κάθε τρόπο, να επανορθωθεί αυτό το λάθος στο μέλλον. Άλλωστε, είναι απαραίτητο, κατά τη γνώμη μου, όλα τα παιδιά που είναι υποψήφια για αναχώρηση να συγκεντρώνονται όλα μαζί δυο-τρεις βδομάδες πριν τον απόπλου, για να αποκτούν κατά κάποιον τρόπο ένα κοινό πνεύμα.

Μια άλλη δυσκολία είναι η πλήρης άγνοια του ιουδαϊσμού και του εβραϊκού ζητήματος. Τα παιδιά που έζησαν σε ελληνικές οικογένειες και εκείνα που, στη γερμανική κατοχή, κρύφτηκαν στην Ελλάδα πάσχουν ιδιαίτερα από αυτό.

Τρίτη δυσκολία: Η πρώτη ομάδα περιλάμβανε νέους άνω των 17 χρόνων. Αυτοί έμειναν μαζί με τα παιδιά και είναι προφανές ότι, από εκπαιδευτική άποψη, είναι αδύνατο να υπάρχει σύστημα κατάλληλο για ένα αγόρι 16 χρόνων και για ένα άλλο 18 χρόνων.

Συνοπτικά: Σύμφωνα με τη Μετανάστευση Νέων, η εμπειρία της μεταφοράς νέων από την Ελλάδα στην Παλαιστίνη αναμένεται να είναι επιτυχής. Είναι ακόμη νωρίς για να αποφασίσουμε την τροπή που θα πάρουν οι σπουδές τους, καθώς οι έξι πρώτοι μήνες θα αφιερωθούν στην προσαρμογή στην εργασία και την εκμάθηση της εβραϊκής γλώσσας. Μόνο όταν τα παιδιά μάθουν καλά τη γλώσσα, θα μπορέσουμε να δούμε με μεγαλύτερη ακρίβεια ποιες είναι οι τάσεις και οι κλίσεις τους. Γενικά, όμως, αποτελούν ένα πολύ καλό στοιχείο. Πρέπει οι συγγενείς τους στην Ελλάδα να τα ενθαρρύνουν προς αυτή την κατεύθυνση και, ως το επαναλάβουμε, είναι πολύ σημαντικό να εξασφαλίσουμε μια καλύτερη προετοιμασία, στο μέλλον, τη συγκέντρωσή τους πριν από την αναχώρηση και, στο μέτρο του δυνατού, μια πιο επιμελημένη επιλογή...

*

Τα ημερολόγια των κιμπούτς

Οι περισσότεροι από τους Έλληνες Εβραίους που επιβίβαστηκαν στα πλοία της παράνομης μετανάστευσης έφτασαν στην Παλαιστίνη απροετοίμαστοι. Αντίθετα, οι γεωργικές κοινότητες είχαν προετοιμαστεί από καιρό για την υποδοχή τους. Πολλά κιμπούτς, και ιδίως το κιμπούτς αΜεουχάντ,² είχαν στείλει αμέσως μετά το τέλος του πολέμου ανθρώπους στην Ευρώπη για να εντοπίσουν και να συγκεντρώσουν τους υποψήφιους μετανάστες. Οι απεσταλμένοι των εβραϊκών οργανώσεων στην Παλαιστίνη που έδρασαν στη μεταπολεμική Ελλάδα ήταν όλοι τους μέλη των διαφόρων κιμπούτς.

Στα πρακτικά που κρατούσαν οι γραμματείες των κιμπούτς με τη μορφή ημερολογίου, υπάρχουν πολλά στοιχεία σχετικά με την κίνηση των μεταναστών. Έτσι, μαθαίνουμε ότι τον Σεπτέμβριο του 1945, το κιμπούτς αΜεουχάντ απορρόφησε περισσότερους από 209 μετανάστες, που έφτασαν εκεί με διάφορους τρόπους και από διάφορες χώρες – από τα στρατόπεδα Μπέργκεν-Μπέλσεν και Νταχάου, από τις φυλακές του Μαυρικίου, από ευρωπαϊκές χώρες και από τη Βόρεια Αφρική.

... Από το πλοίο που έφτασε από την Ελλάδα, ήρθε στο κιμπούτς μας μόνο ένας σύντροφος, μολονότι υπήρχε ομάδα οκτώ συντρόφων από την Ελλάδα που είχαν εκφράσει την επιθυμία να πάνε σε κιμπούτς. Η κατανομή των μεταναστών έγινε χωρίς τη συμμετοχή εκπροσώπων του Ενωμένου Κιμπούτς, οι οποίοι δεν έλαβαν άδεια εισόδου στο Ατλίτ. Οι συντρόφισσες εστάλησαν στο Μέσεκ Αποαλότ. Μια ομάδα μεταναστών απροσδιόριστης εθνικότητας από την Ελλάδα και τη Βουλγαρία εστάλη σε κιμπούτς του αΣομέρ Ατσαϊρ...

Από τους επιβάτες του πλοίου Ματαρόα, που έφτασε στην Παλαιστίνη από την Τουλόν της Γαλλίας, 50 μετανάστες από την Ολλανδία και τη Σουηδία πήγαν στο κιμπούτς αΜεουχάντ. Δύο ομάδες Ελλήνων Εβραίων και επιζώντων του Νταχάου έφτασαν στο κιμπούτς Γκιβάτ Μπρένερ. Η ομάδα από το Νταχάου παρέμεινε εκεί, ενώ η ομάδα των Ελλήνων πήγε στο κιμπούτς αΜεουχάντ για Αχσαρά, χωρίς να δεσμευτεί για την παραμονή της. Άλλοι 24 Έλληνες Εβραίοι πήγαν στο κιμπούτς Αγιέλετ αΣάχαρ.

Από το ημερολόγιο των επισκέψεων του κιμπούτς Αγιέλετ αΣάχαρ (25.9.1945):³

2. Συντονιστικό όργανο όλων των κιμπούτς που έχουν ιδεολογική συγγένεια με το κίνημα του κιμπούτς αΜεουχάντ.

3. ΑΓΤ.

Στο κιμπούτς Αγιέλετ αΣάχαρ βρίσκονται 27 μετανάστες από την Ελλάδα. Σχεδόν όλοι ήταν παρτιζάνοι και έλαβαν μέρος σε επιχειρήσεις της Αντίστασης. Ανάμεσά τους είναι κάποιοι που είχαν αρχηγικές θέσεις. Οι περισσότεροι ήταν στην Αχσαρά, όμως η περίοδος της Αχσαρά κράτησε έναν έως τρεις μήνες. Πολλές προσπάθειες έγιναν στο κιμπούτς για να απορροφήσουν αυτή την ομάδα. Εκκένωσαν ένα κτίριο, φρόντισαν για τον κατάλληλο καθοδηγητή. Τα μαθήματα διεξάγονται κανονικά. Η ένταξή τους στη δουλειά γίνεται, για την ώρα, χωρίς προβλήματα. Στην ομάδα αυτήν υπάρχουν και επαγγελματίες, όπως ηλεκτρολόγοι, μαραγκοί, σιδεράδες, τσαγκάρηδες. Τους υπόλοιπους τους τακτοποίησαν σε γεωργικές εργασίες, κυρίως σε ομαδικές δουλειές, και πέρασαν τις σχετικές εξετάσεις.

Από το ημερολόγιο επισκέψεων του κιμπούτς Ασνόντ Γιαακόβ (5.12.45):

Από τους 28 μετανάστες που εστάλησαν εδώ, βρίσκονταν τη μέρα της επίσκεψης μόνο 19, οι υπόλοιποι είχαν πάρει άδεια. Είναι όλο κι όλο δυο βδομάδες εδώ και τακτοποιήθηκαν προσωρινά σε καλύβες και σε σπίτια. Τα πράγματά τους δεν έφτασαν ακόμα και οι διάφορες υπηρεσίες του κιμπούτς φρόντισαν να τους εφοδιάσουν με τα αναγκαία.

Στη δουλειά, οι μετανάστες έκαναν πολύ καλή εντύπωση δραστήριων και ικανών εργατών, οι περισσότεροι τεχνίτες τακτοποιήθηκαν στα διάφορα εργαστήρια του κιμπούτς.

Στη συνεδρίαση με την επιτροπή μετανάστευσης και τη γραμματεία αποφασίστηκε ένα εβδομαδιαίο πρόγραμμα μαθημάτων: εκμάθηση της εβραϊκής γλώσσας, πατριδογνωσία, σιωνισμός, εργατική συννομοσπονδία και κιμπούτς. Εβραϊκά θα κάνουν τα απογεύματα, θα αφιερώσουν συνολικά έξι ώρες την εβδομάδα.

Στη συνέλευση των μεταναστών, με τη συμμετοχή της επιτροπής μετανάστευσης και της γραμματείας, ανακοινώθηκε το ημερήσιο πρόγραμμα μαθημάτων. Οι σύντροφοι απαίτησαν χρόνο για λέσχη και εκδρομές. Για την ώρα αποφασίστηκε μια εκδρομή το Σάββατο στη γύρω περιοχή. Μια μεγαλύτερη εκδρομή θα πραγματοποιηθεί μετά από κάποιο διάστημα διαβίωσης εδώ (μισό χρόνο). Η γραμματεία δεσμεύτηκε να φροντίσει για λέσχη. Σε αυτή τη συνέλευση εξελέγη τριμελής επιτροπή μεταναστών για το συντονισμό πολιτιστικών θεμάτων, δουλειάς και αναγκών των συντρόφων.

Από τα πρακτικά του κιμπούτς Έιν Χαρόντ (6.12.1945):

Στο Έιν Χαρόντ βρίσκονται 23 σύντροφοι από την Ελλάδα, ανάμεσά τους μόνο έξι συντρόφισσες. Η ομάδα συγκροτήθηκε σταδιακά και οι πρώτες μέρες αφιερώθηκαν στην εγκατάσταση και την ένδυσή τους. Οι μετανάστες βολεύτηκαν για την ώρα στα δωμάτια των μελών του κιμπούτς. Δεν άρχισαν ακόμα να δουλεύουν.

Μόνο λίγοι από αυτούς ξέρουν εβραϊκά, πράγμα που θα αποτελέσει βέβαια ένα από τα μεγάλα προβλήματα στην απορρόφησή τους. Όλοι τους είναι εργαζόμενοι και ο αριθμός των ανθρώπων που γνωρίζουν μια τέχνη είναι μεγάλος. Όμως οι ιδεολογικοί δεσμοί τους με το κιμπούτς είναι πολύ χαλαροί έως εύθραυστοι, και χρειάζεται πολλή δουλειά για να ριζώσουν στην Παλαιστίνη και στο κιμπούτς. Το Έιν Χαρόντ όρισε για αυτή την ομάδα έναν μόνιμο καθοδηγητή. Επίσης φροντίζει για την εξεύρεση μόνιμης κατοικίας και για μια λέσχη που να τους ταιριάζει. Τις προσεχείς μέρες αρχίζουν την εκμάθηση της εβραϊκής γλώσσας.

Η ομάδα του Τελ Χάι

Μια καλοκαιρινή μέρα του 1945, μια ομάδα 39 νέων Εβραίων από την Ελλάδα έφτασε στο κιμπούτς Κφαρ Γκιλαντί-Τελ Χάι. Ανάμεσά τους, ο Μωσέ Σεγκούρα, η Τόνι Χάμπουργκερ, ο Γιάκοβ Βεχορόπουλος, η Μαίνη Κοέν και άλλοι, που είχαν έρθει στην Παλαιστίνη στις 8 Αυγούστου με το Empire Petrol, στο πλαίσιο της Μετανάστευσης Νέων.

Μόλις τους είδε από μακριά να πλησιάζουν, ο Γιόσκα Μαλαμούντ, που θα ήταν για τα επόμενα δυο χρόνια ο καθοδηγητής τους, εγκαινίασε το ημερολόγιό του με μια λέξη: «Έρχονται!»

Τίποτα δεν τους είχε προετοιμάσει για τον πρωτόγνωρο τρόπο ζωής που θα ήταν, από δω και μπρος, ο δικός τους. Παιδιά εμπόρων και επιχειρηματιών οι περισσότεροι, είχαν πριν από τον πόλεμο μια άνετη αστική ζωή στη Θεσσαλονίκη ή σε άλλες ελληνικές πόλεις, και δυσκολεύτηκαν πολύ να προσαρμοστούν στην αγροτική, κοινοβιακή ζωή. Ξαφνικά έπρεπε να μεταμορφωθούν σε αγρότες, να ξυπνούν τα χαράματα και να μαζεύουν πορτοκάλια, να αρμέγουν τα ζώα ή να δουλεύουν στα πλυντήρια και τα μαγειρεία. Παράλληλα, έπρεπε να μάθουν την εβραϊκή γλώσσα και ιστορία, που οι περισσότεροι από αυτούς αγνοούσαν. Πόσο μάλλον, που σε αντίθεση με τους νέους μετανάστες από την ανατολική Ευρώπη οι οποίοι έφτασαν οργανωμένοι σε κινήματα, οι Έλληνες στερούνταν του ιδεολογικού υπόβαθρου το οποίο θα έδινε νόημα σε αυτό που οι περισσότεροι από αυτούς βίωναν ως μια ακόμη δοκιμασία. Δεν άργησαν όμως να δουν τις θετικές πλευρές, όπως η αίσθηση της ελευθερίας μακριά από τις κοινωνικές συμβατικότητες και η πιο άνετη σχέση ανάμεσα στα δύο φύλα. Τα παιδιά από την Ελλάδα ήταν δεν ήταν είκοσι ετών και, όπως ήταν φυσικό, αναπτύχθηκαν πολλά ειδύλλια μεταξύ τους ή με άλλους μετανάστες. Οι περισσότεροι γνώρισαν εκεί το σύντροφο της ζωής τους, δημιούργησαν οικογένεια, έχτισαν το σπίτι τους ή ίδρυσαν νέο κιμπούτς. Άλλοι, πάλι, εγκατέλειψαν το κιμπούτς, επιλέγοντας τη ζωή στην πόλη ή την επιστροφή στην Ελλάδα.

«Εγώ το πουνκάμισο του άντρα μου θέλω να το πλένω με τα χέρια μου κι

όχι να μου το πλένουν στο πλυντήριο. Εγώ τα παιδιά μου θέλω να τα μεγαλώσω εγώ και όχι να μου τα μεγαλώσουν άλλοι», είτε η Τόνι Χάμπουργκερ,⁴ που μαζί με τον μετέπειτα σύζυγό της, Μωσέ Σεγκούρα, έφτιαξαν τη ζωή τους εκτός κιμπούτς.

Σήμερα όλοι τους υποστηρίζουν ότι η εμπειρία της κοινοβιακής ζωής ήταν πολύτιμη. «Ό,τι μάθαμε εκεί μας έμεινε για μια ζωή», λέει η Μαίντη Κοέν-Σολομών,⁵ η οποία επέστρεψε στην Ελλάδα. «Μας μάθανε να αγωνιζόμαστε. Ενώ ήμασταν παιδιά, μάθαμε να αντιμετωπίζουμε τη ζωή. Αλλά ήμασταν μετανάστες και ζούσαμε όπως οι μετανάστες».

Τον Αύγουστο του 1945, όμως, η στιγμή των αποφάσεων για το μέλλον ήταν ακόμα μακριά. Προς το παρόν, τα παιδιά από την Ελλάδα ετοιμάζονταν να περάσουν στο Κφαρ Γκιλαντί-Τελ Χάι μια μακρά περίοδο προετοιμασίας: την Αχσαρά Σαλέβετ.⁶

Σε αυτό τον πρώτο πυρήνα μεταναστών, στο Κφαρ Γκιλαντί, ήρθαν γρήγορα να προστεθούν νέοι και νέες από την Τουρκία κι ακόμη μια ομάδα Ελλήνων Εβραίων που έφτασαν με την παράνομη μετανάστευση. Έφτασε, επίσης, μια ομάδα κοριτσιών από το Αγρόκτημα Εργατριών της συνοικίας Μπορόχοβ. Προέρχονταν από τη Συρία και το Ιράκ και είχαν έρθει στην Παλαιστίνη τρία χρόνια πριν, περνώντας λαθραία τα σύνορα με τα πόδια.

*

Για τους λόγους που αναφέραμε πιο πάνω, η απορρόφηση των νέων μεταναστών από την Ελλάδα δεν ήταν εύκολη υπόθεση. Το πρώτο πράγμα που έκαναν οι καθοδηγητές τους, με επικεφαλής τον Γιόσκα Μαλαμούντ, ήταν να συγκροτήσουν μια Κοινωνία Νέων (βλ. Παράρτημα, Πίνακας 8) και να καταναείμουν τις εργασίες.

Το έργο του Μαλαμούντ ήταν εξαιρετικά δύσκολο, καθώς έπρεπε να πείσει τους απείθαρχους νέους να μάθουν εβραϊκά και να εξοικειωθούν με δουλειές που δεν είχαν συνηθίσει, αλλά και να τους εμφυσήσει το πνεύμα της συλλογικής ζωής και εργασίας. «Εγώ δεν ήθελα να μάθω εβραϊκά, ήθελα να με αφήσουν ήσυχη», λέει η Τόνι Χάμπουργκερ. «Ο Γιόσκι προσπάθησε να με πείσει· του είπα ότι ήμουν δυσλεκτική, ότι δεν μπορούσα να μάθω, εγώ μόνο τη δουλειά μου ήθελα να κάνω. Κι αυτός μας έπεισε ότι είναι καλό να μάθεις τη γλώσσα, να διαβάζεις και να γράφεις».

Στο ημερολόγιο του Κφαρ Γκιλαντί υπάρχουν πολλές αναφορές για τις δυ-

4. Μαρτυρία της Τόνι Χάμπουργκερ, σ. 315.

5. Μαρτυρία της Μαίντη Κοέν-Σολομών, σ. 335.

6. Αχσαρά Φλόγα.

σκολίες προσαρμογής των Ελλήνων, τα αιτήματα και τα παράπονά τους ακόμη και για τα πιο καθημερινά ζητήματα, όπως το φαγητό. Μην μπορώντας να συνηθίσουν την τοπική κουζίνα, ανέλαβαν οι ίδιοι, ύστερα από πολλές συζητήσεις, τη μαγειρική τους. Ο κλήρος έπεσε στις δυο πρώτες από τις τρεις Μαίντη-Μαίντη Μόλχο, Μαίντη Σεγκούρα⁷ και Μαίντη Κοέν, που όταν έφτασαν στην Παλαιστίνη μετονομάστηκαν σε Μίριαμ, Μαζάλ και Μάλκα— οι οποίες ανέλαβαν να μαγειρεύουν ελληνικά φαγητά.

*

Δυο μήνες αργότερα, τα παιδιά από την Ελλάδα έμοιαζαν κατά τον Γιάκοβ Τσέρνοβιτς⁸ να έχουν ήδη προσαρμοστεί.

Δεν χρειάζεται να σας περιγράψω τον οικισμό του Τελ Χάι, που βρίσκεται στη βόρεια άκρη της Παλαιστίνης και υπήρξε το σκηνικό των επιτευγμάτων του Τρούμπελντορ⁹ και των συντρόφων του. Το αγρόκτημα βρίσκεται δίπλα στην ιστορική αυλή του Τελ Χάι και χρησιμεύει ως κέντρο Αχσαρά, από την αρχή της Μετανάστευσης Νέων. Τέσσερις φουρνιές νέων έχουν ήδη βγει από αυτό. Οι καθοδηγητές του γειτονικού κιμπούτς του Κφαρ Γκιλαντί διαθέτουν μεγάλη πείρα. Μια από τις καθοδηγήτριες μεγάλωσε, μάλιστα, στο Τελ Χάι.

Τριάντα εννιά παιδιά, μεταξύ των οποίων δεκαπέντε νέες κοπέλες, από 14 έως 19 χρόνων, ή και λίγο μεγαλύτερα, εκπαιδεύονται εδώ. Η ομάδα είναι περίφημη. Έχουν ήδη αρχίσει να μαθαίνουν, αν και υπάρχουν δυσκολίες λόγω του ότι υπάρχουν δυο ξεχωριστές «τάξεις»: τα παιδιά που έχουν λάβει μια συστηματική εκπαίδευση κι εκείνα που η εκπαίδευσή τους διακόπηκε από τον πόλεμο. Η προσαρμογή είναι ομαλή και οι σπουδές προχωρούν χωρίς δυσκολίες, καθώς τα παιδιά παρακολουθούν τα μαθήματα με μεγάλη προθυμία. Έχουν χωριστεί σε τρεις τάξεις, ανάλογα με το βαθμό προετοιμασίας τους. Στις γιορτές και σε άλλες ευκαιρίες οργανώνονται βραδιές με απαγγελίες, τραγούδια κ.λπ.

Τα παιδιά δουλεύουν περίπου τέσσερις ώρες τη μέρα και μελετούν άλλες τρεις, εκτός από τις ώρες προετοιμασίας των μαθημάτων. Τα μαθήματα γίνονται αποκλειστικά στα εβραϊκά, χωρίς τη βοήθεια μεταφράσεων. Όλα σχεδόν έχουν προσαρμοστεί πολύ καλά στη δουλειά, ιδίως οι κοπέλες. Οι καθοδηγητές αναφέρονται με μεγάλη ικανοποίηση στη δύναμη χαρακτήρα που έχουν τα παιδιά, την εθνική πε-

7. Ξαδέλφη του Μωσέ Σεγκούρα.

8. ΚΣΑ 3/3, Επιστολή Γιάκοβ Τσέρνοβιτς στο Παλαιστινιακό Γραφείο στην Αθήνα, 8.10.1945.

9. Γιόσεφ Τρούμπελντορ (1880-1920). Γεννήθηκε στη Ρωσία. Ένας από τους ιδρυτές του σιωνιστικού σοσιαλιστικού κινήματος και από τους πρώτους σιωνιστές ακτιβιστές που έφεραν Εβραίους μετανάστες στην Παλαιστίνη. Πέθανε τον Μάρτιο του 1920, σε μια μάχη με τους σιίτες, υπερασπιζόμενος το Τελ Χάι στην άνω Γαλιλαία. Μετά το θάνατό του έγινε εθνικός ήρωας.

ρηφάνια τους και την απουσία εξωτερικών επιδράσεων. Υπάρχουν βάσιμες ελπίδες ότι θα δημιουργηθεί στο Τελ Χάι μια πολύ συμπαγής ομάδα, με ισχυρή συνείδηση της αποστολής της. Ένα ευχάριστο γεγονός: ύστερα από διακοπές μιας βδομάδας στο Τελ Αβίβ, όλα τα μέλη της ομάδας γύρισαν πίσω με ενθουσιασμό και χωρίς νοσταλγία για την πόλη...

Η δυσκολία της παρουσίας μεγαλύτερων σε ηλικία ανάμεσα σε νεότερους είναι πιο αισθητή εδώ. Συνάντησα, μάλιστα, έναν φοιτητή της Ιατρικής ο οποίος εξέφρασε μεγάλη έκπληξη που δεν μπορούσε να συνεχίσει τις ιατρικές σπουδές του στο πανεπιστήμιο, στην Παλαιστίνη...

Δέκα παιδιά από την Τουρκία βρίσκονται, επίσης, στο Τελ Χάι, μαζί με τα παιδιά απ' την Ελλάδα. Υπάρχουν κάποιες δυσκολίες επαφής ανάμεσα στις δυο ομάδες. Οι καθοδηγητές ασχολούνται σοβαρά...

*

Έξι μήνες μετά τη συγκρότησή της, η Κοινωνία Νέων του Τελ Χάι εντάχθηκε, κατά τη διάρκεια εορταστικής τελετής, στο κίνημα Ανόαρ Αοβέντ.¹⁰ Την ίδια εποχή, επιστρατεύτηκε στην Γκαντνά¹¹ και άρχισε να εφαρμόζει ασκήσεις πρόσωπο με πρόσωπο εναντίον των Αράβων βοσκών από τη Χάλα,¹² που καταπατούσαν με τα κοπάδια τους τις εκτάσεις γύρω από το Τελ Χάι.

Όλοι τους έλαβαν μέρος στον πόλεμο της Ανεξαρτησίας και κάποιοι έχασαν τη ζωή τους. Ο Γιάκοβ Βεχορόπουλος θυμάται ότι η ομάδα της Αχσαρά Σαλέβετ έλαβε το πρώτο βάπτισμα του πυρός στις σειρές του Γ' Λόχου του Γ' Συντάγματος της λεγεώνας Γιφτάχ, στην απελευθέρωση της Τιβεριάδας. Η τελευταία μάχη στην οποία πήρε μέρος ήταν στην περιοχή της Γάζας, με την κατάκτηση της πόλης Μπετ Χανούν και των γύρω υψωμάτων. Μέχρι την κατάκτηση του Σαφέντ, τα κορίτσια έμειναν στο κιμπούτς Αφικίμ και μετά στη στρατιωτική βάση Σάραφεντ. Έως το τέλος του πολέμου, μεσολάβησε μια μακρά σειρά μαχών σε όλα τα μέτωπα στα οποία πολέμησε το Γ' Σύνταγμα (Τιβεριάδα, Σαφέντ, εκστρατείες στη Συρία, Μπάνιας, Σουσίτα, Λατρούν, Ράμκλα, Ελ Μπουρτζ, Μπετ Χανούν).

Ανάμεσα στους νεκρούς υπήρξαν και σύντροφοι της Αχσαρά Σαλέβετ. Σε βομβαρδισμό του κιμπούτς Κφαρ Γκιλαντί, στις αρχές του πολέμου, σκοτώθηκε την ώρα του καθήκοντος, ως νοσοκόμα, η Μαίντη Μόλχο.

Αγαπούσε τον Στεφ, θυμάται η Μαίντη Κοέν-Σολομών,¹³ έναν πολύ αγαπητό φίλο

10. Η Εργαζόμενη Νεολαία.

11. Προστρατιωτικό Κίνημα Νέων.

12. Σήμερα Κιριάτ Σμόνε.

13. Μαρτυρία, σ. 335.

του άντρα μου και όλων, έναν Γερμανοεβραίο από το Κφαρ Γκιλαντί. Ο Στεφ πήγε στην Τιβεριάδα να αγοράσει τις βέρες κι όταν επέστρεψε είχε πέσει μια βόμβα που έριξαν οι Λιβανέζοι. Της κόπηκαν τα χέρια και τα πόδια και βέβαια πέθανε. Προσπαθούσε να σώσει τα παιδιά στα καταφύγια κι έμεινε τελευταία...

*

Μόλις τέλειωσε ο πόλεμος της Ανεξαρτησίας, κάποιοι από την ομάδα του Τελ Χάι που είχαν μείνει στο κιμπούτς εντάχθηκαν σε άλλες Αχσαρότ και εγκαταστάθηκαν αλλού.

Ο Γιάκοβ Βεχορόπουλος και η φίλη του και μετέπειτα γυναίκα του, Μπάτια Σάνκρι, από τη Συρία, ίδρυσαν μαζί με άλλους το κιμπούτς Παλμάχ Τσούμπα. Εκεί παντρεύτηκαν κι έγιναν οι πρώτοι γονείς του νέου κιμπούτς. Μετά την αποστράτευσή τους, επέστρεψαν στο κιμπούτς Αφικίμ. Στη συνέχεια, η Αχσαρά Σαλέβετ ενώθηκε με την Αχσαρά Γετσιβίμ στο κιμπούτς Κινέρετ και ίδρυσαν το κιμπούτς Μπετ Γκοβρίν, όπου άρχισαν να κτίζουν το σπίτι τους. Οι οικονομικές δυσκολίες και τα προβλήματα ασφάλειας οδήγησαν πολλούς να εγκαταλείψουν το μέρος. «Νιώσαμε έλλειψη ηγεσίας και, πάνω απ' όλα, πολλοί δεν άντεξαν τις δυσκολίες της πραγματικότητας, ώστε να συνεχίσουν την κοινοβιακή ζωή...», λέει ο Γιάκοβ Βεχορόπουλος. «Έτσι, ίσως απογοητεύσαμε κατά κάποιον τρόπο τους καθοδηγητές μας στο Κφαρ Γκιλαντί και στο Αφικίμ...»

Η ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΤΟΥ ΣΑΜΠΕΤΑΪ

Στα δυο χρόνια που κράτησε η Αχσαρά Σαλέβετ, ο Γιόσκε Μαλαμούντ συμμετείχε στις συνεδριάσεις της ομάδας και τις κατέγραφε. Ζήτησε, μάλιστα, από τη γραμματεία του κιμπούτς να δακτυλογραφήσει το ημερολόγιό του, καθώς και τα κείμενα που έγραψαν οι σύντροφοι για την τελετή που έγινε στο κιμπούτς ένα χρόνο μετά την άφιξή τους. Έτσι σώθηκαν σημαντικές μαρτυρίες για τη ζωή του καθενός πριν και κατά τη διάρκεια της περιόδου προετοιμασίας στο κιμπούτς.

Σε ένα ιδιαίτερα φορτισμένο κείμενο, ο Σαμπεταΐ Μορντεχάι δεν αναφέρεται στην εμπειρία του στο κιμπούτς, αλλά περιγράφει τις περιπέτειες που πέρασε στην απελευθερωμένη Ελλάδα από τη στιγμή που διώχθηκε ως «κομμουνιστής» μέχρι που έφτασε στην Παλαιστίνη. Δίνει, έτσι, ακόμη μια διάσταση στα δεινά των Εβραίων επιζώντων.

Όπως ξέρουμε, κάθε Εβραίος στη διασπορά έχει τη δική του ιστορία, που ως επί

το πλείστον είναι γεμάτη αίμα, ταλαιπωρία και βάσανα. Ως Εβραίος, έχω κι εγώ τη δική μου ιστορία.

Θα αρχίσω από το τέλος, από τη στιγμή που νομίζαμε ότι είχε έρθει το τέλος των βασάνων. Τον Οκτώβριο του 1944, μετά από χρόνια καταστροφής και εξόντωσης από τους Γερμανούς, οι Άγγλοι κατέλαβαν την Ελλάδα. Όλη η χώρα ζητωκραύγαζε και χαιρόταν, κυρίως οι λίγοι εναπομείναντες Εβραίοι. Η χαρά δεν κράτησε πολύ. Μετά από δυο μήνες, στις 3 Δεκεμβρίου του ίδιου έτους, έγινε η κομμουνιστική επανάσταση. Οι σοσιαλιστές και οι δημοκράτες ήταν με τους κομμουνιστές στον πόλεμο κατά του ελληνικού φασισμού, που άρχισε να επικρατεί στο κράτος μετά την αγγλική κυριαρχία.

Η πλειονότητα του λαού ήταν υπέρ των επαναστατών και ο στρατός της επανάστασης ήταν δυνατός. Όταν όμως οι Άγγλοι είδαν πως οι επαναστάτες θα νικούσαν, πήραν φανερά το μέρος των φασιστών κι ύστερα από μια βδομάδα ολόκληρη η Αθήνα ήταν στα χέρια τους. Άρχισαν μαζικές συλλήψεις, που τις έκαναν κατά κύματα, χωρίς αιτία και χωρίς να δίνουν εξηγήσεις.

Μαζί με 8.000 άλλους, ο αδελφός μου κι εγώ βρεθήκαμε στη φυλακή. Ένα απόγευμα, ενώ ήμαστε στην κουζίνα του άδειου σπιτιού μας και ετοιμάζαμε το δείπνο, εμφανίστηκαν ξαφνικά δυο Άγγλοι. Θυμάμαι τις πρώτες λέξεις που άκουσα απ' το στόμα τους: «καμ χιέρ». Δεν καταλαβαίναμε αγγλικά και δεν ξέραμε τι ζητούν από μας. Σταθήκαμε μπροστά τους. Αμέσως κατηύθυναν τα όπλα τους πάνω μας και μας διέταξαν να τους ακολουθήσουμε. Μας πήγαν στην αστυνομία που ήταν πια όλο φασίστες. Άρχισαν να μας ανακρίνουν με σκληρότητα για λεπτομέρειες της ζωής μας. Όταν ήρθε η σειρά μας να απαντήσουμε, είπαμε πως είμαστε Εβραίοι και τους ρωτήσαμε τι ήθελαν από μας. Είχαμε την αφέλεια να ελπίζουμε ότι, μετά από όσα μας έκανε ο κοινός εχθρός, η λέξη Εβραίος θα μας έσωζε. Κάναμε λάθος. Το «Εβραίος» ήταν αρκετό για να μας κατηγορήσουν για κομμουνισμό. Επειδή ήξεραν, είπαν, ότι κάθε Εβραίος είναι κομμουνιστής.

Μας φυλάκισαν. Μας στοίβαξαν μαζί με άλλους 120 σε ένα μικρό δωμάτιο. Μετά από δυο ώρες, μας έβαλαν σε λεωφορεία· δεν ξέραμε πού μας πήγαιναν, μέχρι που είδαμε μπροστά μας το μεγάλο κτίριο που οι Γερμανοί είχαν ως φυλακές. Άδεια δωμάτια από μπετόν, χωρίς στρώματα και κουβέρτες. Ήταν 26 Δεκεμβρίου. Τα βουνά τριγύρω ήταν γεμάτα χιόνια και το κρύο τσουχτερό. Δεν μπορούσαμε να κάτσουμε και ήμαστε συνέχεια όρθιοι. Τέλος, κουρασμένοι και πεινασμένοι, τρικλίζοντας, κάτσαμε στο κρύο πάτωμα. Οι τελευταίες λέξεις που ακούσαμε ήταν «εσείς οι Εβραίοι είστε όλοι σας κομμουνιστές»... Όλη τη νύχτα δεν μας άφησαν... Πολλές σκέψεις περνούσαν από το μυαλό μας, τη νύχτα εκείνη, κι αυτές οι λέξεις τα εξηγούσαν όλα...

Την 1η Ιανουαρίου μας οδήγησαν με λεωφορεία σε άγνωστη κατεύθυνση. Μετά από λίγο βρεθήκαμε στον Πειραιά. Μας έβαλαν σε ένα μεγάλο πλοίο. Ήμαστε περίπου 1.500 άνθρωποι. Σαλπάρουμε, χωρίς να ξέρουμε για πού. Την τέταρτη μέρα

φτάσαμε στο λιμάνι της Αλεξάνδρειας. Μετά από λίγη ώρα μας μετέφεραν. Μας ανακοίνωσαν πως το ταξίδι μας θα κρατούσε οκτώ ώρες και μας έδωσαν μια κονσέρβα για κάθε επτά άτομα κι από ένα μπισκοτάκι, για το δρόμο. Όλη τη μέρα πεινούσαμε. Το απόγευμα φτάσαμε σε ένα στρατόπεδο συγκέντρωσης στην Αλ-Ντάμπα. Εκείνοι που βρίσκονταν ήδη εκεί μας υποδέχθηκαν φωνάζοντας: «Δεν πειράζει, πατριώτες, θα έρθει η ώρα να βγούμε κι από δω», «Υπομονή, σύντροφοι, σύντομα θα επιστρέψουμε στην Ελλάδα»... Αυτά τα λόγια έφτιαχναν τη διάθεση των ανθρώπων, αλλά στον αδελφό μου και σε μένα δεν μας έκαναν τίποτα. Ξέραμε πως η Ελλάδα δεν ήταν πια πατρίδα για μας, πως δεν θα μπορούσαμε να γυρίσουμε πια σ' αυτή τη χώρα στην οποία σκοτώθηκαν οι γονείς μας, όπως και δεκάδες χιλιάδες Εβραίοι ακόμη. Και μετά τη νίκη, πάλι υπέφεραν οι Εβραίοι από τους κατοίκους.

Στο στρατόπεδο άρχισε η ρουτίνα της ζωής. Το φαΐ ήταν κακό και δεν έφτανε. Δεν ήμαστε συνηθισμένοι στο κλίμα και κάθε μέρα καμιά εξηνταριά από τους φυλακισμένους αρρώσταιναν. Και ο αδελφός μου κι εγώ αρρωστήσαμε. Μιλούσαμε πολύ μεταξύ μας. Δίναμε αναφορά στους εαυτούς μας. Ξέραμε πως έπρεπε να κάνουμε υπεράνθρωπες προσπάθειες. Δεν ήμαστε σιωνιστές, ξέραμε όμως πως υπάρχει μια μικρή χώρα, η Παλαιστίνη, που είναι η πατρίδα μας. Καταλάβαμε πως δεν είχαμε άλλη πατρίδα εκτός απ' αυτήν. Θα πηγαίναμε εκεί ό,τι κι αν γινόταν. Θα αρχίζαμε εκεί μια καινούργια ζωή, ελεύθεροι, όπως όλοι οι λαοί. Ήμαστε έτοιμοι να θυσιάσουμε και να δραπετεύσουμε από το στρατόπεδο. Για να πάμε πού; Στην Παλαιστίνη, βέβαια. Ευκαιρία να δραπετεύσουμε δεν βρήκαμε. Άλλοι προσπάθησαν και δεν τα κατάφεραν, οι Άγγλοι ήταν κοντά. Πέντε από αυτούς που προσπάθησαν σκοτώθηκαν.

Πέντε μήνες καθίσαμε σ' αυτό το στρατόπεδο. Στις 13 Μαΐου 1945 μας ανακοίνωσαν πως θα μας έστελναν πίσω στην Ελλάδα. Μετά από τέσσερις μέρες ήμαστε πάλι στον Πειραιά. Εκεί μας ελευθέρωσαν και πήγε ο καθένας στο σπίτι του.

Η Αθήνα, μεγάλη και ωραία πόλη, ήταν για μένα έρημος. Για μένα δεν υπήρχε ζωή. Δεν υπήρχε σπίτι. Αποφάσισα να μεταναστεύσω. Στις 4 Αυγούστου σαλπάρουμε με άλλους φίλους για την Παλαιστίνη.

Έκλεισα ήδη ένα χρόνο εδώ. Έγινα σιωνιστής. Περιμένω τον αδελφό μου να έρθει. Περιμένω τον κάθε Εβραίο από τη διασπορά να έρθει. Να κτίσουμε όλοι μαζί αυτή τη χώρα. Τη μόνη πατρίδα μας.

Στο μוסάβ ΄Ειν Βέρεντ

Για τα μικρότερα παιδιά που ταξίδεψαν μόνα τους από την Ελλάδα και τοποθετήθηκαν σε ανάδοχες οικογένειες, η προσαρμογή υπήρξε πολύ πιο δύσκολη. Πενήντα ένα παιδιά –37 αγόρια και 14 κορίτσια– μοιράστηκαν σε οικογένειες

του μοσάβ Έιν Βέρεντ (βλ. Παράρτημα, Πίνακας 9). Ηλικίας 4 έως 14 ετών, τα περισσότερα ήταν ορφανά και αναγκάστηκαν να χωριστούν κι από τα αδέρφια τους, είτε λόγω της διαφοράς ηλικίας είτε επειδή κάθε οικογένεια έπαιρνε συνήθως ένα μόνο παιδί. Ήταν μια εμπειρία ιδιαίτερα τραυματική, πόσο μάλλον που βρίσκονταν σε ξένο περιβάλλον και δεν καταλάβαιναν τη γλώσσα.

Στο μέτρο του δυνατού, τα αδέρφια μοιράστηκαν σε γειτονικά σπίτια, ενώ για να ξεπεραστεί το πρόβλημα της γλώσσας, το μοσάβ προσέλαβε μια κοπέλα που γνώριζε ελληνικά, για να κάνει τη μεταφράστρια.

Το πρωί, τα παιδιά πήγαιναν με λεωφορείο στο σχολείο του Τελ Μον, που απείχε ένα χιλιόμετρο από το χωριό και όπου δημιουργήθηκε μια ειδική τάξη για την εκμάθηση της γλώσσας. Το απόγευμα δούλευαν λίγο στα αγροκτήματα ή έπαιζαν.

Μια δυσκολία που δεν ξεπερνιέται εύκολα, έγραφε ο Τσέρνοβιτς, αφορά τα μικρά παιδιά που βρίσκονται στο Έιν Βέρεντ, ενώ ο μεγαλύτερος αδελφός ή αδελφή τους βρίσκεται αλλού. Δεν μπορούμε να τα βάλουμε μαζί λόγω της διαφοράς ηλικίας. Δίνουμε τη δυνατότητα στα παιδιά να επισκέπτονται τα αδέρφια ή τις αδελφές τους, ελπίζοντας ότι με τον καιρό θα συνηθίσουν το χωρισμό.

Έκανε μνεία, επίσης, για την περίπτωση ενός δεκάχρονου αγοριού από την Αθήνα, του Λ.Σ., με Χριστιανή μητέρα η οποία του είχε εμφυσήσει «αντι-εβραϊκό πνεύμα».

Θα ήταν, μάλιστα, απαραίτητο ο πατέρας του να του γράφει γράμματα, ενθαρρύνοντας το εβραϊκό πνεύμα του και εξηγώντας του γιατί ήρθε στην Παλαιστίνη και τι περιμένουμε απ' αυτόν, έγραφε ο Τσέρνοβιτς. Παρατηρούμε, επίσης, μια κακή επιρροή που έχει να κάνει με τις επισκέψεις των συγγενών που έρχονται από το Τελ Αβίβ να δουν τα παιδιά και τα στρέφουν μερικές φορές εναντίον του χωριού κ.λπ. Υποσχέθηκα ότι θα το αναφέρω στην Ένωση Ελλήνων Μεταναστών, με την παράκληση να λάβουν μέτρα...

Μια ανάδοχη μητέρα, η Ραχέλ Λανταβίτσκι, που πήρε στην οικογένειά της τη μικρή Σέλλη Λίτση από την Ελλάδα, περιγράφει τον τρόπο με τον οποίο γινόταν η μοιρασιά των παιδιών, όπως και τα προβλήματα προσαρμογής τους.¹⁴

... Μια μέρα έφτασε στο μοσάβ ένα φορτηγό με 50 παιδιά που ήρθαν στο Έιν Βέρεντ. Το φορτηγό σταμάτησε μπροστά στον Οίκο του Λαού. Όλο το χωριό περίμενε εκεί. Όλοι μας ήμασταν συγκινημένοι κι εγώ ήμουν πολύ συγκινημένη και φοβι-

σμένη. Σκεφτόμουν πολλά πράγματα και πάνω απ' όλα: Ποιο παιδί θα μου δώσουν; Πώς θα τα βγάλουμε πέρα; Και τι θα γίνει με τη γλώσσα; Θα νιώθει άνετα στο σπίτι μας; Και πώς θα νιώθουμε εμείς; Είχα πολύ μεγάλο άγχος...

Μπήκαμε όλοι στην αίθουσα... Υποδεχθήκαμε τα παιδιά με χαρά και συγκίνηση, παρόλο που δεν τα γνωρίζαμε. Τους μοιράσαμε σοκολάτες και καραμέλες, τους δώσαμε κάτι δροσιστικό να πιουν και γενικά συμπεριφερθήκαμε (κατά τη γνώμη μου και κατά τη γνώμη της Σέλλη, όπως μου είπε όταν πια έμαθε εβραϊκά) πολύ καλά.

Ένωσα σαν να ήμασταν συγγενείς και είπα στον εαυτό μου: καλά που κάνουμε αυτή την πράξη διότι θα ήταν ντροπή να μη δεχθούμε να βοηθήσουμε τους αδελφούς μας... Κοίταξα τα παιδιά. Ήταν τρομαγμένα, τα ρούχα τους βρόμικα· φορούσαν ακόμη τα ρούχα που είχαν όταν ήρθαν από την Ελλάδα. Τα λυπήθηκα...

Μετά από λίγο, άρχισε η μοιρασιά των παιδιών. Ένας από τους συντρόφους της οργανωτικής επιτροπής ανέβηκε στη σκηνή (δεν θυμάμαι ποιος, αλλά αν δεν κάνω λάθος ήταν η Ζίβα Γκαντίς), κρατούσε δυο καπέλα στο χέρι. Στο ένα υπήρχαν κλήροι με τα ονόματα των συντρόφων, στο άλλο με τα ονόματα των παιδιών. Τραβούσαν έναν κλήρο από δω κι έναν από κει, τους άνοιγαν και διάβαζαν, π.χ. ο σύντροφος Γιακόβ Αβνέρ να έρθει στη σκηνή. Ο σύντροφος ανέβαινε στη σκηνή και τότε καλούσαν ένα από τα παιδιά και ο σύντροφος το έπαιρνε σπίτι του.

Κάποτε άκουσα το όνομα Ραχέλ Λανταβίτσκι. Και διάβασα το όνομα Σέλλη Λίτση. Ήταν ένα κακόμοιρο κοριτσάκι, με μια μικρή ξύλινη τσάντα κι ένα φυλαχτό στο λαιμό. Με πλησίασε. Της έδωσα το χέρι κι αρχίσαμε να βαδίζουμε για το σπίτι. Σε όλη τη διαδρομή σκεφτόμουν τι με περίμενε, αλλά παρηγοριόμουν λέγοντας «κάνουμε μια θαυμάσια πράξη».

Φτάσαμε σπίτι. Δοκίμασα να της πάρω την τσάντα, αλλά δεν μου την έδινε. Προσπάθησα να της εξηγήσω. Άδικα. Της έδειξα το δρόμο για το μπάνιο. Δέχθηκε, κουνώντας το κεφάλι. Μπήκε στο μπάνιο κι άφησε την τσάντα της. Δοκίμασα να της βγάλω τα ρούχα, αλλά αντιστάθηκε. Είχε ακόμη φοβίες. Καλά, είπα, ας πλυθεί μόνη της. Της έδωσα σαπούνι. Γδύθηκε. Προσπάθησα να της βγάλω το φυλαχτό, που ήταν κρεμασμένο από έναν παλιό σπάγκο στο λαιμό της, αλλά αρνήθηκε. Μπήκε στο μπάνιο με το φυλαχτό. Την έτριψα, όσο με άφησε, κι όταν τελειώσαμε πήγαμε να φάμε.

Αλίμονο, το φαΐ δεν ήταν μικρό πρόβλημα. Έβαλα στο τραπέζι αυτά που τρώγαμε συνήθως. Τυρί, ψωμί, αβγό, βούτυρο κ.λπ. Της μιλούσα με τα χέρια, με τα δάχτυλα, με το κεφάλι. Κατάλαβε πως μπορούσε να φάει κι αμέσως όρμηξε κι άρχισε να κατασπαράζει. Δεν έτρωγε, κατασπαράζε ότι φαΐ υπήρχε στο πιάτο κι ακόμη περισσότερο... Στη διάρκεια του φαγητού της μάθαινα διάφορες λέξεις, έδειχνα το ψωμί κι έλεγα ψωμί, κι εκείνη καταλάβαινε κι επαναλάμβανε τη λέξη. Δεν ξέρω τι γινόταν με τα άλλα παιδιά, όμως η δικιά μου μάθαινε γρήγορα...

Να επανέλθουμε στην πρώτη νύχτα. Το σπίτι μας, όπως όλα τα σπίτια, ήταν μικρό και δεν είχε κάθε παιδί το δικό του δωμάτιο. Δεν μπορούσα να προτείνω στη

14. Αρχείο του μοσάβ Έιν Βέρεντ (Φάκελος «Τα Παιδιά από την Ελλάδα»).

Σέλλη ξεχωριστό δωμάτιο, κι έτσι κοιμήθηκε με τις κόρες μου. Όταν ξάπλωσε ήταν πολύ φοβισμένη και σχεδόν όλη τη νύχτα έκλαιγε. Οι κόρες μου τρώμαξαν πολύ και τη φοβήθηκαν. Δεν ήξερα τι να κάνω. Τη λυπόμουν. Σκεφτόμουν τι θα έκανα εγώ στη θέση της και βρισκόμουν σε μεγάλη αμηχανία... Τη λυπόμουν, όμως... Δεν ήξερα τι να κάνω, αλλά κι εκείνη όταν είδε πως το κλάμα δεν βοηθούσε, σταμάτησε κι αποκοιμήθηκε. Την επομένη, ήρθε στο μוסάβ μια γυναίκα που ήξερε ελληνικά για να βοηθήσει τα παιδιά και να μάθει τα προβλήματά τους. Όταν ήρθε σπίτι μας, άρχισε να μιλάει με τη Σέλλη. Της κάναμε και οι δυο ερωτήσεις και καταλάβαμε τα προβλήματα.

Η Σέλλη ήταν η μικρότερη της οικογένειας. Η μαμά της την έστειλε υπό τον όρο ότι ο μεγάλος της αδελφός θα την προστάτευε. Ο μεγάλος της αδελφός ήταν ο Αβιτάλ, που έμενε με την οικογένεια Μότσην. Φοβόταν να κοιμάται τα βράδια χωρίς τον αδελφό της και ζήτησε να έρχεται εκείνος να την κοιμίζει. Η γυναίκα τη ρώτησε για το φυλαχτό κι εκείνη εξήγησε πως της το είχε δώσει η μητέρα της για να την προστατεύει. Όμως, μετά από μερικές μέρες συνήθισε και το πέταξε.

Κι έτσι, κάθε βράδυ, ο Αβιτάλ ερχόταν να κοιμίσει τη Σέλλη... Είχε κι άλλες φοβίες, αλλά τη μεγάλωσα, τα χρόνια πέρασαν και συνηθίσαμε ο ένας τον άλλον. Η Σέλλη έμαθε εβραϊκά, τη βοηθούσα να ετοιμάσει τα μαθήματά της, ήταν σαν κόρη μου. Προσπαθούσε συνέχεια να είναι ίση με τα κορίτσια σε όλα, στη γυμναστική, στα μαθήματα κ.λπ. Γρήγορα ξέχασε το παρελθόν, την Ελλάδα, και προσαρμόστηκε...

Μέχρι σήμερα, δεν μετανιώνω. Ήταν μια θαυμάσια πράξη...

Στους εορτασμούς για τα πενήντα χρόνια από την ίδρυση του μוסάβ Έιν Βέρντ, τριάντα έξι χρόνια μετά την άφιξή τους εκεί, τα παιδιά από την Ελλάδα διηγήθηκαν την εμπειρία τους. Ένα από αυτά είπε:

Γεννήθηκα στην Ελλάδα, σαν Εβραίος βέβαια. Έζησα στην πόλη. Σε πολύ μικρή ηλικία, όπως όλους, ο πόλεμος με άφησε μόνο, περιπλανώμενο Εβραίο. Περιφερόμουν στους δρόμους φορώντας κουρέλια. Τριγύριζα στην πόλη, σχεδόν πάντα πεινασμένος. Ήμουν γυρολόγος. Έτρωγα πολύ λίγο. Έπαιρνα απ' τον κόσμο λίγα κουκιά και λίγες φακές. Τον όρο Παλαιστίνη τον είχα ακούσει στο σπίτι. Η έννοια εθνική εστία ήταν για μένα θολή. Όλες μου τις γνώσεις τις είχα μάθει στη συναγωγή της πόλης. Μια μέρα ήρθαν και μου είπαν πως μια ομάδα παιδιών θα έφευγε στην Παλαιστίνη. Συμφώνησα, δεν είχα τι να χάσω. Μπαρκάραμε μια ηλιόλουστη, καλοκαιρινή μέρα. Χωρίς μαξιλάρια και σκεπάσματα, ξάπλωνα στο πάτωμα. Στη Χάιφα, όταν φτάσαμε, ήταν σκληρό συναίσθημα. Ανάκατη χαρά και θλίψη. Όπως όλα τα παιδιά, στο στρατόπεδο έκρυβα τα τρόφιμα στα ρούχα μου. Μετά από ένα μήνα στο Ατλίτ, μας μοίρασαν στα κιμπούτς και τα μוסάβ. Εγώ ήρθα στο Έιν Βέρντ, είχα μεγάλη τύχη. Η υποδοχή ήταν συγκινητική. Όλο το χωριό είχε συγκε-

ντρωθεί στον Οίκο του Λαού. Σταθήκαμε σαν σε δουλοπάζαρο. Ο καθένας προσπαθούσε να φαίνεται πιο όμορφος για να τον διαλέξουν. Όμως δεν χρειαζόταν, έγινε κλήρωση. Με πήραν από το χέρι, με έπλυναν αμέσως. Μου έλουσαν το κεφάλι, φοβόμουν. Μου έδωσαν ρούχα, όπως σε όλα τα παιδιά. Και, βέβαια, δωμάτιο και άσπρο σεντόνι. Υπήρχαν προβλήματα. Ήταν δύσκολο να ζεις σε έναν κόσμο παράξενο, όπου δεν έλειπε τίποτα. Το πρωί μόνο μαθαίναμε, μετά μόνο δουλεύαμε. Τρώγαμε ό,τι βρίσκαμε, όποτε θέλαμε. Οι γονείς είχαν σιδερένια υπομονή. Ήμαστε παιδιά δύσκολα, χωρίς πειθαρχία. Ξαφνικά πάψαμε να δέρονουμε. Όλα τακτοποιόντουσαν με λόγια. Προβλήματα, βέβαια υπήρχαν. Να πλένεσαι κάθε πρωί, να βουρτσίζεις τα δόντια... Τι ήταν όλα αυτά; Να σαπουνίζεσαι. Να αλλάζεις εσώρουχα και κάλτσες... Φορούσαμε ρούχα που υπήρχαν χρόνια στο χωριό. Μάθαμε, χωρίς ντροπή, να είμαστε σύντροφοι. Μάθαμε να δουλεύουμε ακριβώς όπως όλοι. Το Έιν Βέρντ ήταν για μας ο κόσμος όλος. Για μένα και τα παιδιά μου, μέχρι σήμερα, Παλαιστίνη είναι το Έιν Βέρντ. Αν έμενα στην Ελλάδα, ίσως ήμουν γυρολόγος. Ή εργάτης στο λιμάνι...

Ορισμένα παιδιά, όμως, τα πήραν οι συγγενείς τους πριν προλάβουν να προσαρμοστούν. Η Γκίλα Σαμάρ¹⁵ ταξίδεψε σε ηλικία 13 ετών από την Ελλάδα με το Henrietta Szold και εκτοπίστηκε στην Κύπρο. Όταν έφτασε στην Παλαιστίνη, έζησε στο μוסάβ Νααλάλ, στην οικογένεια του Γιάννι Αβιντόφ.

Μας έδιναν φαΐ και τους βοηθούσαμε στις δουλειές... Με έβαλαν να δουλέψω στον ανθόκηπο. Ήταν πολύ καλοί άνθρωποι. Μ' αγαπούσαν όσο δεν γίνεται. Είχαν τρία αγόρια και μια κόρη... Όλη η οικογένεια ήταν περίφημοι άνθρωποι, μιλούσα μαζί τους εβραϊκά, είχα μάθει στην Κύπρο.

Ήρθε όμως η θεία της να την επισκεφθεί και, μόλις την είδε να δουλεύει στο κοτέτσι, την πήρε αμέσως από κει:

Είπε, θα παρατήσεις τις κότες και τη γη, δεν είναι τιμητικό για την οικογένειά μας... Μέχρι σήμερα δεν συγχωρώ τον εαυτό μου που έφυγα από το Νααλάλ. Εκεί με περίμενε άλλη ζωή... Η θεία μου επέμενε, ίσως κι εγώ να ήθελα, γιατί τι δουλειά είχα με ξένους και με αγροτικές δουλειές; Ήμουν χαϊδεμένη στην Αθήνα, από αρκετά πλούσιο σπίτι, και ξαφνικά είχα γίνει αγρότισσα...

15. Μαρτυρία της Γκίλα Σαμάρ, σ. 350-51.

Στο Αγρόκτημα Εργατριών της Χεντέρα¹⁶

Τον Οκτώβριο του 1945, στο Αγρόκτημα Εργατριών της Χεντέρα βρίσκονταν 33 παιδιά, από 13 έως 15 ετών, που προέρχονταν από την Αθήνα, την Πάτρα και, κυρίως, τη Θεσσαλονίκη. Είχαν φτάσει δυο μήνες νωρίτερα στην Παλαιστίνη με το Empire Petrol. Το αγρόκτημα βρισκόταν κοντά στον οικισμό της Χεντέρα, σε μια περιοχή με πολύ πράσινο, άνετα σπίτια και κήπους. Εκεί ζούσε ήδη μια ομάδα νέων από διάφορες ευρωπαϊκές χώρες, που βρίσκονταν στο δεύτερο έτος των σπουδών τους.

Τα παιδιά από την Ελλάδα έχουν έναν καθοδηγητή, μια κοπέλα που κατάγεται από την Ελλάδα και εκτελεί χρέη μεταφράστριας, μια γυναίκα που τα φροντίζει και δασκάλους, έγραφε ο Τσέρνοβιτς. Το μορφωτικό επίπεδο αυτών των παιδιών είναι υψηλότερο από εκείνων του Ίντ Βέρντ. Είναι έξυπνα, μαθαίνουν γρήγορα και εμπιστεύονται στις σπουδές τους. Ωστόσο, τα παιδιά δεν αποτελούν ακόμη μια συμπαγή ομάδα, όπως στα άλλα κέντρα. Όλα, όμως, συμφωνούν ότι δεν συναντούν μεγάλες δυσκολίες στην προσαρμογή τους στη δουλειά (εργάζονται τη μισή μέρα στους διάφορους τομείς του αγροκτήματος). Κατά τη διάρκεια των εορτών, όλα τα παιδιά πέρασαν τις διακοπές σε συγγενείς τους στο Τελ Αβίβ, κι εκείνα που δεν έχουν συγγενείς και τα πήρε μαζί της η δασκάλα, στο μוסάβ Κφαρ Γιεχοσούτς...

Σύμφωνα με τον Τσέρνοβιτς, υπήρχε μόνο μία προβληματική περίπτωση: ένα δεκαπεντάχρονο αγόρι από την Πάτρα, ο Α.Κ., «που προερχόταν από εύπορη οικογένεια που δεν γνώρισε τα βάσανα του πολέμου» και προσπαθούσε να πείσει τους άλλους ότι τους γέλασαν, ότι δεν έπρεπε να δουλεύουν, ότι οι απεσταλμένοι δεν τήρησαν τις υποσχέσεις που τους είχαν δώσει στην Ελλάδα. «Καθώς είναι ο μεγαλύτερος στην ομάδα, έχει κακή επιρροή στους άλλους», έγραφε ο Τσέρνοβιτς. «Ελπίζουμε ότι θα προσαρμοστεί, διαφορετικά θα χρειαστεί να τον μεταφέρουμε αλλού».

Σημειώνει, επίσης, ότι πολλά από τα παιδιά που είχαν χρήματα επισκέπτονταν συχνά τα καφενεία και τους κινηματογράφους της Χεντέρα, προκαλώντας έτσι τη ζήλεια των άλλων. Ήταν όμως ένα πρόβλημα, έλεγε, που μπορούσε να αντιμετωπιστεί με περισσότερες ομαδικές εξόδους και βόλτες.

Μεγαλύτερο πρόβλημα δημιουργήθηκε ένα χρόνο αργότερα, όταν στην Κοινωνία Νέων Ρεσαφίμ¹⁷ του αγροκτήματος της Χεντέρα ήρθαν να προστεθούν άλλα 14 παιδιά που έφτασαν στην Παλαιστίνη, τον Ιούνιο του 1946, με το Havina Reik.

Όταν το 1947, οι επιθεωρητές της Μετανάστευσης Νέων Νταβίντ Ομάνσκι και Ρουτ Μπρικ επισκέφθηκαν το αγρόκτημα, ζούσαν εκεί 39 παιδιά, από τα οποία τα 25 ήταν αγόρια. Όπως διαπίστωσαν, ο συνδυασμός των δυο ομάδων είχε αποτύχει. Οι κοπέλες που ήρθαν με τη δεύτερη ομάδα ήταν μεγαλύτερες σε ηλικία και συνδέονταν με αγόρια που εγκαταστάθηκαν στο Τελ Αβίβ και, κατά συνέπεια, επείγονταν να εγκαταλείψουν το αγρόκτημα. Τα μέλη της δεύτερης ομάδας ήταν χαμηλότερου μορφωτικού επιπέδου από τους παλαιότερους. Οι παλαιότεροι ετοιμάζονταν να εγκαταλείψουν το αγρόκτημα, λόγω της άφιξης γονέων ή συγγενών. Επιπλέον, όπως διαπίστωσαν οι επιθεωρητές, οι περισσότεροι θεωρούσαν την αγροτική εργασία ως αναγκαίο κακό και ανυπομονούσαν να εγκατασταθούν στην πόλη. Μόνο επτά νέοι και νέες ενδιαφέρονταν να συνδεθούν με το κίνημα των μוסάβ, όχι για ιδεολογικούς λόγους αλλά επειδή φοβούνταν ότι αλλιώς δεν θα κατάφεραν να επιζήσουν. Σύμφωνα με τους επιθεωρητές:

Αυτή η κοινωνική κατάσταση, μετά από προετοιμασία και προσαρμογή ενάμισι έτους, θέτει το ερώτημα: τι έκαναν οι καθοδηγητές των νέων σε ό,τι αφορά το ιδανικό της Αγκσαμά; Διαπιστώνουμε πως οι νέοι αυτοί υπέφεραν από συχνές αλλαγές καθοδηγητών και εγκατάλειψη σε ό,τι αφορά στην κινηματική και ιδεολογική εκπαίδευσή τους... Η γνώση τους για τα προβλήματα του σιωνιστικού κινήματος και των μεταναστευτικών κυμάτων είναι λιγοστή, διαστρεβλωμένη και πρωτόγονη. Επικρατεί ακόμα στους κύκλους τους μια απόλυτη, ρεαλιστική αντίληψη και οι Πρωτοπόροι εκφράζονται με κυνισμό. Δεν υπήρχε και δεν υπάρχει μέχρι σήμερα προβληματισμός για θέματα αγροτικής εγκατάστασης και σιωνιστικής υλοποίησης. Η απογευματινή δραστηριότητα είναι φτωχή και δεν είναι προσαρμοσμένη στους στόχους της ιδεολογικής εκπαίδευσης.

Ο τωρινός καθοδηγητής δεν είναι μέλος αγροτικής κοινότητας και γι' αυτό δεν αποτελεί καθοδηγητικό και διαμορφωτικό πρότυπο... Όλη η εκπαιδευτική δραστηριότητα σε αυτή την Κοινωνία συνοψίζεται σε δύο απογεύματα, στα οποία συζητούν για προβλήματα γενικής πολιτικής οικονομίας «γιατί αυτό τους ενδιαφέρει». Και το μάθημα αυτό δεν είναι υποχρεωτικό. Δεν κατάφεραν και δεν βρήκαν τρόπους να ασχοληθούν με την κινηματική και ιδεολογική εκπαίδευση...¹⁸

Οι επιθεωρητές της Μετανάστευσης Νέων πρότειναν, λοιπόν, μια σειρά μαθημάτων για τα κοινωνικά ρεύματα τον 19ο αιώνα, τις προσπάθειες κοινοβιακής υλοποίησης σε παγκόσμιο επίπεδο, τη γενική και εβραϊκή κοινωνιολογία και τον αντισημιτισμό.

Πρότειναν, επίσης, να χωριστούν οι νέοι σε εκείνους που ήθελαν να τελειώσουν τον διετή κύκλο του Ιδρύματος Μετανάστευσης Νέων και σε εκείνους

16. Επιστολή Γιάκοβ Τσέρνοβιτς στο Παλαιστινιακό Γραφείο στην Αθήνα, 8.10.1946.

17. Φωτοβολίδα.

18. Αναφορά των Ρουτ Μπρικ και Νταβίντ Ομάνσκι, 22.1.1947.

που επιθυμούσαν να φύγουν νωρίτερα. Εισηγήθηκαν να τους δοθεί περιθώριο δύο εβδομάδων για να αποφασίσουν και οι αναποφάσιστοι να υποχρεωθούν να εγκαταλείψουν αμέσως. Ένας πυρήνας από δέκα νέους και νέες έπρεπε να συνδεθούν το γρηγορότερο με το κίνημα των μωσάβ.

*

Οι περισσότεροι από τους νέους μετανάστες που ήρθαν από την Ελλάδα κατάφεραν τελικά να ενσωματωθούν στις οργανωμένες μορφές κοινοβιακής ζωής ή να ενταχθούν, γενικότερα, στην εβραϊκή κοινωνία.

Πολλοί από εκείνους που προσαρμόστηκαν στις αγροτικές εγκαταστάσεις (στα κιμπούτς Αφικίμ, Ναχσολίμ και Χούλντα, στα μωσάβ Έιν Βέρεντ, Τσουρ Μωσέ κ.ά.), ζουν εκεί μέχρι σήμερα, αυτοί και τα παιδιά τους.

Σύμφωνα, μάλιστα, με δημοσιεύματα του εβραϊκού Τύπου,¹⁹ για αρκετά χρόνια μετά το τέλος του πολέμου, εξακολούθησαν να συμβάλλουν στην ανάπτυξη των κιμπούτς και των μωσάβ και να ιδρύουν καινούργια, αντλώντας ικανοποίηση από τη συμβολή τους στην οικοδόμηση της νέας πατρίδας.

Η νέα αγροτική αποικία Κφαρ Σάμπα Αραβίτ ιδρύθηκε τον περασμένο Αύγουστο από Ισραηλίτες της Ελλάδας και σημειώνει αλματώδη πρόοδο. Η υπόσχεση που τους είχε δοθεί από το Εβραϊκό Πρακτορείο ότι πριν από την έλευση του χειμώνα θα είχαν εγκατασταθεί σε καινούργια σπίτια τηρήθηκε.

Μέχρι τέλος Οκτωβρίου είχε τελειώσει η ανέγερση 15 σπιτιών, ενώ άλλα 110 βρίσκονταν υπό ανέγερση και η οικοδόμησή τους θα τελειώσει μέχρι τις 15 Δεκεμβρίου. Έτσι, μέσα σε λίγες βδομάδες, όλες οι οικογένειες που στεγάζονταν πρόχειρα στα μισοερειπωμένα σπίτια του παλιού αραβικού χωριού θα στεγαστούν άνετα στον νέο συνοικισμό. Το Εβραϊκό Πρακτορείο τους εφοδίασε με τα αναγκαία γεωργικά εργαλεία και μηχανήματα ως και σωλήνες για την άρδευση των αγρών τους. Παρέδωσαν ήδη τα πρώτα προϊόντα από τους λαχανόκηπους τους στην Τνούβα.²⁰

Στα τέλη του 1948, η μετανάστευση των Ελλήνων Εβραίων συνεχιζόταν ακόμη, όπως προκύπτει από ένα μήνυμα που έστειλε κάποιος Χόφι από την Ελλάδα στο Ίδρυμα Μετανάστευσης στο Τελ Αβίβ.²¹

Σε ό,τι αφορά τους 26 μετανάστες από την Ελλάδα:

Το Εβραϊκό Πρακτορείο στη Χάιφα έλαβε τηλεγράφημα από τον Σλομό Μπίτι,

19. Εβραϊκή Εστία, 15.11.1949.

20. Βιομηχανία επεξεργασίας γάλακτος που ανήκε στη Γενική Συνομοσπονδία Εργατών.

21. ΙΑΑ 638/14. 19.10.1948.

υπεύθυνο μετανάστευσης στην Ελλάδα, πως με το πλοίο Marine Corps απέπλευσαν, με έγκριση του γραφείου μετανάστευσης στην Αθήνα, 26 μετανάστες.

Οι μετανάστες έφτασαν και αποβιβάστηκαν χωρίς προβλήματα και αυτά είναι όλα τα στοιχεία που είναι γνωστά στο τμήμα μετανάστευσης.

Στο Τελ Αβίβ

Μολονότι πολλοί Έλληνες Εβραίοι εγκαταστάθηκαν στις αγροτικές κοινωνίες, οι περισσότεροι επέλεξαν τη ζωή στην πόλη. Αρκετοί από εκείνους που έφτασαν στην Παλαιστίνη με τα πλοία Wedgwood και Hanina Reik, πήγαν στο Τελ Αβίβ. Ορισμένοι, μάλιστα, για να βγουν μια ώρα αρχύτερα από το στρατόπεδο του Ατλίτ, δήλωσαν ότι είχαν συγγενείς εκεί, που θα μεριμνούσαν για την τακτοποίησή τους. Διαπιστώθηκε όμως ότι οι συγγενείς αυτοί ήταν ανύπαρκτοι και οι διευθύνσεις τους ψεύτικες. Οι μετανάστες που στάλθηκαν σε ανύπαρκτους συγγενείς ήταν 70 ανύπαντροι νέοι και 20 παντρεμένα ζευγάρια. Οι περισσότερες γυναίκες ήταν έγκυες. Όταν τους μετέφεραν στον Οίκο Μεταναστών στο Τελ Αβίβ, παρά τις προειδοποιήσεις των εβραϊκών οργανώσεων για τις δυσκολίες που τους περίμεναν (έλλειψη στέγης, ανεργία κ.λπ.), δήλωσαν πως δεν επρόκειτο να το κουνήσουν από κει μέχρι να τακτοποιηθούν στην πόλη.

Η Ένωση Μεταναστών Ελλάδας πρότεινε τότε να ιδρύσει, σε συνεργασία με κάτι παλιούς Σαλονικιούς, έναν προσωρινό καταυλισμό. Η πρόταση έγινε δεκτή και ύστερα από αρκετές διαβουλεύσεις ιδρύθηκε ένας καταυλισμός μεταναστών στη συνοικία Ατίκβα. Εκεί, οι εργένηδες εγκαταστάθηκαν σε σκηνές, ενώ οι οικογένειες παρέμειναν στον Οίκο Μεταναστών.

Οι μετανάστες που είχαν έρθει από τα ναζιστικά στρατόπεδα βρίσκονταν σε κατάσταση απόλυτης ένδειας, χωρίς τον ελάχιστο ρουχισμό. Οι οργανώσεις έδιναν σε κάθε ζευγάρι μεταναστών μια επιδότηση από 24 έως 40 παλαιστινιακές λίρες για τις πρώτες ανάγκες τους, συμπεριλαμβανομένης της ένδυσης.

Οι οικογένειες που εγκαταστάθηκαν αρχικά στον Οίκο Μεταναστών δυσκολεύτηκαν να βρουν ελεύθερα διαμερίσματα στην πόλη. Η προκαταβολή δύο ενοικίων που ζητούσαν οι ιδιοκτήτες των σπιτιών ξεπερνούσε τις δυνατότητές τους και οι συγγενείς τους, που ανήκαν συνήθως στα φτωχά, λαϊκά στρώματα, δεν μπορούσαν να χρησιμεύσουν ως εγγυητές. Παρ' όλα αυτά, περισσότερες από δεκαπέντε οικογένειες τακτοποιήθηκαν, κυρίως στη συνοικία Ατίκβα.

Το θέμα της απασχόλησης δεν παρουσίασε ιδιαίτερες δυσκολίες, καθώς οι μετανάστες ήταν εύρωστοι και διατεθειμένοι για σκληρή εργασία. Δεν ανήκαν, ωστόσο, σε οργανώσεις κι αυτό αποτελούσε μειονέκτημα έναντι των οργανωμένων συντρόφων τους. Η Εργατική Ομοσπονδία αρνήθηκε να τους δεχθεί ως μέ-

λη και το γραφείο ευρέσεως εργασίας να τους εξυπηρετήσει, στο τέλος όμως όλοι κατάφεραν να τακτοποιηθούν σε δουλειές, χωρίς τη βοήθεια των οργανώσεων.

Αργότερα, ένα νέο κύμα περίπου 150 μεταναστών, που δεν κατάφεραν να προσαρμοστούν στα κιμπούτς ή στα μוסάβ, έφτασε στην πόλη. Οι αρχές αρνήθηκαν κατηγορηματικά να τους προσφέρουν καταφύγιο στον Οίκο Μεταναστών και αρκετοί βολεύτηκαν σε συγγενείς και φίλους. Οι υπόλοιποι, κυρίως οι εργένηδες, κατευθύνθηκαν στον καταυλισμό, όπου πήραν τις θέσεις των πρώτων μεταναστών που είχαν, στο μεταξύ, βρει μόνιμη στέγη. Οι εργένηδες που προέρχονταν από τα κιμπούτς είχαν λάβει μια πρώτη βοήθεια σε ένδυση ή μετρητά και μπόρεσαν να τακτοποιηθούν πιο εύκολα. Για τις οικογένειες, η βοήθεια αυτή ήταν ανεπαρκής και χρειάστηκε η συνδρομή του κοινού ταμείου της Ένωσης Μεταναστών Ελλάδας και του Εβραϊκού Πρακτορείου. Τη φροντίδα τους ανέλαβαν Εβραίοι λειτουργοί από την Ελλάδα, οι οποίοι προσπαθούσαν με κάθε τρόπο να αποφύγουν το σκάνδαλο, καθώς άλλοι μετανάστες, κυρίως των ανατολικών χωρών, προσαρμόζονταν στις αγροτικές εγκαταστάσεις πολύ πιο επιτυχώς.

Οι ίδιοι απέδιδαν τη μαζική εγκατάλειψη των μוסάβ στη δυσκολία προσαρμογής τους στις αγροτικές εργασίες, ιδίως όταν άρχισαν να δουλεύουν με σύμβαση έργου και τα έσοδά τους μειώθηκαν τόσο πολύ, που δεν τους έφταναν για να ζήσουν. Εκείνοι που έφτασαν από την Κφαρ Σάμπα, για παράδειγμα, υποστήριζαν ότι ένα μεροκάματο οκτώ ωρών ισοδυναμούσε με μόλις 300 παλαιστινιακά μιλ.

Η βασική αιτία ήταν, όμως, ότι οι Έλληνες Εβραίοι ήταν συνηθισμένοι σε έναν αστικό τρόπο ζωής. Εκτός από μεμονωμένες περιπτώσεις, που συνδέονται με μια απόπειρα προσαρμογής στη σιωνιστική ιδέα στα μέσα της δεκαετίας του 1930, δεν υπήρχαν δείγματα εβραϊκής αγροτικής ζωής στην Ελλάδα.

Μια άλλη αιτία ήταν ότι δεν είχαν λάβει την κατάλληλη προετοιμασία. Η εμπειρία έδειξε ότι στην Αχσαρά που πέρασαν στην Ελλάδα, οι περισσότεροι αντιλήφθηκαν μόνο την ανάγκη μετανάστευσης στην Παλαιστίνη και όχι το ζήτημα της προσαρμογής στην καινούργια ζωή. Αλλά και τα κιμπούτς που επιχείρησαν να τους απορροφήσουν δεν κατάφεραν να τους κάνουν να προσαρμοστούν.

Αξίζει, πάντως, να σημειωθεί ότι μέχρι το τέλος του 1946 200 μετανάστες που εγκαταστάθηκαν στο Τελ Αβίβ είχαν τακτοποιηθεί σε δουλειές.

Ο απολογισμός του Γιάκοβ

Δεν είναι εύκολο να κάνει κανείς έναν απολογισμό της μετανάστευσης των

Ελλήνων Εβραίων στην Παλαιστίνη την επομένη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Οι ίδιοι μπορούν να τον κάνουν καλύτερα και, φυσικά, κάθε περίπτωση είναι διαφορετική. Στο αρχείο του κιμπούτς Κφαρ Γκιλαντί υπάρχει ακόμη, γραμμένο στην εβραϊκή γλώσσα, ένα κείμενο που έγραψε ο Γιάκοβ Βεχορόπουλος με την ευκαιρία της λήξης της Αχσαρά. Το έγραψε εξήντα τόσα χρόνια πριν, με τον ιδεαλισμό και το πάθος ενός εικοσάχρονου νέου που πίστεψε σε έναν καλύτερο κόσμο.

Απολογισμός της ζωής μας εδώ

Πέρασαν δυο χρόνια και είναι ενδιαφέρον να δούμε αυτά που ζήσαμε αυτή την περίοδο – μια περίοδο πολύ σύντομη και με πολλές αλλαγές. Πολύ χαρακτηριστικές για μας τους Εβραίους ήταν οι πρώτες μέρες.

Τι μας έκανε να μεταναστεύσουμε στη Παλαιστίνη; Σίγουρα όχι η σιωνιστική συνείδηση. Γιατί δεν ξέραμε τίποτα γι' αυτό. Μπορεί να είχαμε ακούσει κάποτε τη λέξη «σιωνισμός», όμως αυτή η λέξη δεν μας έκανε καμιά εντύπωση, γι' αυτό δεν ερευνήσαμε το περιεχόμενό της. Δεν ήταν όμως τυχαίο που ανταποκριθήκαμε στο κάλεσμα να μεταναστεύσουμε στην Παλαιστίνη. Δεν ήταν τυχαίο που όλοι μας εγκαταλείψαμε τους λιγοστούς συγγενείς που μας είχαν απομείνει, ίσως και μια καριέρα που περίμενε κάποιους από μας μετά τη λήξη του πολέμου.

Νομίζω ότι ο κύριος παράγοντας που μας ώθησε να μεταναστεύσουμε στη Παλαιστίνη ήταν η φυσική τάση κάθε Εβραίου να εγκαταλείπει τον τόπο της καταστροφής και να ψάχνει καινούργιο τόπο.

Και βέβαια υπήρχαν κι εκείνοι που το έκαναν για να βυθιστούν στη σκληρή εργασία και να επενδύσουν σ' αυτήν, τη δύναμη και τη ζωτικότητα τους. Να ξεχάσουν την τραγωδία που πέρασαν και να βρουν εδώ την ψυχική τους γαλήνη.

Στην αρχή ήμαστε λίγοι. Όμως μετά από λίγο καιρό ήρθαν κι άλλοι. Όλοι μας δυσκολευτήκαμε να προσαρμοστούμε. Όχι μόνο στη δουλειά, αλλά και στους άλλους τομείς της ζωής. Δεν ήταν εύκολο να δημιουργήσουμε κοινωνική ζωή. Ποτέ δεν είχαμε δοκιμάσει να ζήσουμε «ομαδική ζωή». Ήμαστε ξένοι ο ένας με τον άλλον. Ο καθένας και ο κόσμος του. Χωρίς κανένα δεσμό με το παρελθόν. Και βέβαια ήταν αυτονόητο πως αυτό μας έκανε να ψάχνουμε ψεγάδια ο ένας στον άλλον, για να δικαιολογήσουμε την απόσταση που μας χώριζε.

Και να που ξαφνικά εμφανίστηκαν κοινές εμπειρίες. Μόνο τρεις μήνες ήμαστε στη Παλαιστίνη και κληθήκαμε, στις 2 Νοεμβρίου 1945, να συμμετάσχουμε στην οικοδόμηση της χώρας μας. Ήταν μια βαθιά εμπειρία που χαραχθηκε στη μνήμη μας, εκείνη τη νύχτα που ο καθένας μας κουβαλούσε στην πλάτη του εργαλεία, σιδηρόβεργες και συρματοπλέγματα και βάδιζε με εξωτερική ηρεμία και μεγάλη εσωτερική θύελλα. Βάδιζε και ανηφόριζε το στενό μονοπάτι που ελίσσεται στα όρη Ναφταλί και κατευθύνεται βόρεια, προς τα σύνορα με τον Λίβανο. Το μονοπάτι που

οδηγούσε εκεί που επρόκειτο να ιδρυθεί εκείνη τη νύχτα, τη δική μας νύχτα, μια νέα εγκατάσταση, το Μισγκάβ Αμ.

Θα είσαι χαραγμένο στη μνήμη της νιότης μας νεαρό κιμπούτς, διότι ήσουν ο θεμέλιος λίθος της συγκρότησης της ομάδας μας.

Άρχισαν να εγείρονται κοινοί στοχασμοί. Εμφανίστηκαν τα πρώτα σημάδια ομαδικής συνοχής.

Και τα γεγονότα άρχισαν να έρχονται το ένα μετά το άλλο. Γεγονότα σκληρά και τρομερά που αποτελούσαν για μας βάλσαμο.

Η πρώτη επίθεση εναντίον του κιμπούτς μας.

Η εγκατάσταση στην Μπίρια, που πολλοί από τους συντρόφους συμμετείχαν σ' αυτήν. Οι έρευνες του στρατού και η αιματοχυσία στα σύνορά μας. Και μετά, ήρθε το Μαύρο Σάββατο.²² Και οι σύντροφοί μας πήγαν να βοηθήσουν τα κιμπούτς που είχαν συλλάβει τα μέλη τους στη Ράφα. Η εγκατάσταση στο Νεότ Μορντεχάι, στην οποία συμμετείχαμε πάλι με αίμα.

Η περίοδος αυτή ήταν σημαντικό κομμάτι της σκληρής δουλειάς των καθοδηγητών μας και μας έφερε στο πρώτο στάδιο.

Και μετά η περίοδος της μεγάλης προσπάθειας στις σπουδές.

Κατακτήσαμε, κατά κάποιον τρόπο, τη γλώσσα και αρχίσαμε να μαθαίνουμε τα διάφορα επαγγέλματα.

Τα απογεύματα λάμβαναν χώρα και άλλα μαθήματα, ελεύθερης επιλογής.

Δεν επιμείναμε πολύ, αποκτήσαμε όμως γνώσεις που μας έλειπαν. Για το παγκόσμιο και το εβραιοπαλαιστινιακό εργατικό κίνημα, για την εβραϊκή διασπορά, την τέχνη, μαθήματα μηχανικής και σχεδίου, καθώς και μαθήματα λαχανοκαλλιέργειας.

Μεγάλο ενδιαφέρον βρήκαμε στις γενικές συζητήσεις στις οποίες μιλούσαμε για το κιμπούτς και τις άλλες μορφές αγροτικής εγκατάστασης. Οι καθοδηγητές μας επένδυναν στις συζητήσεις αυτές όλες τις ικανότητές τους, ενώ εμείς πολλές φορές τους φέρναμε σε δύσκολη θέση με τις παρατηρήσεις μας και τις ερωτήσεις μας, δείχνοντας εκτός των άλλων έλλειψη κατανόησης των πραγμάτων.

Ή βλέποντας τα αρνητικά στη ζωή του κιμπούτς. Και εκείνοι με ευγένεια επαναλάμβαναν πάντα και εξηγούσαν καμιά φορά κάποια σωστά πράγματα για τα μειονεκτήματα του κιμπούτς. Και μας ανέθεταν το καθήκον να τα διορθώσουμε εμείς, στο πλαίσιο της πραγμάτωσης του ονείρου. Κι εμείς; Πράγματι ποθούσαμε να γίνουμε συνεχιστές των κιμπούτς... Και περιμέναμε τη στιγμή που η ομάδα μας θα γίνει ένας νέος κρίκος στη αλυσίδα των κιμπούτς, που είναι ο θεμέλιος λίθος του δημιουργικού Σιωνισμού. Και ζωντανό παράδειγμα της εξέλιξης του σοσιαλισμού και της κοινοβιακής ζωής στην Παλαιστίνη.

22. Στις 29 Ιουνίου 1946, ημέρα Σάββατο, οι βρετανικές στρατιωτικές και αστυνομικές αρχές προχώρησαν σε κατ' οίκον έρευνες και συλλήψεις περίπου 2.700 στελεχών των εβραϊκών οργανώσεων και του Εβραϊκού Πρακτορείου, μεταξύ των οποίων ο Μοσέ Σαρέτ. Σκοπός των Βρετανών ήταν να βάλουν τέλος στις επιθέσεις της Αγκανά, της Παλμάχ, της ΛΕΧΙ και της ΙΡΓΚΟΥΝ κατά βρετανικών στόχων, αλλά και να αποτρέψουν ενδεχόμενη μονομερή ανακήρυξη εβραϊκού κράτους.

Ο αριθμός μας όλο και μεγάλωνε. Όμως ήμασταν ακόμα στα πρόθυρα της ένωσης μας με άλλο σώμα.

Ήμασταν πια ένα «μίγμα διασπορών»: Ελλάδα, Τουρκία, Συρία, Ιράκ, Παλαιστίνη.

Τελειώνουμε και μπαίνουμε πια στην καινούργια ζωή, μια ζωή προσαρμογής που θα αποτελέσει μια σημαντική μεταβατική περίοδο προς την ανεξάρτητη ζωή μας.

Εν όψει αυτής της ζωής πρέπει να είμαστε δυνατοί. Διότι δεν είναι λίγες οι δυσκολίες και τα εμπόδια στα οποία πρέπει να αντεπεξέλθουμε. Μια κοινωνία ενωμένη, μια κοινωνία με συνοχή πάντα νικά.

Λυπούμαστε που κάποιοι από τους συντρόφους μας δεν βρήκαν τη δύναμη να παραμείνουν μαζί μας. Να βιώσουν τους δισταγμούς των πόθων μας και τη χαρά της δημιουργίας.

Μας εγκαταλείπουν. Προτιμούν άλλον τρόπο ζωής από τον δικό μας.

Και τίθεται το ερώτημα γι' αυτούς τους συντρόφους: ποιο είναι το περιεχόμενο της ζωής, αν ο σκοπός της δεν σχετίζεται αληθινά με το Ερέτς Ισραέλ;

Και ας συγκρίνουμε το ένα με τ' άλλο, τη ζωή του νέου της διασποράς και τη ζωή μας εδώ.

Δεν μπορεί ο νέος να βρει ικανοποίηση στη ζωή αν δεν έχει σκοπό, ένα όνειρο που δύναται να πραγματοποιηθεί, που θα γεμίσει τη ζωή του με περιεχόμενο.

Εμείς συνεχίζουμε ενωμένοι, δεν απογοητευόμαστε. Θα ξαναέρθουν μαζί μας. Θα επιστρέψουν. Αυτοί που νομίζουν πως δεν είναι ικανοί. Δεν είναι αλήθεια. Ο καθένας μας είναι ικανός. Όμως δεν έχουν ακόμα τη δύναμη να παραιτηθούν από πράγματα. Η πραγματικότητα της ζωής θα το δείξει.

Είναι δύσκολο να αποχωριστούμε από τον καθένα σας. Όμως δεν θεωρώ την αποχώρησή σας ως τελική.

Πιστεύω πως θα επιστρέψουν. Μπορεί μακριά μας να νιώσουν την ανάγκη της ομάδας μας. Κι εκείνη η μέρα θα είναι για μας μεγάλη γιορτή.

*

Πολλοί επέλεξαν τότε να εγκαταλείψουν τα κιμπούτς. Ο Γιάκοβ έμεινε για κάποια χρόνια, τελικά όμως έφτιαξε κι αυτός τη ζωή του στην πόλη.

Εκείνοι που έμειναν στην Παλαιστίνη, όπως κι εκείνοι που επέστρεψαν τελικά στην Ελλάδα, άφησαν πίσω ένα κομμάτι του εαυτού τους. Όλοι οι μετανάστες έχουν δυο πατρίδες, όμως αυτοί οι μετανάστες είχαν μια ιδιαιτερότητα: πήγαν να χτίσουν, από την αρχή, το δικό τους κράτος. Τους αποκαλούσαν «Πρωτοπόρους». Ένωσαν όπως οι πιονιέροι, όταν πάτησαν το πόδι τους στην Αμερική.

Έζησαν μια επικίνδυνη, συναρπαστική περιπέτεια, πολλοί την πλήρωσαν

με τη ζωή τους.²³ Στην πραγματικότητα, τα ορφανά, οι άποροι, οι σωματικά και ψυχικά τραυματισμένοι, οι περισσότεροι από τους επιβάτες του Henrietta Szold ή του Hanina Reik, δεν είχαν άλλη επιλογή από τη μετανάστευση.

Οι υπόλοιποι ήταν, απλώς, νέοι. Και, όπως είπε, τότε, ο Γιάκοβ Β.: «Δεν μπορεί ο νέος να βρει ικανοποίηση στη ζωή αν δεν έχει σκοπό, ένα όνειρο που δύναται να πραγματοποιηθεί, που θα γεμίσει τη ζωή του με περιεχόμενο.»

23. Ορισμένοι μόνο από τους Έλληνες Εβραίους που έχασαν τη ζωή τους στον Πόλεμο της Ανεξαρτησίας: Κωνσταντίνος Ραφαήλ, μετανάστευσε το 1945, απεβίωσε στο στρατιωτικό νοσοκομείο της Χάιφα στις 6 Μαρτίου 1949. Γεουντά Μοσέ από τη Θεσσαλονίκη, μετανάστευσε το 1946, σκοτώθηκε στις 4 Ιανουαρίου 1949 από αεροπορικά πυρά στη μάχη της Ραφίαχ (ο τάφος του είναι στην Αφούλα). Κοέν Μπεν-Τσιόν, μετανάστευσε το 1947, σκοτώθηκε στις 11 Ιουνίου 1948 στη Γεουντία (ο τάφος του είναι στο Ναχαλάτ Ιτσάκ). Μάτσα Ελιέξερ από την Πάτρα, μετανάστευσε το 1946, σκοτώθηκε στις 28 Δεκεμβρίου 1948 στο Νεγκέβ (ο τάφος του είναι στο Ναχαλάτ Ιτσάκ). Άβλας Σμουέλ, μετανάστευσε το 1947, σκοτώθηκε στις 5 Απριλίου 1948 στο Κάστελ (ο τάφος του είναι στο στρατιωτικό νοσοκομείο της Ιερουσαλήμ). Γκαβριέλι Μοσέ από την Αθήνα, σκοτώθηκε στις 27 Μαΐου 1948 (ο τάφος του άγνωστος).